De litteraire salon

Andreas Burnier

bron
Andreas Burnier, *De litteraire salon*. Em. Querido, Amsterdam 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/burn001litt01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

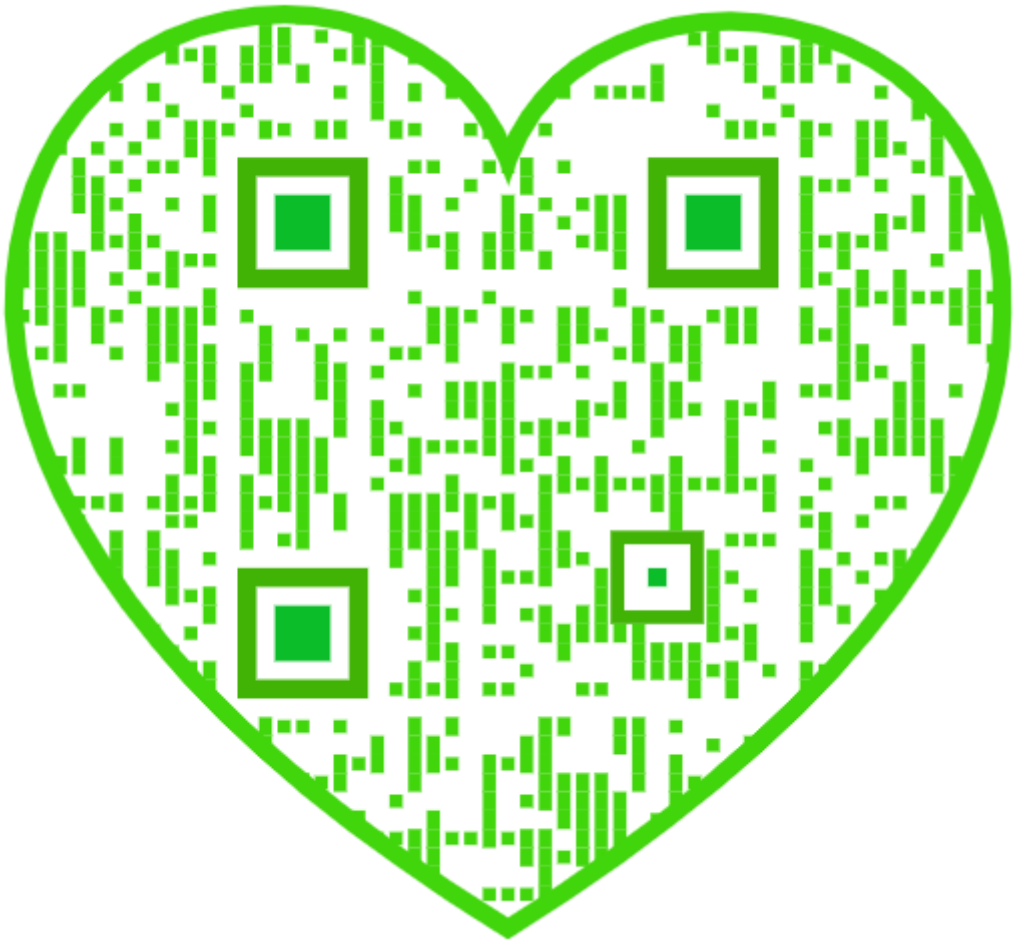

When love has gone

Asregen daalt op de aarde
uit de doodgewaande vulkaan,
verduistert de reeds grijze lucht.
De zon krimpt als een lekke ballon.

Uit Gods ooghoeken regent het
traan na traan,
traan na traan.
Een kosmische depressie
zonder therapeut.

Voor de jongens
Daniël & Jeroen
van de oude S.,
mede namens Sophia

Intro

Altijd als ik een bepaald soort eenvoudige, romantische pianomuziek hoor, moet ik denken aan een kind, tussen de vijf en zeven jaar oud, in een donkere salon. De volwassenen hebben bedacht dat het goed is voor zijn opvoeding dat hij piano studeert en zelf vindt hij dat ook. Of liever gezegd: om zijn opvoeding, zijn toekomst bekreunt hij zich natuurlijk niet, maar de muziek roept verre, voorgeboortelijke, hemelse herinneringen bij hem wakker en hij denkt dat de volwassenen, woordeloos, dit weten. Het lijkt hem dat er een geheime, nooit uitgesproken verstandhouding is tussen hen, de grote mensen, en hem, het kind. Allen weten van het goddelijke gouden licht dat in strepen en flarden door de onpeilbare, donkere ruimten gaat. Allen weten hoe je de herinnering daaraan kunt oproepen met enkele eenvoudige accoorden en een goed in het gehoor liggende melodie. Allen weten dat hij een volwassen geest is, die tijdelijk, even, in een kinderlichaam is gevangen.

De volwassenen begrijpen hem en het zijn de gouden strepen licht van de muziek die hem met hen verbinden. Dus zit hij in de donkere salon, met achter de glas-in-lood ramen de herfstige schemering en oefent zoet aan de veel te grote vleugel. Zijn beentjes in de korte broek bungelen ver boven de pedalen en de grond.

I *De zeenevels van het verleden*

Van het Panorama Mesdag herinner ik mij het gezeefde licht en de stilte als je eindelijk bovenkwam in die onwerkelijke ruimte. Een lange tocht door gangen die meestal in verbouwing waren en door houten schotten en krakende houten vloeren werden gekenmerkt. Dan eindeloze, vermoeiende, kale houten trappen op. Daarna de opluchting als je ten slotte, toch nog overrompelend onverwacht, in die verdunde realiteit stond.

Het zal wel allemaal niet waar zijn. Het is onmogelijk dat ik, Radha Altman, meer dan vijftig jaar oud, mij herinner wat ik, Radha, veertien of vijftien jaar oud, beleefde als ik weer eens wegslipte uit de beklemmingen van de puberteit naar die geheime hemel. Want wat was er anders aan de hand, daarboven, dan wat je voelt als je, pas gestorven, ineens weer in een geestelijk gebied staat?

Panorama Mesdag is te ver weg en de reis vanuit Parijs te kostbaar, om daar even te gaan kijken hoe het er nu, in de jaren tachtig, echt is en navraag te doen naar hoe het er vroeger was. Panorama Mesdag is voor mij trouwens verweven met het Van Gogh-gevoel: de onzichtbare begeleider, broeder, bondgenoot. Waren Mesdag en Van Gogh tijdgenoten? Ongetwijfeld.

Panorama Mesdag, een publieke Haagse initiatieruimte, werd schaars bezocht als ik er was. Misschien ging ik op de dagen dat de bussen wegbleven. Of misschien waren er nog geen toeristenbussen in de jaren veertig. Van al die mensen die nu ons leven verpesten: groepsreizigers, voetbalsupporters, me-

diatypes, heroïnejunks, popfans, overvette kazen in spijkerkleding, zou het overgrote deel pas tien of twintig jaar later worden verwekt. Zelfs geen begerige twinkeling in het oog van hun vader waren zij, op dat moment. Zij waren nog bezig uit het echte panorama daarginds, via wellicht steeds krakender en duisterder gangen, af te dalen. Of op te kruipen uit de krochten van hun hel. Maar hun vaders waren nog onwetende jongelingen. Hun moeders speelse huissloofjes-in-spe.

Ik was altijd alleen of met twee of drie andere, ernstige bezoekers in de stille wijding van het panorama. De bejaarde suppoost (bejaard? misschien was hij achtenveertig) herhaalde keer op keer zijn vriendelijke verklaringen. De omvang van het doek. Hoeveel mensen er hoe lang aan hadden gewerkt. Wat in Scheveningen (hij zei waarschijnlijk 'op Scheveningen') nog hetzelfde was en welke veranderingen er waren geschied sinds het Panorama werd geschilderd. Je mocht zeggen waar je woonde en als dat toevallig 'op Scheveningen' was, wees hij het aan. Waar op het Panorama wilde duinen waren afgebeeld, stond nu ons huis in een keurige rij huizen, in keurige rijen straten.

Vanaf welk punt er was geschilderd. Hoe bedrieglijk de dieptewerking was. De ogenschijnlijke en de werkelijke afstand tot het doek. Dat je niet over het hek mocht klimmen en op het hellende duinzand gaan lopen, want daaronder bevonden zich slechts dunne, niet-dragende planken. (Droom ik daarom nog zo vaak over onbetrouwbare, zwiepende, gapende, op breken staande vloeren?)

Achter het hek lag altijd rommel. Maar een deel daarvan werd door de suppoost zelf op het zand gegooid, om ons te laten zien hoe kort de afstand van het hek tot het doek in werkelijkheid was, terwijl je meters en meters diepte meende te zien. (Gooit een suppoost proppen papier naar het panorama dat hij bewaakt? Is ook deze herinnering getransformeerd door de alchemie van de tijd?)

Het was een geheime, andere wereld waarin ik mij een paar

keer per jaar bewoog. Zij had niets gemeen met de overige werelden waarin ik verkeerde: school, huis, sportvelden, bibliotheken, zwembad, strand, ijsbaan, park, bos, duinen (de echte). Het Panorama bevond zich wel in de Zeestraat, maar met mijn zorgelijke, zoekende wandelingen door die buurt op duistere avonden had het niets gemeen. Als ik geheimzinnige artiesten bezocht in de De Ruyterstraat of nog geheimzinniger religieuze *freaks* in verborgen hofjes achter de Anna Paulownastraat, dacht ik nooit aan het Panorama, behalve misschien als een heel verre, onbenoembare, voorgeboortelijke herinnering. En omgekeerd wist ik eenmaal boven in het Panorama van tijd noch duur en niets van de verwarrende, onrustige gevoelens daar beneden. Hier werden eeuwig dezelfde netten geboet, dezelfde vissen gevangen, dezelfde huizen bewoond. In de wereld daaronder was ik een ander, rusteloos mens.

De herinneringen zijn onscherp en wat scherp lijkt, wantrouw ik. Het gezin van schilder Frederik Frederik, Galein Frederik en Aluin Frederik, zijn twee zoons, en voorts hun stoet van steeds wisselende moeders, althans zo leek het mij, had ook iets met het Van Gogh-gevoel te maken, maar dan de woeste, tragische kant daarvan.

Het gezin Frederik was in alles het tegendeel van onze familie. Mijn vader, accountant bij de Shell (‘de Koninklijke’), een respectabel man. Mijn moeder een huisvorstin. Precieze regels, nut, reinheid, vlijt, orde, spaarzaamheid, voorspelbaarheid, stonden hoog genoteerd. Om zeven uur 's avonds las mijn vader de, toen nog deftige, krant *Het Vaderland*. Natuurlijk eerst de beurskoersen van de ‘olies’, daarna het weerbericht, het hoofdartikel, het internationale nieuws, het stadsnieuws, het landelijke nieuws, de advertenties. In die volgorde. Ik mocht als hij de krant uithad de culturele artikelen eruitknippen. Die las hij nooit, behalve als het over zeer gevestigde reputaties ging, zoals Rembrandt, Beethoven of Shakespeare.

Mijn moeder interesseerde zich niet voor dagelijks nieuws. Het belangrijkste las mijn vader haar voor, op een speciale toon die hij verder nooit gebruikte.

‘Ach, wist je dat ze nieuwe rioleringen moeten aanleggen in het Vredespaleis? Het zal minstens zes weken voor het publiek gesloten zijn.’

‘Ik zie hier dat Kakebeeke is overleden. Maar vierenzeventig jaar oud geworden. Nee, niet de procureur-generaal, de notaris.’

‘Ze willen de rozentuin in het Westbroekpark met uitheemse varianten gaan uitbreiden.’

Over de beurs en het politieke nieuws sprak hij niet met haar. Als de wereld was vergaan, zou zij het één dag later hebben bemerkt.

Terwijl mijn vader *Het Vaderland* las, maakte ik huiswerk. ‘De boer drijft zijn runderen naar de stal, maar de soldaten trekken ten strijde.’ Uit het Nederlands vertalen in het klassieke Grieks van 400 v. Chr.

Mijn moeder voltooide de maaltijd die om half zeven was begonnen, door borden en pannen af te spoelen en op het aanrecht te stapelen. In plaats van een lawaaiige afwasmachine des avonds, manifesteerde zich een zingende dienstbode des ochtends, om acht uur. Mollig, uiteraard, maar schoon en energiek. Zij was destijds komen solliciteren, met twintig anderen, op een advertentie waarin een ‘beschaafde hulp’ werd gevraagd.

Na de krant en de propedeutische afwas en de eerste ronde huiswerk, serveerde mijn moeder thee. Daarna ging mijn vader ‘naar boven’, mijn moeder ging handwerken of lezen en ik volgde mijn grillige puberimpulsen. 's Avonds nog wat buiten wandelen of naar een vreemd stadsdeel fietsen, was voor een jong meisje niet bijzonder gevaarlijk. Je ging zelfs in de eerste naoorlogse jaren niet een nachtwandeling door bos of duinen maken, hoewel dat eigenlijk wel kon en ik een enkele keer toch in het donker alleen in de Scheveningse bosjes ronddool-

de. Maar 's avonds langs de boulevard lopen of naar de binnenstad fietsen om boeken uit de bibliotheek te halen, of met de tram naar een verre buitenwijk aan de andere kant van de stad gaan om iemand op te zoeken, was geen probleem. Dat je na een schoolpartijtje door een jongen werd thuisgebracht, was een kwestie van etiquette of erotiek. Niet van lijfsbehoud.

Bij de schildersfamilie Frederik telden onze normen en regels niet. Misschien hadden zij er wel nooit van gehoord dat reinheid en regelmaat, orde en spaarzaamheid ergens toe dienden. In elk geval leken zij zich nergens tegen af te zetten zoals ik, in rebelse momenten, wel deed, maar geheel spontaan ‘anders’ te zijn. Gekwelde chaos, slopende ziekten, verwarring, vage dreiging vulden hun bestaan. Daarentegen bezaten en maakten zij mooie dingen.

Bij ons was iets ‘mooi’ als het oud was of duur en liefst allebei: geërfd antiek of voor veel geld gekochte huiselijke ornamenten. Bij hen werd het mooie geproduceerd en wat mooi was, beslisten zij zelf, al naar hun opvattingen en stemmingen van het ogenblik. Talloze schilderijen hingen in hun overigens kale kamers, nog meer stonden op zolder opgeslagen en enkele werden verkocht. Iedere verkoop maakte hen opgewonden blij en tegelijkertijd boos en verdrietig. Vader Frederik ging af en toe naar zijn schilderijen kijken in de huizen van de mensen aan wie hij iets had verkocht. Als de plaatsing van het doek hem niet beviel, zei hij daar wat van.

Ik herinner mij niet dat ik, als ik bij mijn leeftijdgenoot Galein ging spelen of, later, huiswerk maken en praten, in huize Frederik ooit iets anders heb geconsumeerd dan een door ons zelf te verdelen rol Mariakaakjes en enige repen chocolade. Meestal moesten die eerst nog in een nabije winkel worden gekocht. De enkele keren dat Galein bij mij thuis kwam, moet hij verbijsterd zijn geweest. Hij zei dan bijna niets. Was het verachting, angst of sidderend respect wat hij voelde als mijn moeder van een zilveren dienblad, bedekt met een kanten kleedje, de thee serveerde die door de dienstbode was binnen-

gebracht? Wat dacht hij van onze kristallen bonbonnière? Van het kleine schilderijtje van een mindere god uit de Haagse School, naast de matig antieke glazen kast met buikige laden en scharnierende koperen handvatten, waarin mijn moeder haar porselein uitstalde, haar zilver opborg? Was het puberale verlegenheid en onhandigheid of een totaal gebrek aan opvoeding waardoor hij bij het weggaan vaak noch mijn moeder noch onze besch. hulp groette?

Ik, op mijn beurt, voelde in de grijsduistere, kale en morsige vertrekken van het schildersgezin alleen maar woordeloze verbijstering en tegelijk bewondering voor het totaal andere, dat wat je niet eens kunt bedenken.

Nog tijdens onze schooltijd werd ook Galein schilder. Zijn oudere broer Aluin had althans eerst de HBS afgemaakt. Galein echter hield op gymnasiumleerling te zijn in de zomervacantie tussen de derde en vierde klas. Met een rugzak en een tientje trok hij naar Parijs, later naar Antwerpen, ten slotte naar Amsterdam. Een soort omgekeerde levensreis als die van Van Gogh. Overal ging hij in de kost en in de leer bij ervaren, oudere schilders. ‘Ouder’ was soms een schilder van vijfentwintig of dertig jaar, maar er waren ook stokoude maestro's bij de leermeesters die hij tolereerde. In ruil voor hun gastvrijheid en lessen hield hij het atelier schoon, deed boodschappen, verrichtte kleine reparaties in huis. Ten slotte verleidde hij met zijn nog haast knaapachtige charme de vrouw of de vriendin van de schilder. En dan, ontdekt of niet, vertrok hij. Soms in vrede, soms met een trap in zijn rug of de dreiging van een mes aldaar. Soms onder de tranen van zijn kortstondige maîtresse en de vervloekingen van haar officiële partner. Soms armer, soms vijfentwintig gulden rijker dan toen hij aankwam, maar altijd blijmoedig.

Nu kan ik analyseren hoe hij wraak nam op zijn vader en diens stoet van geliefden, maar toen vond ik het alleen maar romantisch en artistiek wat hij deed. Tijdens de korte inter-

mezzo's in zijn vaders huis, als hij even nog geen moed had voor nieuwe zwerftochten, want Galein vertrok altijd op goed geluk, was ik het klankbord voor zijn avonturen. Ik bezocht hem dan in zijn vroegere jongenskabinet. Hij kwam niet meer bij ons thuis.

'Eerst ga ik altijd naar een kunstenaarscafé. Door mijn vader en Aluin kom ik meestal wel te weten waar dat is. Vaak heb ik de eerste avond al geluk, soms pas na een week. Dan slaap ik zolang in de openlucht. Maar het komt altijd goed. Ik krijg onderdak, eten en schilderlessen. In het begin flirt ik, voorzichtig, een beetje met de vrouw of de vriendin van de schilder, als zij leuk is, maar ik loop niet te hard van stapel, want ik wil eerst wat van hem leren. Als ik het wel heb gezien, ga ik een paar keer met haar naar bed. En daarna ga ik weg. Soms gedwongen, natuurlijk, maar het komt niet altijd uit. Vaak zijn het die stomme grieten zelf die het vertellen of laten merken.'

Ik zag in gedachten rokerige cafés voor mij, waar ik nog nooit was geweest. Houten vloer, met zand bestrooid. Geblutste houten tafels. Keukenstoelen. Ergens een biljart en een ronkende kachel. Obers in witte hemdsmouwen en bretels achter de tap en rondlopend voor de bediening. Het geheel in een grondtoon van vaal grijs en warm bruin, gebaad in een donkergeel licht. Het wit van de overhemden van de obers en het rood van hun bretels als contrastkleur.

Er waren ook spiegels. Grote, lange spiegels, verweerd, aan de ene wand en een rechthoekige, glanzende spiegel over de breedte achter de tap.

Daar kwam Galein binnen, nog zo blond en jong, in een wereld van naar bier en tabak stinkende, slecht gewassen, half of heel dronken mannen. Met grote kalmte zette hij zijn rugzak neer en bestelde iets, het goedkoopste. Natuurlijk raakten de kunstenaars met hem aan de praat en hoe het verder liep, dat regelde deze schilderende Haagse Rimbaud dan ongetwijfeld zelf, terwijl hij, haast als een meisje, de mannen in de

waan liet dat zij zelf een interessant besluit hadden genomen als zij hem lieten meegaan naar huis.

Galein sliep meestal zo op de grond van kale zolders, tochtige ateliers, vochtige zijkamertjes. Op zijn negentiende jaar kreeg hij pneumonie, reisde naar huis zonder de tijd te hebben gehad de mulattin-vriendin van zijn laatste leermeester te verleiden en stierf binnen drie weken.

Ik herinner mij eigenlijk geen emoties in mijn ouderlijk huis. Zouden mijn moeder en vader ooit bedroefd, angstig of wanhopig zijn geweest, ooit een echtelijke ruzie hebben gehad? Zouden zij elkaar ooit hebben bemind, behalve de keer dat zij mij verwekten? Ik weet dat het antwoord op deze vragen natuurlijk is: ‘Ja, heel vaak.’ Maar zij verpakten hun emotionele leven zo, dat het voor mij onzichtbaar en onvoorstelbaar bleef. Jegens mij, hun enige kind, waren zij vriendelijk, vol begrip, kalm, vrijlatend. Zo ongeveer alles wat ik wilde, mocht, behalve als het tegen de goede vormen inging. Ik mocht niet mijn huiswerk versloffen of slordig praten of onbeleefd zijn tegen de leraren of rare, ‘burgerlijke’ uitdrukkingen overnemen van de minder goed opgevoede kinderen in mijn klas. ‘Ik lust’ voor ik houd van, of ik wil graag, ‘toilet’ voor wc., ‘op bed’ voor in bed, ‘alsmaar’ voor almaar of steeds, ‘gebakje’ voor taartje, ‘stuk’ voor kapot, ‘costuum’ voor pak, ‘gelijk’ voor meteen, waren taboewoorden waar onvermoeibaar dezelfde tirades op volgden, tot je het vanzelf liet, tot je ook een hekel kreeg aan die vreselijke uitdrukkingen van wat nu heet ‘de kansarmen’ of ‘de zwakkere schouders’, als ik goed ben ingelicht over de lepreuze stompen van het hedendaagse Nederlands.

Zelfs woorden als ‘gum’ of ‘woning’ waren, meen ik, taboe, maar ik heb zoveel moeite moeten doen om op oudere leeftijd nog enigszins redelijk francophone te worden, dat ik niet meer kan instaan voor de nuances.

‘Mam, waar is mijn gum?’ zeggen, mocht dus niet. Maar ik

mocht wel op zaterdagavond, tot half elf, naar de séances van broeder Balthasar in het geheime hofje achter de Anna Paulownastraat. Er werd zelfs niet gevraagd wat ik daar zocht, zolang ik maar zei, dat het interessant was geweest en niet dat ik een vreemde 'woning' had bezocht of dat ik 'gelijk' zou thuiskomen na afloop.

Broeder Balthasar leek mij toen zestig, nu vijftig. Hij ging overdag en door de week gekleed in een zeer versleten visgraatpak dat hij tweedehands had gekocht op de jaarlijkse bazar van de Waalse Kerk en dat hij na een jaar of drie, vier verving door net zo'n pak, van net zo'n bazar. Maar bij de erediensten op zaterdagavond zag hij eruit als een kruising tussen een bioscoopportier en de patriarch van Constantinopel.

De diensten waren volstrekt onbegrijpelijk: het ritueel zowel als de korte toespraak die er halverwege bijhoorde. Zij waren echter zeer indrukwekkend, gingen gepaard met veel wierook en het allerindrukwekkendste was het 'vraaggesprek' bij koffie en koek na afloop. Pas dan werd er gecollecteerd 'voor het onderhoud van de kerk'.

Het is waar dat Amsterdam, tot de jaren zeventig aanbraken, een bizarre, kleurrijke stad was met vreemde vogels, met tolerantie van allen voor alles, met humor. Maar de humor heeft er altijd, zoals de volksmond zegt, 'op straat gelegen'. De conducteur op de tram was een type, de straatfiguren waren gek, de cafébezoekers waren buitengewoon, de volksvrouwen die, uit de ramen hangend, met elkaar converseerden, waren sappig en goed gebekt, de openbare *happenings* waren 'te gek'.

De Haagse bizarriteiten zijn veel introverter, verborgener. Een argeloze bezoeker die tijdens de lunchpauze door een kantoorbuurt wandelt, of die 's avonds naar binnen kijkt in de zelden door gordijnen aan het oog onttrokken avondinterieurs van de nette buitenwijken, zal er niets van vermoeden. Den Haag lijkt een stad van ambtenaren, van fatsoenlijke mensen (zoals mijn vader), van rustige, wellevende huisvrouwen (zoals mijn moeder), van noest naar de burgerstatus stre-

vende arbeiders. De laatste jaren lijkt het ook een stad van opgeschoten tuig, van zure onderwereld en linke handelaartjes, maar, zoals gezegd, die waren in de jaren veertig na de bevrijding nog lange niet verwekt. De achterbuurt, voor zover aanwezig, wist dat zij achterbuurt was, hield zich op haar eigen terrein en schaamde zich een beetje als zij soms, noodgedwongen, daar even buiten moest komen. De mensen die arm waren, waren niet slecht en zij deden, behalve de 'asocialen', ook hun best door hard werken vooruit te komen. De wat meer welgestelde burgerij had daar alle humanistische en vrijzinnigprotestante begrip voor en hielp waar zij kon, bij voorbeeld met afgedragen kleding, zoals in de Waalse Kerk. Poenigheid was Den Haag echter vreemd. De ambtenaren, ook de hoogste, en de leraren, waren nu eenmaal tamelijk arm. Wie wat meer geld had, liet dat nooit in de thuisstad merken. Soberheid was chic.

Maar onder al deze rustige keurigheid ging nu juist iets heel wilds schuil, gekker, wilder, vreemder dan welke publieke eigenaardigheden ook in Amsterdam. Oud-Indische vrouwen, gerepatrieerd uit het Jappenkamp of net op tijd, vlak voor de oorlog uitbrak, naar Europa en het moederland gevlucht (om hier honger te lijden), onbestemd deftige en toch straatarme mannen, zoals je hen verder alleen in Londen ziet, bizarre leden en aanhangers van zeer vreemde secten en coterieën, stokoude dorpsgekken, vormden een ondergrondse laag in de ogenschijnlijk zo gepolijste Haagse realiteit. Als kind kon je daar alleen per toeval mee in contact komen.

Het is mij onmogelijk me te herinneren hoe ik weet kreeg van de kerk van broeder Balthasar, die zich bij voorkeur liet aanspreken met 'Zijne Heiligheid' (nota bene: niet 'Uwe'). Zijne Heiligheid had er evenwel geen bezwaar tegen, na een verward gesprekje dat later een toegangstest bleek te zijn geweest, dat ik aan zijn zaterdagliturgie deelnam. Onder de dames en heren die na afloop van de dienst voor de koffie en het vraaggesprek bleven - alleen de allerarmsten vermeden dit,

vanwege de collecte-, waren nogal wat oud-Indische spiritisten, theosofen, sufi's, bahaï's. Hun gesprekken bewogen zich in zeer ijle sferen, ook al hanteerde men ogenschijnlijk forse termen zoals ‘het causaallichaam’, of ‘de saturnale mens’, of ‘trillingsgetal’. Ik begreep er totaal niets van, maar de sfeer beviel mij. Hoewel, er was juist iets in de sfeer wat mij tegenstond, al kon ik dat niet benoemen. Wat mij beviel, was meer dat mensen het klaarspeelden, tegen heel Nederland en heel Den Haag in, zo'n volstrekt eigen wereld te creëren. Een wereld waarin zij altijd leefden, ook als zij overdag bezig waren hun ‘kabinet’ te bewonen, hun ‘asbak’ buiten te zetten, of als zij bij de kruidenier een half ons jonge kaas, dun gesneden, bestelden.

Waarschijnlijk kwam de tolerantie van mijn ouders voor de manier waarop ik mijn vrije tijd besteedde alleen maar voort uit onbegrip en gebrek aan fantasie. Het onbestemd andere wat ik zocht, waar ik naar op weg was, konden zij zelfs niet dromen. Vandaar hun liberaliteit, die ik toen aanzag voor begrip en liefde.

Ongetwijfeld registreerden zij dat ik veel tijd ‘vermorste’ tussen hockeyveld en bibliotheek en bezoeken aan Galein of aan Zijne Heiligheid. Maar dat stuurloze hoorde nu juist bij de puberteit en dus werd het welwillend getolereerd.

Zoals de meeste pubers was ik nooit zozeer verliefd, als wel op zoek naar het gevoel van liefde. Het dankbaarste object daarvoor bleek te zijn, de laatste twee jaar van mijn verblijf in het ouderlijk huis, een lange, benige, tamelijk kale man met een grote neus en doordringende blauwe ogen: de leraar kunstgeschiedenis. Hij was achter in de veertig, kinderloos, getrouwd met een gezette huisvrouw van zijn leeftijd. Zo opvallend als de man was, door zijn postuur, zijn blik, en niet in de laatste plaats door de sublieme wijze waarop hij, half acterend, kon vertellen, zo onopmerkelijk was zijn vrouw tijdens de enkele keren dat zij hem vergezelde op een schoolfeest.

Of de gevoelens van de meneer Karlsson aanbiddende schoolmeisjes minder intens zouden zijn geweest als zijn vrouw een *vamp* was gebleken of een superieure persoonlijkheid, weet ik niet. In elk geval lieten wij ons door de vriendelijke, altijd op de achtergrond blijvende 'Jo' er niet van weerhouden zowel gek van verlegenheid als onbeschaamd met Karlsson te flirten tijdens de buitenschoolse activiteiten die ons keurige lyceum af en toe organiseerde. Evenmin schrok haar existentie ons ervan af 's avonds tien keer langs zijn huis te fietsen en te proberen naar binnen te gluren. Tussen de lessen in probeerden wij altijd, onder een of ander voorwendsel, gauw een glimp van ons idool op te vangen als hij zich van de ene klas naar de andere begaf, of zelfs, o paroxysme van genot en verwarring, snel enige zinnen met hem te wisselen. De meeste volwassenen zijn zo volstrekt immuun voor dit soort kinderlijke gevoelens, dat het zelfs de goede observator Karlsson waarschijnlijk nooit is opgevallen hoe buitengewoon veel meisjes - en een enkele jongen, als ik mij niet vergis - op weg waren van of naar de wc. juist op de momenten dat hij zich van IVB naar VA begaf.

Tijdens de lessen beperkten wij ons ertoe Karlsson vochtig aan te staren terwijl hij zijn solo-repertoire weggaf over de tragische keer in het leven van Rembrandt (maar de verdieping die dat bracht in zijn werk), de gekwelde symbolenwereld van Jeroen Bosch, of - hoogtepunt waarin Karlsson nog boven zijn gewone acteursgaven uitsteeg - het korte, dramatische leven en oeuvre van Vincent van Gogh.

In werkelijkheid zag ik Karlsson maar zelden: één uur per week in de kunstgeschiedenisles en voorts, symbolisch, de streep gouden licht tussen zijn gesloten gordijnen als ik 's winters in het donker nog even langs zijn huis fietste. Maar er was, gelukkig, veel meer wat ons verbond. Zo leek het mij een buitengewoon gunstig teken dat onze namen (Altman/Karlsson) drie letters gemeenschappelijk hadden: de *a*, de *l*, en de *n*. Helaas viel daar geen zinnig woord van te vormen, maar het was toch beter dan dat mijn achternaam, bij voorbeeld, Juch,

Juchem, Judd of Jue zou zijn geweest, of Ruit, of Elze, om maar eens iets te noemen. Zulke niet-overlappende namen zocht ik ook, urenlang, in het Haagse telefoonboek, want het bestaan daarvan versterkte mijn geheime bond met Karlsson.

Wat ons nog meer verenigde, was Karlssons vak. Hoewel ik van nature weinig of geen affiniteit heb tot beeldende kunst ging ik, om nader tot Karlsson te komen, lijvige hand- en leerboeken raadplegen over de kunsthistorische onderwerpen die hij behandelde in zijn lessen. Soms zelfs in halfbegrepen vreemde talen. Op de afdeling Naslagwerken van de openbare leeszaal werd ik een frequente bezoeker. Allezend in gortdroog geleerden-duits over, laten wij zeggen, de periode van het *Bauhaus*, vroeg ik mij af of misschien Karlsson zelf ook wel eens dit boek had geraadpleegd, ja, misschien zelfs dit exemplaar in handen had gehad. De gedachte maakte mij extatisch.

Door de rituele lectuur werd ik een steeds betere en zelfs opmerkelijk deskundige leerling in de kunstgeschiedenis. Hierdoor trok ik in de les Karlssons welwillende aandacht. Ik kreeg negens of tienen op mijn rapporten, lofprijzingen voor spreekbeurten en opstellen. (De woordinflatie die van kinderopstellen ‘scripties’ heeft gemaakt en van beurten ‘tentamens’, woedde nog niet.) Een enkele maal leende Karlsson mij een boek uit zijn persoonlijke bezit, dat ik dan, zolang als ik durfde, onder mij behield en wel letterlijk, onder mijn hoofdkussen.

Na het slagen voor het eindexamen gymnasium vroeg ik mij een ogenblik af of ik maar geen zelfmoord zou plegen. Wat had het leven voor zin als ik straks als student in een verre stad zou moeten leven, terwijl Karlssons interesse voortaan naar nieuwe briljante leerlingen zou uitgaan? Hoe moest ik hem nog ooit ontmoeten?

Tot mijn verbazing begon ik Karlsson nadat ik mijn universitaire studie had aangevangen te vergeten. Ik ging zelfs geen kunstgeschiedenis studeren, maar psychologie. Tussen de psychologiestudie en mijn wanhopige, totale kalverliefde be-

stond echter nog wel een relatie. Van mijn schoolvriendin Leonore, een flegmatische blonde prinses met wie ik soms naar huis wandelde, de bio coop bezocht, ging zwemmen of schaatsen, vernam ik dat Karlssons vader, een Zweedse immigrant die aanvankelijk wiskunde had gedoceerd aan de universiteit van Utrecht, krankzinnig zou zijn gestorven. Waar Leonore dit vandaan had, bleef onduidelijk. Onder haar koele vernis was zij dol op drama. Misschien was dit drama echt, misschien was het verzonnen. Aangezien Leonore geen concurrente was, maar haar intieme gevoelens geheel en al concentreerde op de piepjonge, besnorde biologieleraar Wouters, leek haar informatie mij in dit geval wel exact. Waarom zou zij fantaseren?

Onze onuitgesproken, misschien zelfs onbewuste tolerantie voor elkaar ging tenslotte zo ver, dat wij tijdens onze gesprekken de ander om beurten gelegenheid gaven over het onderwerp van haar verering uit te weiden. Hierbij waren leugens (‘Ik heb met Wouters een biologische wandeling gemaakt, in de duinen.’ ‘Ik heb samen met Karlsson platen van Renaissanceschilders bekeken in de leraarskamer. Hij vroeg mij welke hij in de klas zou bespreken.’) vanzelfsprekend. Openlijk bekennen dat wij verliefd waren, deden wij niet. Dat was te bedreigend. Wij begrepen elkaars gevoelens, met alle fantasieën die daar bij behoorden, ook zo wel. Eigenlijk hadden wij geloof ik medelijden met elkaar, omdat wij bij de ander zagen hoe uitzichtloos de situatie was.

Op grond van Leonore's verhaal over Karlssons familiedrama koos ik dus mijn universitaire richting. Met een psychologiestudie meende ik tot het raadsel van de krankzinnigheid te kunnen doordringen. Waarschijnlijk zou ik nog vóor mijn doctoraalexamen een therapie voor schizofrenie hebben gevonden. Weliswaar kon ik Karlssons gestorven vader daarmee niet, *post mortem*, genezen, maar als mijn naam met het verslag van mijn voor de mensheid zo heilzame ontdekking in de kranten zou verschijnen, zou Karlsson toch wel begrijpen

dat het geen toeval was dat ik mijn veelzijdige belangstelling en diverse talenten nu juist op dit ziektesyndroom had gericht? Een late vriendschap langs deze weg leek mij niet uitgesloten.

Sommige mensen beschikken over een instinct dat hen behoedt voor de totale eenzaamheid en verlatenheid. Ik heb dat instinct niet. Er bestaan wel meer ongelijk over de mensheid verdeelde instincten: voor ruimtelijke oriëntatie, voor lijfsbehoud, voor financiële beslissingen, voor het ware karakter van medemensen, voor wat cultureel belangrijk is en aan welke trends je geen aandacht hoeft te schenken, omdat ze vanzelf weer overgaan (neomarxisme, Wittgenstein, maatschappelijk-relevante-kunst), voor waar je het beste kunt wonen, voor waar het goed reizen is, voor goede schaakzetten en voor dreigende rampen. Verschillende van die instincten staan mij ten dienste in een mate waarover ik niet heb te klagen. Maar het anti-verlatenheidsinstinct is kennelijk bij mijn conceptie weggemendeld, terwijl het toch onder mijn naasten gewoon voorkomt. Ik ken adolescenten die weten dat zij niet naar bepaalde cafés moeten gaan, in een bepaalde stad of een bepaald huis gaan wonen, dat zij sommige reizen (nog) niet moeten maken, omdat zij daarmee zichzelf in de eenzaamheid zouden storten. Ik ken bejaarden die weten welke vriendschappen zij, hoe en wanneer, moeten onderhouden, welke initiatieven zij moeten nemen en wat zij moeten laten om niet te vereenzamen. Maar zelf heb ik, op iedere leeftijd, in de meest uiteenlopende situaties, vaak gekozen voor de totale verlatenheid, zonder te beseffen wat ik deed.

Het ergste waren natuurlijk mijn solitaire wandelingen, als puber, bij het vallen van de avond door het grauwe Den Haag of langs de nog grauwere zee. Maar de reizen die ik, in een impuls, alleen en met weinig geld op zak, ondernam naar Parijs of Zuid-Italië, naar Malta of het binnenland van Spanje en Portugal, naar Noorwegen of Engeland, mochten er ook zijn.

Nooit zal ik die armetierige, ongewassen hotelkamertjes met het smalle, ijzeren bed en het slechte lamplicht vergeten. De verlaten, holle cafés in de eeuwige avond en het gierende, natte duister van België als ik daar weer eens in de zelden onderbroken regen op de keien stond te liften tussen een kolenberg en wat zwarte, verzakte arbeidershuisjes, waarin het toch nog altijd wat menselijker en warmer toeging dan op mijn koude straat.

Toen ik later uit de Brieven van Van Gogh begreep dat hij aan hetzelfde instinctuele gebrek leed (Drente!, De Borinage!, Arles!), was ik ontroerd en opgelucht. Een lange tijd onbenoembaar leed was ook gedragen door een broederziel, een genoot.

De psychologiestudie was zo'n foute beslissing. Terwijl ik dacht bezig te zijn met de grootst mogelijke omtrekkende beweging in de richting van mijn aanbeden Karlsson, en dus ten allerminste op zoek was naar informatie over de menselijke ziel en haar afgronden en hoe je degenen die daar instortten zou kunnen bijstaan, was de werkelijkheid daarmee in schrijnend contrast. In de eerste plaats had de Universiteit van Amsterdam waarheen ik mij, ook al weer ten onrechte, spoedde, in de jaren vijftig iets van een armoedige gemeenteschool. De romantiek en de zwier, de allure en het historische élan die je van een universiteit zou mogen verwachten, ontbraken daar ten enenmale. De instelling was bedroevend gehuisvest en degenen die er studeerden, waren overwegend kinderen uit de gegoede zakenstand, die na het behalen van een titel zelf nog meer geld hoopten te gaan verdienen dan hun ouders. Dit waren de medici, de economen, de juristen, de actuarissen in spe. Voor een ander deel waren het, al even cultuurloze, paupers, die in de massaliteit van een grote stad de minste drempelvrees jegens de universiteit voelden. Dat waren de sociologen, de geografen, de politicologen. En dan was er nog de gemengde groep van de ‘leraarsstudies’: oude talen, Frans, Engels, wiskunde en natuurwetenschappen, die een wat routinematig en

ambachtelijk soort intellectualisme vergden. Niet het allerhoogste denkwerk, maar discipline, regelmaat en vlijt, die uiteindelijk tot de bescheiden zekerheden van het leraarsambt zouden leiden. In deze categorie viel, merkwaardigerwijs, ook de studie in de psychologie. Een onbeschrijflijk grauw soort studenten werd er door aangetrokken.

Het onderwijs dat wij kregen in de eerste decade na de oorlog was buitengewoon. Geruime tijd had de wetenschapsbeoefening in Europa stilgestaan en van de ontwikkelingen in de Verenigde Staten was nog weinig bekend. Internationale communicatie was minimaal, leerboeken schaars, verre reizen veel te duur, ook voor de hoogleraren, die toen nog miserabel verdienden. Zodoende was de leerstof die men de rond 1950 aankomende studenten in de psychologie kon aanbieden, uiterst beperkt. Er werd veel aan historische overzichten gedaan en om de zaak toch wat cachet te geven, werd het prekandidaatsprogramma psychologie opgeluisterd met grote bijvakken: natuurkunde, genetica, fysiologie, en ook wat filosofie.

Ik herinner mij hoe ik in het kader van mijn streven naar de status van psychotherapeut middagen lang in naargeestige vertrekken moest kijken naar kleurenschijven die snel werden rondgedraaid en ‘dat je dan geen kleuren meer zag’, maar een grauwe brij, die door Isaac Newton voor wit licht schijnt te zijn gehouden. Van dergelijke ‘experimenten’ moest je een verslag schrijven, dat door een zenuwachtige assistent zou worden nagekeken. Wat het nut van dit alles was, behalve dat het ons van de straat hield (voor zover wij niet als gekken van het ene morsige universiteitsgebouw naar het andere moesten fietsen), bleef onduidelijk.

De levendigste herinnering heb ik aan de stoffige en zure geur van dit alles en bovenal aan de ronduit gemene stank van de Mensa, waar wij na gedane arbeid voor enkele dubbeltjes een kleverige warme maaltijd gingen eten. De Mensa was, symbolischerwijs, gevestigd in de vroegere Bank van Lening

en de wanhoop van de voormalige cliëntèle, die daar sinds 1890 de laatste bezittingen in onderpand had gegeven in ruil voor een woekerlening, hing er nog steeds.

Onze tragiek was, dat wij net tussen twee cultuurtijdperken vielen. De oude welvaart en stijl van vóor de oorlog waren, voorgoed, verdwenen. De nieuwe welvaart was er nog lang niet. De grote, cultureel georiënteerde persoonlijkheden van de eerste helft van de eeuw waren duits en dood. Het angelsaksendom dat weldra de culturele macht zou overnemen, liep nog te schreeuwen op cricket- en baseballveld.

Behalve door mijn eigen onnozelheid en wereldvreemdheid, liep mijn studie in de psychologie (einddoel: therapie voor schizofrenie) dus ook mis in en door het niets van de vroege jaren vijftig in Nederland. Ik hield niet op met de studie zoals je kunt besluiten op te houden met roken of drinken, of met oefenen op de piano. Dat ik na verloop van tijd wegbleef van de colleges 'Perceptie en apperceptie' van de assistent dr. Holboer, of 'Het begrip angst ("angsjt") bij Søren Kierkegaard en Gabriël Marcel' van prof. dr. Winfried Ehrenmann, leidde tot vage verbijstering bij mijzelf. Ik beëindigde mijn studie aan de universiteit niet, ik gleed eruit.

Er volgden nog enkele jaren waarin ik mijn ouders kon wijsmaken dat ik ergens mee bezig was, al bestonden mijn etmalen in feite uit terrassen en soms de bibliotheek overdag, cafés en eenzaamheid des nachts.

Toen de tijd voorbij was waarop ik toch echt het kandidaatsexamen zou moeten hebben behaald, maakte ik, eindelijk, schoon schip. Ik ging terug naar het ouderlijk huis en deelde mede dat ik bij het toneel wilde.

'Maar waarom kies je dan geen andere studie, als psychologie je niet ligt?' vroeg mijn vader keer op keer. Tot zijn verontschuldiging moet ik zeggen dat 'bij het toneel willen' ongeveer gelijk stond met de mededeling dat je besloten had prostituée te worden. Niemand ging of werkte bij het toneel, althans nie-

mand in onze kringen. Vanzelfsprekend bezochten mijn ouders wel eens de Koninklijke Schouwburg: een bonbonnière op mensenmaat. Zij bewonderden de grote acteurs, zoals iedereen, maar zouden er niet aan denken sociaal met hen te verkeren. De burgerij dacht over (toneel) artiesten ongeveer zoals chique Britten denken over intellectueel begaafde buitenlanders: '*Very* intelligent.' Maar toevallig heb je die eigenschap niet nodig in hun sociale universum en werkt zij zelfs stigmatiserend.

'Ik denk dat ik bij het toneel echt iets kan leren, vader. Dat gaat toch ook over de psychologie van mensen, maar op een andere manier. Bij het studententoneel bleek dat ik er talent voor had.'

'Maar ben je daar niet te oud voor?' vroeg mijn vader.

Ik was eenentwintig. Blijkbaar dacht hij dat je om een succes te worden bij het toneel, net als bij het circus - het verschil was trouwens minimaal - liefst al als kleuter moest beginnen te trainen.

'Nee, ik ben nog niet te oud. Het kan nog best en ik weet absoluut niet wat ik anders zou moeten doen. Voor een universitaire studie ben ik niet geschikt.'

'Was je toch maar naar Leiden gegaan, zoals ik steeds zei,' voegde mijn moeder eraan toe. 'Amsterdam is geen stad voor jou. Waarom probeer je het niet nog een keer in Leiden?'

'Ik wil niet naar Leiden,' zei ik. 'Ik wil helemaal niet academisch studeren. Ik wil bij het toneel.'

Ook nu, terwijl ik toch aan de rand van hun universum wankelde en in de peilloze afgrond van het bohème-leven dreigde te verzinken, lieten mijn ouders geen emoties blijken. Er volgden lange, wanhopige, maar aan de oppervlakte strikt rationele discussies. Wat het zou kosten. En waar dan. En wat je met de opleiding zou kunnen bereiken.

Na maanden van frustrerende deliberaties en voortdurende herhalingen van argumenten, bleek plotseling dat mijn ouders heimelijk deskundigen hadden geconsulteerd. Via een be-

vriende notaris met veel kunstzinnige belangstelling, hadden zij een gesprek mogen hebben met Joris Goeding, een Belgische dramaturg en regisseur bij de Haagse Comedie. Deze Vlaming had mijn ouders uitgelegd dat je voor een behoorlijke toneelopleiding in elk geval Nederland uit moest. Hij adviseerde Parijs. Daar bestonden talloze uitstekende privé-opleidingen, waar bekwame oude rotten in het vak doceerden aan kleine aantallen studenten. Je kreeg er veel individuele aandacht. Bovendien leerde je dan een wereldtaal en had je de kans elke avond echt toneel te zien.

Terwijl ik de hoop al had laten varen ooit nog naar de Amsterdamse toneelschool te mogen gaan, insisteerden mijn ouders nu dat ik mij naar de wereldstad Parijs zou begeven. Je kon daar goedkoop leven en als het allemaal nergens goed voor was, dan was het in elk geval goed voor mijn Frans, zoals mijn moeder placht te zeggen. Mijn vader, die een geheime, volstrekt verborgen gehouden, avontuurlijke kant moet hebben gehad, leek wel iets te zien in de ouderlijke bezoekjes die hij mij ambtshalve in Parijs zou moeten brengen.

'Ik kom je wel één keer per kwartaal zelfje toelage brengen,' zei hij, iets te vaak. 'Dat is gemakkelijker dan het geld per bank over te maken, met al die strenge valutaregelingen. Bovendien kunnen wij dan samen gezellig uitgaan. Je moeder mag natuurlijk ook mee,' voegde hij er als een *afterthought* aan toe.

Plotseling vond ik het heel verontrustend, wat mij nu stond te wachten. Om de zenuwen te bedwingen, haalde ik mijn oude schoolboekje met Frans idioom maar weer eens te voorschijn: *Mots et tournures difficiles*. Zou dat mij door de eerste moeilijke maanden in die gigantische metropool heen helpen? Kon ik werkelijk acteren? Wat betekende het nu nog, dat ik bij het studententoneel 'Antigone' had gespeeld en, verkleed als man, een komische butler in een Engelse klucht? Wat zouden de echte, Franse, artiesten van mij, een Nederlander, een mislukte student, denken? Zou ik in Parijs nog ongelukkiger,

misplaatster en verlatener worden dan ik in Amsterdam al was geweest?

Bij wijze van regressietherapie fietste ik 's avonds nog een keer langs mijn vroegere school en vervolgens langs het huis van Karlsson. Hoewel er een streep licht tussen de velours overgordijnen te zien was, voelde ik er niets meer bij. Ik kon niet terug. Ik had alle schepen verbrand. Parijs wachtte: onbekend en dreigend.

II *De leeuwentemster*

Tussen de boulevard Saint-Germain en de rue Saint-Andrédes-Arts, ter hoogte van de place de l'Odéon, bevindt zich de Cour-du-Commerce-Saint-André-des-Arts. Daar, op nummer 1, vijfhoog, bewoonde ik een zolderkamer met op de gang een (koude) douche. Voor de toneellessen bij veeleisende, grillige, temperamentvolle dames van vijfenvijftig, heren van zeventig, moest ik weer kriskras door de stad fietsen. Toneelvoorstellingen waren er, zoals Joris Goeding had voorzegd, in overvloed. Ik woonde ze staande bij, dat was goedkoper.

Ook Parijs was stil en leeg, badend in een grauw licht, net als Amsterdam in de jaren vijftig. Beide steden wachtten op de culturele 'wederopbouw' na de verwoestingen van de tweede wereldoorlog. Dat er geen herstel meer zou komen maar, na een ogenschijnlijke opflakkering in de jaren zestig, alleen nog de totale decadentie en ondergang, kon niemand weten. Voorlopig speelden wij von Kleist in Franse vertaling, Anouilh, Becket, en het leek alsof Giraudoux en Sartre, Camus en Cocteau, een brug konden zijn naar een nieuw tijdperk dat weldra in al zijn glorie zou aanbreken.

'Maar u moet ópkomen, Radha, een *entrée* maken. Juist, zo zo heeft u *présence*, begrijpt u. Niet als een zoutzak daar staan, meneer Julien. Ja, dat is al wat beter. Geeft u zichzelf *ruimte*, er moet *ruimte* zijn rond *un vrai acteur*.'

Het leek alsof van dit soort instructies ons leven afhing. Of wij als geestelijke drenkelingen met onze uiterste krachten de gelegenheid moesten grijpen, ons door Mme. Tamara Bou-

langer *née* Roubatsky per onbegrijpelijke genade geboden, nog iets van ons leven te maken en daarmee tevens de Europese cultuur te redden. Aan het einde van deze scholingsweg vol adviezen, kritiek, geheime tips en ultrageheime trucs, zouden wij waardig worden bevonden de echte planken te betreden om dan, via ons sublieme spel, onze perfecte techniek, onze grandioze intuïtie, de mensheid te genezen van haar lijden, haar doffe zoeken. Een pad van verlossing en steeds grotere verlichting strekte van de voormalige garage in Montmartre waarin Tamara Roubatsky haar toneellessen gaf aan een select gezelschap van leerlingen, van de suite in Montparnasse waarin Claude Jourdain ons onderrichtte, naar de horizon van het *Théâtre National de la Comédie Française*.

Bij slecht lamplicht leerde ik 's avonds mijn rollen, veelal blauw gehectografeerd op groezelig papier, en 's nachts droomde ik van applaus.

Niet alleen het juiste instinct voor reis- en verblijfplaatsen was onvoldoende bij mij ontwikkeld. Ook het contact met mijn medemensen ging mij slecht af. Zoals iedereen, had ik in Amsterdam talloze vrienden en bekenden gehad, maar van een thuishaven was nooit bij iemand sprake. Mensen waren mooi, intelligent, geestig, erotisch aantrekkelijk, of geheimzinnig en fascinerend. Dat alles nam niet weg dat ik mij meestal na korte tijd in hun gezelschap begon te vervelen, mij eenzaam voelde of onbehaaglijk. Bij de meesten meende ik al gauw dat ik moest gaan acteren: de rol spelen die zij mij hadden toebedeeld. Ik had niet de kracht noch het psychologische inzicht om zelf de regisseur van mijn contacten te zijn.

Voor mannen was ik, hoezeer ik dat ook verafschuwde en probeerde te voorkomen, het prooidier, het jonge meisje dat tot meerdere glorie van hun viriliteit moest worden belaagd. Anders zagen zij je niet aan. Voor vrouwen was ik meestal een vage relatie, in de schaduw van hun centrale betrekkingen met heren. Als ik ooit mooie gevoelens voor iemand koesterde,

ging er altijd iets mis. De jongens die mij wel aardig leken, bleken steevast homofiel te zijn, verstrikt in hun narcistische problematiek. Vrouwen bleven onbereikbaar, of zij waren avontuurlijke losbollen die mijn gevoelens kwetsten.

Als een gekooid dier bewoog ik mij, wanhopig, door mijn jeugd. In Parijs verging het mij aanvankelijk nog slechter dan in Amsterdam. Daar was ik althans onder cultuurgenoten geweest, mensen wier gedrag ik kon interpreteren voor zover mijn gaven daartoe reikten. In Parijs bevond ik mij ineens in een voor mij vrijwel betekenisloos pandemonium.

Het leek mij ondenkbaar dat ik in Frankrijk ooit iemand zou tegenkomen met wie ik mijn leven zou kunnen delen. De hoop op het *egoïsme à deux* dat ik alom rond mij zag, had ik laten varen. Ik had mij verzoend met de gedachte dat ik mijn leven in volstrekte eenzaamheid zou moeten doorbrengen, nog veertig, vijftig, misschien zestig jaar lang. Pas de dood zou mijn grote minnares zijn: in de koele armen van Hekate zou ik worden verlost van mijn gekwelde eenzaamheid.

En opeens verscheen Lucia in mijn leven. Ik had haar niet verwacht, niet voorzien. Zij dook op aan mijn horizon als een dolfijn die een schip volgt. Nu was zij er dan, die genoot waarom ik anderen altijd zo had benijd. Lucia leidde en begeleidde, liet zich voeden en beschermen, plaagde, tergde, speelde, kwelde, deed alsof zij gekweld was, schonk mij druppels van haar venijn en van haar goddelijke wijsheid en verdween weer onder de golven.

Nu ik oud ben, heb ik vele vrienden, geliefden, vluchtige partners gekend. Ik weet nu dat het meeste menselijke contact niets betekent, absoluut niets. Mensen komen en gaan, praten honderduit, vertellen hun laatste zorgen en intimiteiten, verklaren hun liefde en eeuwige trouw, zweren met bloed beklonken vriendschap, storten zich vol passie in elkaars armen en dan, ineens, is het over, de woorden verloochend, het feest tot as vergaan. Maar toen ik in Parijs, eindelijk, Lucia ontmoette, waren zij en ik jong en alles leek tijdeloos in het

eeuwige moment van de jeugd.

Lucia volgde, net als ik, de steile weg naar de roem via de lessen van Mme. Tamara en M. Jourdain. Zij was nog iets jonger dan ik, maar had de toneelschool in Amsterdam al doorlopen en zocht nu naar perfectie in Parijs. Aangezien het voor haar minder een kwestie was van leren dan van afleren, volgde zij ook nog dictie-, mime- en andere lessen van superspecialisten waar ik geen toegang toe had, noch toe nodig had. In die esoterische kringen leerde zij Barbara kennen, een vrouw van achter in de dertig die, bij gebrek aan talent, zich op geëngageerd, 'politiek' theater had geworpen en ook op een pril soort feminisme, in het dal tussen de twee golven. Dit aarzelende, vrijwel geheime feminisme van kort na de zoveelste mannenoorlog ontbrak het aan de chique, de cerebraliteit en het élan van de eerste golf. Er was geen aristocratie meer, naar geld noch cultuur, naar intellect noch stijl. Maar onder de nog minimale aantallen vrouwen die zo kort na het grote moorden hun stem tegen de ogenschijnlijk van bloed, lafheid en geweld verzadigde mannen durfden te verheffen, ontbrak voorlopig ook de warme nestgeur van de massale groepen van de tweede golf, die pas vijftien jaar later zou aanzwellen.

De bijbel van het tussenfeminisme was Simone de Beauvoirs *Le deuxième sexe*. Behalve deze intellectualistische, marxistische oermoeder (dictatuur, terreur en machismo mag, als er 'links' op staat) hadden zij met het latere, linkse massafeminisme iets grauws en groezeligs gemeen. Met de vooroorlogse eerste golf deelden zij daarentegen het gevoel van marginaliteit, van maatschappelijk en ook onderling isolement. Zij waren wel ideologische verwanten, maar zij leefden nog niet, zoals de velen die na hen kwamen, als een collectief of een carrousel van minnaressen.

Lucia werd door Barbara op een vrouwenfeest bij haar thuis genodigd. Dit was iets zeldzaams: de herinnering aan de verfijnd decadente jaren twintig was vervlogen, verstikt in

crisis en oorlog; zulke bijeenkomsten waren nu zeer ongebruikelijk. Lucia was nieuwsgierig, begerig maar ook bang voor het onbekende, de wellicht tot dan toe verborgen gebleven lustvolle en woeste kant van het verder zo dodelijk heterosexistische Parijse leven. Zij besloot mij, een landgenote, iemand die veilig leek, mee te nemen.

Ook ik was vereerd, gefascineerd en bang toen Lucia mij had uitgelegd waarvoor zij mij uitnodigde: 'Een feest bij oudere actrices en andere kunstenaressen thuis.'

Wij zaten in een kale *Bar-Tabac* aan de grijze, stille boulevard Saint-Michel. 'Komen er geen mannen?' vroeg ik quasi achteloos.

'Nee, ik heb begrepen dat Barbara alleen vriendinnen uitnodigt. Er wordt geloof ik een soort politieke film vertoond die een van haar vriendinnen heeft gemaakt. Ik denk dat zij er geen mannen bij wil hebben om het een beetje serieus te houden.'

Hypocriet en angstig, ook voor elkaar, tenslotte kenden wij elkaar nauwelijks, draaiden wij wat om het onderwerp heen. Kinderachtig als schoolmeisjes praatten wij door over hoe 'vervelend' mannen waren. Terwijl het gesprek zich zo op het niveau van de diplomatieke verkenningen voortbewoog, dronken wij te midden van de zich met Dubonnet en glaasjes Algerijnse wijn lavende mannen om ons heen eerst koffie, daarna pernod. Vanuit wat ineens een warme mist werd, zag ik Lucia's smalle, blonde hoofd zich naar mij toe buigen.

'Ik heb je al lang gezien, Radha, op de lessen. Ik wist niet of je het vervelend vond om met een landgenote contact te hebben. De meeste Nederlanders mijden andere Nederlanders als de pest, als zij eenmaal in Frankrijk wonen. Maar ik vond je heel leuk. Ik ben blij dat wij elkaar nu misschien wat beter leren kennen.'

'Ja, ik ook,' zei ik. De pernod golfde door mij heen, of was ik het die op de golven deinde van de pernod? 'Ja, leuk. Heel spannend om met jou naar dat feest te gaan. Ken je *Les vrilles de la vigne?* Van Colette?'

Helaas bleek Lucia in haar schaarse vrije tijd, als het even geen Anouilh of Giraudoux hoefde te zijn, bij voorkeur Engelse thrillers en detectiveromans te lezen. Dat was jammer. Agatha Christie gaf, voor zover ik wist, geen aanknopingspunten voor opwindende toespelingen. En een *approach* via *The Well of Loneliness*, wat trouwens voor zover ik wist geen speurdersverhaal was, leek mij enigszins *heavy-footed*.

'Wat trek jij aan, voor het feest?' Met zo'n vraag trek je bij een jonge, ambitieuze actrice meestal aan de juiste lont. Lucia was geen uitzondering. Het was wel jammer dat gesprekken met selecte mannen zich meestal op een inhoudelijk hoger peil bewogen. Maar daar stond tegenover dat het vele wat Lucia wist van kleren, kleuren, stoffen en in het algemeen *dingen*, voor mij werkelijk nieuw was. Ik heb veel van haar geleerd.

Het feest bij Barbara thuis bleek plaats te vinden op een zolderetage in een van de grauwere buitenwijken van Parijs. Lucia, gekleed in een zwart fluwelen pak, witte zijden blouse, lila *choker* en lila lint in het haar, ging vóor mij de eindeloze kale trappen op, waarbij wij afwisselend in de geuren van katten, honden, luiers en okselzweet werden gehuld. Op de tweede verdieping was een luide huwelijksruzie gaande, op de vijfde was een oude dronken man op weg naar de wc. Zorgelijk zoekend graaide hij in zijn wijde broek.

Ik vroeg mij af waarheen deze jacobsladder wel kon leiden en of het niet beter was rechtsomkeert te maken. Maar toen ik achterom keek, zag ik dat onze vluchtweg al was afgesneden door de vrouwen die na ons kwamen en bovenaan de trap zag ik reeds de brede gestalte van onze gastvrouw, die Lucia waarschuwde dat de treden, helaas, nog smaller werden, maar dat zij zich beter niet kon vasthouden aan het touw.

'Imbeciel, je hebt zelf dat geld verzopen of naar de hoeren gebracht,' hoorde ik de hysterische vrouwenstem beneden ons krijsen. Daarna het geluid van brekend meubilair en een val.

‘Is het nog ver?’ ‘Waar is de *minuterie*?’ ‘Wacht even, Elise, ik zie niets hier,’ hoorde ik op de trap onder ons.

De dronken bejaarde gaf zijn zoekpogingen op en waggelde onverrichterzake terug naar zijn kamer, waaruit een verstikkende walm kwam toen hij de deur opendeed.

‘Lucia, wat ís dit?’ ontsnapte mij toen ik, bijna boven aangekomen, over een kat, hamster, marmot, rat of eekhoorn, dat was in het donker niet te zien, struikelde. Maar wij stonden al in Barbara's appartement, werden verwelkomd en meteen gescheiden door vrouwen die druk op ons inpraatten. Ik werd geleid naar een kapotte, doorgezakte leunstoel, naast een muurkastwaarvan de deur niet helemaal sloot. Iemand bracht mij Algerijnse wijn in een gehavend glas. Uit mijn ooghoek zag ik hoe Lucia naar een andere kant van het appartement werd gevoerd en daar ook wijn kreeg.

Ik wierp haar een wanhopige blik toe. Zij knikte, haast onmerkbaar, maar moest zich meteen daarop weer onderhouden met een gigantische vrouw van een jaar of vijftig, die haar had geannexeerd. Zo beleefd mogelijk converseerde ik met de meisjes die links en rechts van mij zaten. De wijn had ik op een plank in de half open kast gezet, in de hoop dat niemand zou merken dat ik daar niet van dronk. Ondertussen keek ik eens rond. Barbara's appartement bestond uit een verzameling dakkamers, die zij ten dele had doorgebroken. Alles wat verf had, was grijs geschilderd. De vloer, van kale planken, was hier en daar bedekt met een vettig, bemorst kleed. Het weinige meubilair was kapot, lelijk, vies. Waarom kende Lucia deze mensen? Waarom had zij mij hierheen meegenomen?

‘Woont u al lang in Parijs?’

‘Hoe bevalt u de toneelopleiding van madame Tamara? En van monsieur Jourdain?’

‘Blijft u later hier, of gaat u terug naar uw land als u klaar bent met uw toneelstudie?’

De conversatie was even vreselijk als de materiële omgeving. Wij konden niet weg: de enige twee buitenlanders.

Fransen noden je eigenlijk nooit thuis uit (en terecht, zo te zien). Als het dan toch gebeurt, is het een genadevolle daad, die je niet zomaar kunt versmaden.

Het leek wel alsof Lucia in haar verre hoek een ovaal van licht om zich heen verspreidde. Wat was zij rustig. Vrolijk en hoffelijk in haar conversatie en toch met een kern van totale kalmte en onaanraakbaarheid. Ik voelde mij een pummel, bij haar vergeleken. Was er niet een rol die ik onlangs had gespeeld en waarin ik kon terugvallen?

Maar plotseling werd de kamer verduisterd en een wit scherm neergelaten. Er zou een film worden vertoond. Vijf van de hier aanwezige vrouwen hadden gezamenlijk die film gemaakt, over mishandeling en geweld. Ik had de aankondiging van de filmvertoning gemist doordat ik mij innerlijk geheel had afgesloten, behalve voor Lucia, lichtbaken aan de andere zijde van de kamer. In het nu donkere vertrek werden de lijven rondom nog onrustiger. Vrouwen maakten van de gelegenheid gebruik om naast elkaar te gaan zitten, elkaar aan te raken. Ik durfde mij niet te verplaatsen.

De projector begon te zoemen en de titel kwam in beeld:

J'ACCUSE (‘Aanklacht’)
Paris, 1951

Na de titel kwam een omstandig verhaal met enkele spelfouten, over het geweld dat in de wereld tegen vrouwen en kinderen wordt uitgeoefend. Daarna kwamen de gruwelbeelden, geweven rond een mager verhaal. Meppende mannen, dronken scheldpartijen, concentratiekampflitsen, een pornoplaatje uit een sadistisch masturbatieboekje voor mannen, weer oorlogsbeelden, een gesluierde Turkse vrouw, een hond die uit een auto werd gegooid, een man die een vrouw met een mes bedreigde ...

Ik wilde weg, ook als dat onbeleefd was en zelfs als het Lucia de haar misschien nuttige relatie met Barbara zou kosten.

Maar net toen ik, mij zo klein mogelijk makend, naar buiten wilde vluchten, ging het licht al weer aan. De film was gelukkig op.

Prille kinderherinneringen zijn interessant omdat zij het thema van een heel leven kunnen aangeven. Een van mijn vroege herinneringen is als volgt: Ik ben zes jaar oud en zit in de eerste klas van de lagere school. De school is vervelend. Ik kan al twee jaar lezen en hier wordt in het traagst mogelijke tempo: elk lesje drie keer en dan nog eens het hele boekje drie keer, een uitermate onbenullig verhaaltje gespeld. Gelukkig mocht ik een jaar later naar de onvolprezen Montessorischool, waar je zelf je werk en je tempo bepaalde. Anders was ik zeker door het gruwelijke systeem - een soort lagere 'middenschool' *avant la lettre* - tot onhandelbare debiel gekneed.

Terwijl de zurig ruikende kinderen in het stoffige, schemerige lokaal moeizaam de tweelettergrepige woorden spellen: 'Is Ot in de kam-mer?'

'*Nee: ká-mer*.'

'Ka-mer. Ka-mer. Ka-mer.'

'En Sien is as-ter in de teun.'

'*Nee: Ach-ter. En: tuin*, *tuin*.'

'En Sien is ach-ter, ach-ter, ach-ter in de tuin, tuin, tuin.', stel ik mijzelf wat ik nu zou benoemen als metafysische of religieuze vragen. Zoals: hoe komt het dat ik in een soort mist leef en dat die mist elk jaar een beetje dunner wordt? Ik herinner mij een zwevende, gouden lichtwereld; heel moeilijk te beschrijven. Maar iedere keer als de mist weer wat verder optrekt, verschijnt niet dat licht maar zie ik nieuwe stukjes 'harde', aardse werkelijkheid: voorwerpen, mensen, alles voornamelijk in grijs en zwart en 's zomers in schelle kleuren, van het heftige oranje van de zonneschermen ('markiezen'), tot het knalrood van de limonade-gazeuse in glazen flessen met een witte porseleinen klem, tot het diepe zomerblauw van de lucht. Dat laatste, het felle blauw van de lucht, is nog het mees-

te verwant met mijn herinneringen aan de verloren lichtwereld, maar het blauw is heimwee, het roept verlangen op, het is niet het licht zelf.

Ik kom uit het licht, ik bevind mij in een soort mist en als de mist optrekt, zie ik een wereld van scherpe contouren, veel grijs, veel duisternis en soms harde kleuren. De vraag is dus: waar is God?

Volgens mijn informanten, heel toevallig de beste ouders van de wereld (ik moet er niet aan denken dat ik van die enge, vreemde ouders zou hebben gekregen zoals andere kinderen die hebben), is God 'overal'. Ik steek dus mijn hand soms een eindje buiten de bank (dat mag niet, je moet ordelijk zitten, liefst met je armen over elkaar) om te voelen of God wellicht, onzichtbaar, maar dat is geen bezwaar, zich in het gangpad tussen de rijen schoolbanken bevindt. Niets te merken.

Meteen na de film begonnen de vrouwen weer druk te praten, wijn naar binnen te slaan en gulzig te roken, waarbij zij hun gesprekspartners en wie er verder in hun omgeving zat de afgewerkte kankerwolken in het gezicht bliezen. Ik zag dat Lucia, kaarsrecht, fragiel op de grond was blijven zitten. Zij keek niet om zich heen, maar had haar blik op haar schoot gericht. Een grote stilte, rust, autonomie was om haar heen.

Ik stroomde vol van adoratie voor dit kalme lichtwezen in de heksenketel waarin wij ons nu bevonden. Behoedzaam stond ik op om even naar de wc. te vluchten. Vluchtig raakte ik Lucia's schouder aan bij het passeren en in een woordeloze communicatie stond ook zij op en volgde mij naar de gang. Samen stonden wij tussen de afgebladderde wanden op de vervuilde gangloper.

'Zullen wij maar weggaan?' vroeg Lucia.

'Ja,' zei ik, nam haar in mijn armen en kuste haar.

Niet lang daarna was Lucia bij mij ingetrokken, omdat haar kamer nog kleiner en nog primitiever was dan de mijne. Zij

bleek een estheet te zijn. Haar oordelen gingen over schoonheid en alles wat zij aanraakte, werd gestileerde vorm. Mijn zeer sobere manier van leven beviel haar helemaal niet. Al gauw kochten wij van onze bescheiden toelagen een kleed voor over de gammele houten tafel, een vloermat voor de planken vloer, een vaas voor bloemen, stof voor gordijnen. De muren moesten gewit, het plafond geschilderd, de vloer opnieuw gebeitst. Maandenlang leefden wij in verfdampen en chaos, want het werk schoot maar langzaam op. Lucia bedacht wat er moest en hoe het moest, maar ik, de handigste van ons beiden, moest het uitvoeren en naast de toneelopleiding, het verplichte theaterbezoek, het 's avonds leren van rollen, viel dat niet mee.

Ik stond op een stoel, want wij bezaten natuurlijk geen ladder, de muur achter het bed te witten terwijl Lucia, op de grond in kleermakerszit, een zoom in onze gordijnen naaide. Dit was huiselijk geluk. Ik wist en herinnerde mij dat er iets bestond tussen ogenschijnlijk verschillende individuen wat je een volmaakte twee-eenheid zou kunnen noemen. Wat ik in feite om mij heen had gezien, was meestal duisternis: vulgair contact, gedragen door mutueel egoïsme, zolang als dat duurde. Het begon met verlegenheid en extase, dan kwam de gewenning en na de gewenning de lelijkheid en de leegte. Zou ik met Lucia die dans ontspringen?

Mijn voorgaande gordijnen waren van een onbestemde, vergane kleur geweest. Deze waren blauw met een witte streep en wij hadden ons ervoor in de schulden gestoken.

‘Ik vind dat er een *pressure cooker* moet komen, Radha,’ zei Lucia, twee spelden in haar mond.

‘Een wat?’

‘Een *pressure cooker*. Een hogedrukpan. Dan is het eten veel vlugger klaar. Die pannen besparen tijd en de vitaminen blijven veel beter bewaard. Iedereen die zichzelf respecteert, heeft tegenwoordig een *pressure cooker*. Het spaart tijd.’

In gedachten veegde ik de verfkwast af aan mijn overall.

‘Ja, maar het spaart geen geld. En wij hebben al geld moeten lenen voor die gordijnen.’

‘Het is beter dat wij ons meteen goed inrichten dan bij stukjes en beetjes. Dan zit je altijd in de problemen en de geldzorgen. Nu maken wij één grote schuld en die lossen wij dan het komende jaar af.’

‘Waarvan?’

‘Als wij zuinig leven, kan dat best. Als er een *pressure cooker* komt, kan ik voortaan koken en je zult eens zien hoe zuinig ik dat kan, schat.’

Ik doopte mijn kwast weer in en ging verder met het schilderen van de muur. ‘Laten wij er eerst nog maar eens over slapen.’

Wij sliepen, teder en hartstochtelijk, en natuurlijk kwam er een *pressure cooker*. Omdat Lucia meer lessen moest volgen dan ik, bleef ik toch in hoofdzaak de kok. Alleen op zondag kookte zij wel eens met ons nieuwe speelgoed. De fundering van onze uitzet was hiermee echter geenszins afgelopen, zoals ik, naïef, had gedacht. Er volgde een nieuwe douche-installatie met *warm* water, een noodzaak in de koude winter en gezien Lucia's kwetsbare spieren. Daarna betere badhanddoeken, mooiere borden, bestek, een breder bed met toebehoren, een bureaulamp, een schrijfmachine. Toen wij ten slotte uitgekocht waren, hadden Lucia en ik in totaal een schuld die overeenkwam met meer dan zes maal ons gezamenlijke maandinkomen. Het geld was geleend bij familie en vrienden van mij, want zij kende niemand die een cent bezat.

Onder de druk van deze voor mij geheel nieuwe zorgen, maar ook doordat ik nu bijna nooit meer alleen was en veel moest doen voor onze huishouding en om Lucia op te vangen als zij ziek was, moe, overwerkt of depressief, dan wel onder hoogspanning een nieuwe rol moest leren, ging mijn opleiding abrupt minder goed. Ik kreeg zelden of nooit meer een complimentje van Mme. Tamara en bij M. Jourdain verzuimde ik veel lessen door tijdgebrek of omdat ik mij onvoldoende had

geprepareerd en er niet heen durfde.

Toch was mijn leven minder leeg dan vroeger. Als ik 's winters in de avond naar huis kwam, brandde er soms al licht achter ons hoge raam of ik wist dat Lucia gauw zou komen. Wij aten gezond, regelmatig en gezellig, met kaarsen en wijn. Dat kostte erg veel tijd, maar als ik terugdacht aan hoe ik vroeger, meestal staande, uit de pan had gegeten, aan de eenzame avonden daarna, de troosteloze nachten, dan wilde ik graag alle ongemakken van de liefde verdragen.

Hand in hand wandelden wij in de lente langs de Seinekaden. Samen roeiden wij in de zomer in het Bois de Boulogne. In de herfst maakten wij tochtjes naar de bossen en kastelen rond Parijs. In de winter zaten wij samen thuis en overhoorde ik Lucia haar rollen - om de een of andere reden deed zij dat nooit bij mij - en wij praatten over later als wij afgestudeerd zouden zijn.

‘Ik denk dat ik nog een jaar les neem en dan ga ik solliciteren,’ zei Lucia.

‘In Frankrijk of in Nederland?’

‘Dat heb ik nog niet beslist. Wat denk jij dat het beste voor mij is?’

‘Zou je nog kunnen wennen in Nederland,’ vroeg ik, ‘na al die jaren hier?’

‘Ik weet het niet. Soms heb ik wel wat heimwee. Mijn eigen taal. Mijn eigen cultuur. Maar aan de andere kant heb je gelijk dat ik hier nu eenmaal gewend ben aan wat meer niveau, wat meer allure. Kan ik wel terug? Dat is de vraag.’

Ik durfde niet te vragen hoe Lucia mijn toekomst zag. Het was nu eenmaal gebruik geworden tussen ons dat wij over de hare spraken. Mijn probleem was trouwens niet of ik hier of ginds zou gaan acteren. Ik had de indruk dat mijn talent aardig, maar niet groot genoeg was. Zeker niet zo groot als dat van Lucia. Het leek mij verstandiger later regisseur of dramaturg te worden dan een tweederangs speler.

‘Waar zou je gaan wonen in Nederland?’

‘Ach, ik weet het niet,’ zei Lucia, plotseling korzelig.
‘In Amsterdam natuurlijk. Waar anders?’

Het mooie, geheimzinnige wat ik aan Lucia had gezien op de dag dat wij elkaar ontdekten op het gruwelfeest, werd in de routine van ons dagelijks bestaan geleidelijk onzichtbaar. Er waren zoveel kleine zorgen om onze huishouding, organisatieproblemen met ons werk, de voortdurend nijpende geldzorgen door de schulden die wij hadden gemaakt en verder de kwaaltjes, ontstemmingen, humeurigheden die nu eenmaal bij het dagelijkse leven schijnen te horen. Om mijn liefde voor haar in stand te houden, moest ik af en toe gasten uitnodigen of met Lucia bij gemeenschappelijke bekenden op bezoek gaan. Dan, onder vreemden die haar aandacht opeisten, voelde ik soms ineens weer wat ik die eerste avond had gevoeld: Lucia's superieure glans en stilte te midden van zoveel doffe, warrige, onbewuste mensen. Maar als wij samen waren, verdween die verheven glans meestal heel snel. Dan ergerde ik mij aan haar veeleisendheid, haar egocentrisme, de claims die zij legde op mijn aandacht en toewijding (een applaus in de vorm van huiselijke diensten aan wie duidelijk de grootste artieste van ons beiden was), de geldzorgen waarin zij ons stortte en gevangen hield. Voortdurend knaagde het gevoel dat Lucia mij zou verlaten zodra er, materieel of immaterieel, niets meer bij mij te halen was.

Op het gymnasium in Den Haag, Nederland, was ik lid geweest van de Litteraire Club. Je moest eigenlijk leerling zijn van de ‘bovenbouw’ om tot dit selecte gezelschap te worden toegelaten, maar op grond van opmerkelijke prestaties in de Nederlandse lessen was ik als derdeklasser reeds uitgenodigd. Met name bij het onderdeel ‘opstel’ had ik uitgeblonken en mijn roep als opstelkundig wonderkind was door de school gegaan tot het zelfs de bonzen uit vijf- en zes-alpha had bereikt: dunne jongens, smal geschouderd, bebrild, gekleed in

nette maar voor hun postuur altijd te wijde pakken, die álles wisten van Arthur van Schendel, Marsman, Greshoff of Busken Huet.

De zeer eervolle uitnodiging voor de Litteraire Club kon ik als veertienjarige natuurlijk niet afslaan. Maar toen ik eenmaal tussen de 'bovenbouwers' zat, die schier volwassenen aan het einde van mijn horizon, bleek ik toch, ondanks mijn prodigieuze talenten, aanmerkelijk jonger dan zij, die al jaren waren doorkneed in Homerische metaforen en Tacitiaanse zinswendingen en gedachtensprongen. In de avondlijke leraarskamer die ons welwillend ter beschikking werd gesteld, begreep ik heel veel niet van de geleerde 'Inleidingen' en de in mijn oog onvoorstelbaar erudiete discussies die de iele grote jongens en de zware, al geheel gevormde grote meisjes onderling hielden. Datgene wat ik wel begreep, of meende te begrijpen, vond ik daarentegen vervelend. Achter een ironische blik, een verlegen glimlach, een zowel stoer als stuntelig jonge-hondengedrag, verborg ik mijn onwetendheid en *ennui*. Toen ik na enige maanden zelf aan de beurt was om een Inleiding te houden, leek het mij duidelijk dat ik niet iets moest kiezen wat ik zelf leuk vond, wilde ik *au sérieux* worden genomen door de almachtige reuzen die mij in hun midden duldden. Dus beslist niet de jeugdherinneringen van Du Perron in *Het land van herkomst*. Niet de schoolscènes van Vestdijk of Bordewijk. Niet de romantische verhalen of gedichten van Slauerhoff. Nee, het moest gaan over iets heel vervelends, iets echt Litterairs. Dus zocht ik net zo lang tot ik een uitzonderlijk vervelende, uit het Fins vertaalde roman had gevonden en hield daarover de eerste litteraire lezing van mijn leven.

De beleefde verbazing en de nog beleefdere tact waarmee ik bij de discussie werd terechtgewezen, wil ik mijzelf hier besparen. Dit bescheiden jeugddrama moge slechts dienen als materiaal voor een, onhomerische, vergelijking. Net zoals ik, ten gevolge van de eerste impressies op de Litteraire Club, tot mijn vijftiende jaar dacht dat echte Litteratuur vervelend be-

hoorde te zijn, meende ik later, tot ver in de middelbare leeftijd, dat het wezen van een *partnership* is dat je gereserveerd, koel of zelfs onaardig tegen elkaar bent. Degene die je je geliefde noemde, daar ging je het ijzigste of het grofste mee om. Zo had ik het vroeger thuis gezien en zo deden alle indrukwekkende mensen die ik later leerde kennen. Bij vrienden of geliefden van één nacht charmant, geestig, hoffelijk, behulpzaam, beminnelijk, sprankelend. Bij hun permanente partner kil, afstandelijk, of zelfs honds en gemelijk. Het zoet voor de kennissen, het zuur (de depressies, humeuren, agressiviteit, norsheid, het klagen en zeuren) voor wie de ‘minnaar’ of ‘beminde’ werd genoemd.

Ik nam aan dat het zo hoorde en dat ik met Lucia niets beters kon verwachten. Ook ik gedroeg mij daarnaar, zij het geremd en met mate, want ik was nog steeds verlegen. Met de opvolgende geliefden, de leeuwentemster en ten slotte Sidra, ging het niet anders, totdat uiteindelijk niet de grote jongens van het Bestuur maar vrouwe Fortuna en de zwarte Madonna zelf mij terechtwezen, zij het wat minder beleefd en tactvol dan die schriele goden uit mijn jeugd het hadden gedaan.

Hemelse Moeder, mijn hele leven heb ik U gezocht, terwijl U verstoppertje met mij bleef spelen, zoals U dat sinds de Schepping behaagt. Aan het eind zult U mij zeker kwalijk nemen dat ik U niet heb gevonden. Ik weet, nu ik oud en illusieloos ben geworden, dat Lucia, de leeuwentemster en Sidra Uw afgezanten waren. Zij misdroegen zich, zij kwelden mij, werden liederlijk. En aan het slot nam de Beminde mij dan kwalijk dat ik haar het verraad van de liefde niet had belet, dat ik had toegelaten dat zij zich van mij verwijderde. Uw spiegelbeeld! Uw emanatie! Uw avatara's!

Het ergste waren wel de ruzies en het ‘uitpraten’ daarvan. Zij slurpten tijd en energie, maar vooral: liefde. Na ieder conflict volgde een verzoening, maar ongemerkt steeds op een wat lager niveau.

Trouwens, waarom zou ik mij beperken in mijn wanhoop tot U en tot de grote geliefden? Begon het niet al met mijn ouders? Zullen die mij niet verwijten, in het hiernamaals, dat ik heb toegelaten dat zij zo gevoelloos en keurig bleven, een accountantsfamilie uit Den Haag, Nederland, in plaats van dat ik de roekeloze avonturier in mijn vader, de zingende en dansende zigeunerin in mijn moeder heb gewekt? God, de almachtige, verstopt zich en als de balans wordt opgemaakt zegt Zij: 'Waarom heb je Mij dan niet gevonden?'

'Waarom heb je ons niet verlost uit onze sluimer en verstarring?' zeggen mijn ouders.

'Waarom heb je mij niet echt bemind?' zegt Karlsson. 'Dacht je soms dat ik niet eenzaam en ongelukkig was op die school en met thuis mijn brave Jo?'

'Waarom heb je de geleerde, misschien zelfs de wijze in ons niet aangesproken?' zeggen mijn Amsterdamse professoren. 'Als wij werkelijk zo triviaal waren als jij dacht, zouden wij toch niet zijn benoemd. Iemand moet ooit, toen wij nog jong waren, het genie in ons hebben onderkend, de oude wijsheid die in ons is, hebben gezien. Maar door de koude blik van de studenten, hun onverschilligheid, hun afkeer, zijn wij dichtgeslibd. Had ons aangesproken en je had onze lichtzijde ontdekt.'

'Waarom heb je ons niet liefgehad?' zeggen Lucia, de leeuwentemster, Sidra. 'Dan waren wij niet aan de drank geraakt, dan hadden wij niet rondgehoereerd, dan was onze liefde voor jou niet veranderd in wrok, rancune, nijd.'

'Je denkt toch niet dat dit korte aardse leven de laatste realiteit is,' zegt U. 'Dit is maar een intermezzo in de litteraire salon, waar mensen elkaar verhaaltjes vertellen en met hun conversatie onderhouden. De toon en de stijl worden bepaald door de gastvrouw en voor ieder mens op aarde geldt dat zij die gastvrouw is van wie afhangt wat er gebeurt en wat men haar vertelt.

Zelfs dat Ik verstoppertje met je speel en je belet Mij te vinden en jóu dat verwijt, zelfs dat laatste, Radha Altman, is jouw verantwoordelijkheid.'

Lucia benutte mij en exploiteerde mij op de meest grove wijze, daar raakte ik steeds meer van overtuigd. Zij woonde op mijn kamer, ik zorgde voor haar, overhoorde haar rollen, was haar klankbord, voetveeg. Van een gezamenlijke afbetaling van onze steeds weer aangroeiende schulden was al lang geen sprake meer. Net als bij de duizendkoppige draak uit het sprookje, groeiden er steeds weer twee of drie hoofden aan zodra er één was afgehakt. En als ik een paar weken niet had kunnen werken, doordat Lucia ziek was, dan volgden daarop onherroepelijk enige weken waarin zíj haar verloren tijd moest inhalen, zodat ik ook dan diende te zorgen dat onze huishouding geruisloos liep. In zo'n cyclus volgde steevast het moment waarop Lucia overwerkt raakte en 'even eruit' moest. Vanzelfsprekend begeleidde ik haar op de dan voor haar noodzakelijke reizen of uitstapjes.

De gedachte ooit als acteur, regisseur of zelfs maar dramaturg aan het werk te komen, had ik laten varen. Ik moest toegeven dat ik na drie jaren toneelopleiding in Parijs aan het niveau van iemand als Lucia nog niet kon tippen. De eindstreep zou ik wel nooit halen en er zat niet veel anders op dan mij, verslagen, maar weer in Nederland te melden. Misschien moest ik nogmaals een universitaire studie beginnen. Ik was nu ouder en volwassener, stelde minder hoge eisen aan het leven, mijn studie, mijn leermeesters, mijzelf. Het leek mij niet langer uitgesloten dat ik gewoon een academische titel zou behalen en vervolgens in een saaie baan fatsoenlijk de kost verdienen.

Toch was het Lucia die vertrok, niet ik. Op een ochtend, het was elf uur, wij hadden lang uitgeslapen, zoals in het weekend wel vaker gebeurde, zei ik: 'Lucia, wij moeten even praten. Er zijn geldproblemen.'

‘O nee, niet weer,’ zei Lucia, terwijl zij voortging met haar ontbijt.

‘Lucia, het is ernstig,’ zei ik. ‘Ik kan het niet meer aan. Je moet mij helpen hier uit te komen.’

Plotseling zag ik dat Lucia heel bleek was geworden. Zweetdruppels stonden op haar voorhoofd en neus, haar mond was vertrokken.

‘Ik heb ook iets ernstigs te bespreken, Radha. Misschien moet je mij eerst aan het woord laten.’

Om mij een houding te geven nam ik, hoewel ik geen honger meer had, een stuk brood en begon dat te besmeren. Ondertussen staarde ik naar ons modieuze, uit Denemarken geimporteerde ontbijtkleed.

‘Ik heb genoeg van die eeuwige problemen van ons en altijd dat gezeur over geld en dat jij geen tijd hebt om te werken. Binnenkort heb je alle tijd voor jezelf en zul je ook bevrijd zijn van mijn verkwistende gewoonten. Ik heb een contract getekend bij een gezelschap in Montpellier.’

‘In Montpellier?’

‘Ja. In Montpellier. Vind je dat gek?’

‘Ik had niet gedacht dat jij in de provincie zou willen werken,’ zei ik. ‘Het lijkt mij niets voor jou. Wil je daar alleen naar toe?’

‘Natuurlijk. Jij hebt toch geen contract in Montpellier? Wat zou je daar moeten doen? Maak eerst je opleiding hier maar eens af. Het duurt nog wel een jaar of langer, denk ik, voordat jij het vak een beetje beheerst.’

‘Dacht jij dat het míjn schuld is dat ik het laatste jaar niet meer goed heb kunnen werken?’ vroeg ik.

‘Ja, van wie anders? Denk jij soms dat het mijn schuld is? Een echte artiest laat zich door niets van zijn werk houden. Maar jij hebt altijd wat te klagen en te zeuren en dat is precies de reden waarom ik je alleen laat in Parijs. Dan kun je eens zien hoe goed je echt bent als ik je niet voor de voeten loop en je van je werk houd.’

‘Maar ik wil helemaal niet dat je weggaat, Lucia. Ik bedoel: wij hebben het soms toch ook mooi samen? Het is toch niet alleen maar gezeur en ellende?’

‘Dat zeg je nu. Maar straks begin je weer over die schulden van je en over mijn slechte eigenschappen die jou beletten je fantastische talent te ontplooien. Laat maar eens zien wat je kunt. Ik hoop het in Montpellier waar te maken. In zo'n kleine stad val je meer op dan hier in Parijs, waar het stikt van het talent en waar je nauwelijks een kans krijgt als beginner.

Kom, Radha, kijk niet zo treurig. Je wilt het toch zelf zo en het is ook het beste voor je. Voordat ik bij je woonde, ging je werk veel beter, heb je altijd gezegd. Wij kunnen elkaar toch schrijven en wij zien elkaar dan in de vacanties.’

Nadat Lucia uit mijn leven was verdwenen en voordat Sidra haar zegevierende intocht hield, verkeerde ik lange tijd in grote verwarring. Eigenlijk wist ik niet eens of ik verdrietig was, gekwetst, opgelucht dat het voorbij was, of alles tegelijk. Als in een dichte mist, niet zo erg verschillend van de mist die mij omringde voordat ik als kind ontwaakte in de aardse wereld, slaapwandelde ik voort. Parijs gleed weg, of schopte mij eruit, dat wist ik niet precies. Ineens was ik weer terug in Nederland en woonde als vijfentwintigjarige opnieuw op een studentenzolderkamer in Amsterdam. Ik dronk te veel. Soms had ik kleine baantjes, soms studeerde ik iets. Er was een bonte stoet van minnaressen, maar de meesten bleven onduidelijk, in een alcoholische nevel. Pas toen de leeuwentemster mijn pad kruiste, de leeuwentemster met haar blonde leeuwenmanen, haar fiere leeuwenborst, haar machtige stem (vooral als zij dronken was), ontwaakte ik een beetje en begon mij af te vragen wat er met mij aan de hand was.

Hoe verschillend ook van achtergrond, karakter en ambities, geen van mijn geliefden of zelfs maar vrienden en kennissen tot dan toe kwam uit de goot. Dat kwam de leeuwentemster wel, onmiskenbaar. Zij was geen geleerde, zij was geen

artiest, zij was zelfs geen gevestigde matrone. Limburgs en katholiek was zij van oorsprong en behalve primitief en asociaal was het vermoedelijk ook nog een misdadig en alcoholisch milieu dat haar had gevormd.

Volgens Lars was de leeuwentemster van hem en Bart samen. Maar volgens Bart, de langste en sterkste van hen tweeën, was zij een beetje meer van hem. Pas als hij genoeg van haar had, pakte hij Lars bij kop en kont en wierp hem op haar. Zo ging dat.

In het begin, toen ik hen pas kende, hoopte ik wel dat ik bij een van mijn bezoeken aan hun grachtenetage ook eens een keertje op de dompteuse gesmeten zou worden. Maar toevallig stond hun hoofd daar nooit naar als ik langskwam. Ik moest het doen met hun sterke verhalen en verder met thee en taartjes. Totdat de dompteuse daar op een avond genoeg van kreeg.

'Kom,' zei zij, en pakte mij onder de arm. 'Wij gaan gezellig als meiden onder elkaar wat stappen. Laat die druiloren maar eens op het huis en de kat passen.'

In haar ruime hart ontstond natuurlijk meteen weer medelijden met de jongens, die zeer beteuterd keken. Zij ging even bij Lars op schoot zitten, kuste hem in zijn hals en zei: 'Er staat nog wat lekkers voor jullie in de ijskast. Heb ik zelf gemaakt. Ga straks maar kijken.'

Vervolgens leunde zij over Barts schouder, liet haar temmershand over zijn borst en lager glijden en zei: 'Wij maken het niet te laat. Als je niet slaapt als ik thuiskom, heb ik voor jou ook nog een verrassing.'

Toen wij beneden stonden, zei zij, met een vermoeid gebaar naar het raam driehoog: 'Hè, heerlijk even op ons eigen. Het zijn schatten, daar niet van, maar je krijgt er ook wel eens genoeg van, twee stoelen vol man. Kom mee, meid, wij gaan d'r een mooie avond van maken.'

En dat deden wij. Geheel in haar ban liep ik mee, de kroe-

gen in en uit die zij aanwees. O, wat werden wij dronken. Ik had wel door tien vurige hoepels willen springen, maar het enige wat de leeuwentemster van mij verlangde, die eerste avond samen, was dat ik haar beschermde tegen haar noodlot. Overal waar zij binnenkwam, richtte zij ravages aan in de harten van mannen, of wat mannen hun hart noemen. Zonder dat zij er iets voor deed, haar aanwezigheid was voldoende, richtten aller ogen, aller begeerten zich op haar. Zodra wij iets hadden gedronken en voordat het al te onaangenaam werd, moest ik zeggen: 'Margaretha, zullen wij niet eens gaan?'

'Nu al?' riep zij dan.

Maar ik moest aandringen en met een verontschuldigend gebaar naar de heren die onze drankjes hadden aangeboden en die haar het hof maakten, kon zij dan met mij vertrekken. Op naar het volgende café.

Na sluitingstijd van de laatste kroeg met nachtvergunning bracht ik haar naar huis. Er brandde geen licht driehoog.

'Hè, ik hoop dat zij al slapen,' zuchtte de leeuwentemster. 'Ik ben doodmoe en ik heb een houten kop, weet je dat? Maar het was hartstikke gezellig met je. Dat moeten wij vaker doen, zo samen, zonder die zeikerds.'

Zij kuste mij warm op de mond. In de koele nacht begon ik terug te lopen naar mijn kamer terwijl de leeuwentemster met veel moeite de sleutel in het slot stak.

Afgunstig lag ik in de vroege ochtend in mijn smalle, koude studentenbed en dacht aan die drie daar op de gracht, in de hoge kamers waarin het, ondanks de grote ramen, ook overdag altijd schemerde.

Zou Bart toch nog wakker zijn geworden van het gestommel? Had hij haar verrast? Was Lars ten slotte, zoals Bart altijd beweerde, vervolgens bij kop en kont gegrepen en op de leeuwentemster geworpen nadat Barts krachten het hadden begeven? Wat moest ik eigenlijk geloven van hun jongensachtige gebral?

In het hart van iedere minnaar slaapt de totale geliefde. Zolang zij daar slaapt, is zij vormloos, maar nauwelijks heeft een lichtstraal haar gewekt of zij rekt zich uit, strekt zich, krijgt een gestalte en een naam. Soms wordt zij een fragiel, beeldschoon meisje. Soms verheft zij zich en het blijkt een jongen te zijn, van wie de vrouwelijke sexe pas op den duur zal worden onthuld, na vele verwikkelingen en intrigues. Soms is zij de Grote Moeder, soms het kind dat om bescherming vraagt, soms een narcistisch duplicaat, soms het demonische oergeweld.

Wie maar één soort geliefden kan beminnen, is geen minnaar maar een fetisjist. Wie de slapende geliefde in vrijwel alle gedaanten kan zien oprijzen, is daarentegen een stuurloos wrakhout.

In de moeilijke jaren van mijn heraanpassing in Nederland, nadat Lucia uit mijn leven was vertrokken, zag ik - voor de hoeveelste keer? - dat de sluimerende gedaante in mijn hart zich verhief. Toen zij zich had uitgerekt, was het ditmaal geen meisje, geen knaap en geen moeder, maar - holadiee! - een stomdronken leeuwentemster, die aanstoot gaf zelfs in Amsterdamse kroegen.

‘Laten wij dan de volgende keer naar Antwerpen gaan,’ zei de leeuwentemster. Zij rolde zich op haar zij, haar prachtig gewelfde rug en heupen naar mij toe.

Ik had geprobeerd haar tactvol, o zo tactvol, duidelijk te maken dat je je natuurlijk wel in cafés mocht amuseren op zaterdagavond en desgewenst je een beetje bedrinken, maar dat het intiem betasten van vreemde mannen in het openbaar, het gewelddadig leeggieten of breken van bierglazen, het luidkeels bezigen van obscene taal, het zingen van zekere liederen...

‘Laten wij dan de volgende keer naar Antwerpen gaan,’ interrumpeerde de leeuwentemster steeds na iedere volgende voorzichtige klacht. Met de listigheid van de lagere standen

en minder geschoolden had zij meteen begrepen dat ik het bovenal pijnlijk vond in Amsterdam, een kleine stad tenslotte, met haar in zo'n toestand te worden gesignaleerd. Bovendien wist zij wat een milde berisping had moeten worden op deze wijze meteen om te zetten in een spannend vooruitzicht, een beloning eigenlijk.

'Ja, misschien moeten wij dat maar eens doen,' mompelde ik. Maar ik wist dat in feite alles nu al was beslist. Ik zou moeten betalen, want de leeuwentemster was aan lager wal, nu Lars en Bart voor zes maanden op een schip hadden aangemonsterd. Ook zou ik vervoer en onderdak moeten regelen. Wat de leeuwentemster in haar kop had, dat voerde haar omgeving, en op het ogenblik was ik dat, nu eenmaal uit. Haar vroegere beroep, waarin zij twaalf jaar lang, van haar achttiende tot haar dertigste, had geschitterd, was nog steeds bespeurbaar. Je rook het circus, je hoorde het hoempa-orkest en bovenal het knallen van de zweep als de leeuwentemster een plannetje koesterde. Antwerpen was benoemd, dus Antwerpen was beslist. Maar nu was het pas zondagmiddag drie uur.

De leeuwentemster rolde zich nogmaals om, zodat zij op haar rug kwam te liggen en sprak: 'Ik heb bijna geen kater.'

Een uur later, het begon inmiddels al weer schemerig te worden, viel ik opnieuw in slaap. Ik droomde verward van huizen die in zee dreigden te verzinken. Er was een loopplank naar het reddende schip, maar deze eindigde ineens, zwiepend, midden in de stormende zee. Het schip met zijn kalme lichten door de patrijspoorten bleef onbereikbaar.

Daarna waren er vreemdelingen die donker en dreigend 's nachts aan het venster klopten en eisten te worden binnengelaten. Daarop volgden onthoofdingen en ontvluchtingen.

En bovenal was er de zee, golven, zee, oceanen, golven en zee.

In het laatste droomfragment, vlak voor het ontwaken, bevond ik mij in een kleine gevangeniscel. Voor de glazen deur

had men, aan de buitenkant, een mooi roze landschap met een fraai diepteperspectief geplakt, ongetwijfeld om de gevangene het leven te verlichten. Het landschap was echter onbereikbaar, evenals de knop van de deur die-dat zag ik duidelijk, door het glas heen - ook aan de buitenkant zat. Zo kon ik er niet uit! Het trof mij als zeer onaangenaam en beklemmend dat het in gevangenissen zo toeging.

In Antwerpen regende het en een gure wind maakte praten onmogelijk, toen wij van ons hotel, vroeger een voorname, barokke villa, nu een tamelijk goedkoop onderkomen, naar de havenbuurt liepen. De leeuwentemster scheen de weg te kennen en te weten waar zij heen wilde. Hoewel de straten ondanks hun verlatenheid iets dreigends hadden, volgde ik haar maar. Hoe vaak zou Van Gogh deze weg langs de kade zijn gegaan?

De warmte, de volte, het lawaai en de bierwalm van het café waar de leeuwentemster mij binnenleidde, vielen als een zware dronkenschap op mij. Nog voordat wij ons eerste glas hadden geleegd, verkeerde ik al in een roes. Het licht was donkerroze tot rood en ik kon de gestalten om mij heen maar vaag onderscheiden. Het Vlaams, waarin de leeuwentemster zich kennelijk vlot onderhield, kon ik moeilijk verstaan. Ik zag hoe zij door drie mannen in leren jasjes van mij werd afgeschermd en concentreerde mij derhalve op het Aziatische meisje, ongetwijfeld een hoertje, naast mij. Ik hoorde en zag wel hoe de drie mannen druk op de leeuwentemster inpraatten, maar besloot mij er niet mee te bemoeien. Het hoertje, dat waarschijnlijk dacht dat ik een man was, was lief en aanhankelijk. De tijd verstreek onmerkbaar en na enige glazen wist ik nauwelijks meer waar ik mij bevond.

Lakshmi kwam uit Bombay en sprak Engels. Om mij heen hoorde ik Frans en het onverstaanbare Vlaams. Er was een aangename nevel. Maar plotseling meende ik in het roze duister de figuur te herkennen die op het biljart stond.

‘*Isn't that your friend?*’ vroeg Lakshmi. ‘*The woman with whom you came into this bar?*’

Ik ging op de ijzeren voetrand van mijn barkruk staan en zag dat het inderdaad de leeuwentemster was die door behulpzame mannenhanden op het biljart was getild en die nu op het punt stond een strip-tease te gaan uitvoeren.

‘Margaretha!’ riep ik. ‘Zullen wij niet eens gaan?’

Ik kon in mijn verwarring niets anders bedenken dan deze Amsterdamse code. Maar de leeuwentemster hoorde mij niet of deed alsof. Langzaam begon zij, onder groot enthousiasme van het publiek dat naar het biljart opdrong, haar blouse uit te trekken.

‘Margaretha!’ riep ik nog eens, maar nu kon ik het zelf nauwelijks horen in het ritmische geklap dat de barbezoekers hadden aangeheven.

Ineens, voor mijzelf geheel onverwacht, voelde ik een waanzinnige drift in mij opstijgen. Ik duwde Lakshmi opzij, drong met de grootste moeite door de haag van mannen naar voren, balde mijn vuist in een grotesk, machteloos gebaar en zei tegen haar die net bezig was het haakje van haar bh. los te maken: ‘Je zoekt het verder zelf maar uit.’

De leeuwentemster, met haar armen op haar rug, waardoor haar boezem nog meer dan anders zich verhief, keek mij nietsziend en nietbegrijpend na.

III *Tussen Honolulu en de Westkust*

Het is niet goed dat de mensch alleen zij. Deze woorden, of woorden van gelijke strekking, zijn gezegd of geschreven door de heer Saulus te D. Vage herinneringen van dien aard jagen althans, als mistflarden in december, door mijn brein. Ik zie het onbeschrijflijk grijze en vlakke Veendorp uit de oorlog wederom voor mij* en voel de onbenoembare verlatenheid van een kind, ondergedoken ver van huis.

Nee, het is niet goed. Daar had die oude vrouwenhater, verdrongen homosexuele flikker, denk ik, wel gelijk in. Maar geld of een goeie text voor een advertentie deed hij er niet bij. En wat kun je zelf bedenken?

> Dodelijk vermoeide, tamelijk zwaar zieke, door het leven gegroefde, ietwat paedophiele Vrouw zoekt teder, toegewijd, trouw, honds aanhankelijk en toch geestig, autonoom en creatief jong Vrindje van het eigen of het andere damesgeslacht.
> Vegetarisch kunnende kokende, niet rokende en in bezit van rijbewijs.
> Zonder goede getuigen of indien niet v.z.g.h. onnoodig aan te melden.
> Aan de deur wordt niet gekocht. Hoedt u voor den hond. Br. ond. no. 69 of desnoods 969, bur.v.d. bl.

* *Het jongensuur*, Querido, Amsterdam 1982[6].

Je kunt het zo wel in de courant zetten, vandaag de dag, maar je moet er niet aan denken, aan al die brieven die je dan krijgt en waarin je de meest stuitende of zelfs afgezaagde phantasieën worden toevertrouwd.

Laat ik het ongeluk maar niet over mijzelve afroepen en mij koesteren in mijn ellende, verlatenheid, ouderdom, ziekte en gebrek. Wat wil een Kunstschrijver nog meer?

Maar toch, onlangs, in mijn luxe hoogbouw-bungalow te Bakkum aan Zee, werd het mij bijna te machtig. Ware ik jonger en krachtiger geweest, ik had mij van het dak geworpen, doch het was buiten te koud voor mijn kwetsbare gestel. Dus bleef ik binnen, in de droge, loeiende warmte van de blok-cv., beschermd door de van stromend water, gas, elektra en alle mod. app. voorziene betonnen muren.

Als je nooit de ellendige rotstilte daar hebt gehoord (nadat je er eerst zeventien jaar met vrouw en kinderen hebt gewoond, ieder voorziend van haar of zijn natje en droogje, aandacht, cheques, en daarvoor beloond met hun al dan niet dankbare welzijn en welbevinden en het, wat de kinderen betreft, opgroeien tot een deugdzaam mens, een sieraad voor de maatschappij), dan weet je absoluut niet wat stilte is.

Het was er stil, zo stil als de miljoenen die naar verre zonbestemmingen reizen zodra het treurige seizoen aanbreekt, zich niet kunnen voorstellen. Stil dus. En de weemoed, het verdriet om al het vergeefse leven, leren, studeren en sappelen, waren niet te beschrijven.

Al vele decaden hebben de goden mij gestraft door mij te ontnemen alles wat tot de troost der eenzamen mag worden gerekend (Wonen is een recht!): het vermogen om tranen met tuiten te huilen, het vermogen om je in je eentje te bedrinken, het vermogen tot solosex. Ik zit dus met al dat opgekropte verdriet dat alleen als eczeem, pukkels, roos of ergere kwalen naar buiten kan.

Het begon allemaal in het jaar Onzer Vrouwe 1979, toen de Verenigde Staten van Noord-Amerika mij via hun ambassa-

drice te Nederland uitnodigden voor hun kosten en rekening, als gast van het *State Department*, respectievelijk het Amerikaanse volk, over hun continent te reizen. Landschappen, instituties en beroemde personen incluis, zou dat geheel en al te mijner beschikking staan.

Wat doe je in zo'n geval? Je knijpt je eens in de biceps om te voelen of je wakker bent. Je vraagt wat of zij als tegenprestatie gedacht hadden. Lezingen en gastcolleges ter plaatse? Toeristen trekkende stukjes in de krant? Na afloop spioneren voor de CIA?

Niets, helemaal niets.

Hoe bestaat het. Voor niets gaat de zon op, echter, en de prijs die ik voor deze wonderbare reis bleek te moeten betalen, was slechts het oplossen, verdampen en vergaan van mijn dameshuwelijk. (Oudpotteus huwelijk, zou de geleerde M. te A. zeggen.)

Nu is alles hier in het ondermaanse leugen en bedrog, schijnheilig gelieg en gezwets en dat geldt dus ook voor het bovenstaande. Mijn oudpotteuze huwelijk was natuurlijk al enige jaren naar zijn mallemoer en de reis naar Amerika bevestigde dit alleen maar. Zij maakte de eerst onzichtbare barst tot een zichtbare breuk.

Desondanks, je kunt beter rijk en ongelukkig zijn dan arm en ongelukkig. En beter ongelukkig samen *à deux*, zodat er nog eens licht brandt achter het raam als je 's avonds laat thuiskomt, dan alleen. Zo is het toch? Of niet soms? Wie het beter weet, mag het zeggen, maar aan brutale opmerkingen hebben wij niets.

Ik reisde naar Amerika, zonder mijn zuster Ursula, kwam terug in eigen land, zeven weken naderhand. Ik had zwarte vrouwen in de gevangenis, Indiaanse vrouwen in echte Indiaanse reservaten, witte vrouwen aan de top van de universitaire, de politieke en zelfs de feministische ladder mogen ontmoeten (alles op voorspraak en bemiddeling van ‘Washington’) en vond het huis leeg, Haar kasten leeg. Op een verwas-

sen truitje en een te nauw geworden broek na, die ik wanhopig naar een helderziende psychometrist wilde brengen, maar daar kwam het nooit van. De helderziende psychometristen stierven als ratten of verdwenen als lemmingen in zee, zodra ik met mijn vaal paarse truitje en lichtblauwe katoenen broek in aantocht was.

En meteen al die enge stilte en sluipende chaos die nu nog steeds in mijn eens zo vrolijk bevolkte hoogbouw-bungalow hangen.

Ja, wat moet je? Je moet verder. *(Stop the world*, *I want to get off.)* Lange tijd wist ik niet of Zij dood, geëmigreerd of ziek was, dan wel in een hoerig verbond was hertrouwd met een vrouw van haar eigen geslacht. (Het moest verboden worden, het heeft iets tegennatuurlijks.) Of dat zij gewoon een beetje op reis was of uit logeren en het eerste jaar vergeten mij te schrijven. (Geen brievenbus in de buurt en postzegels lastig te verkrijgen bij een loket dat haast altijd is gesloten wegens staking of omstandigheden en waarvoor steeds lange rijen staan.)

Geleidelijk hoorde ik echter van ‘vrinden’, zoals mijn woeste leermeester Dzjengis Khan, in dit leven eindelijk getrouwd met een boeddhistische monnik, in de gedaante van een deftige Gooise mevrouw (God is bereid iedere gestalte aan te nemen, ook als het om de redding van slechts éen mensenziel gaat) en van Olga (van de Wolga), die even lief en hulpeloos als wreed en totaal alcoholisch is, dat wij, mijn ex-echtgenotete Sidra en ik dus, ‘uit elkaar lagen’. Dat had Sidra mij dan wel even vergeten te zeggen, maar gelukkig wist verder iedereen het, zelfs mijn uitgever, mijn collega's, onze kinderen. Alleen ik wist even een jaartje van niets.

Dat was dus de prijs voor het zeven weken ‘gratis’ over het gehele beschaafde deel van het westelijk halfrond rondgevlogen en rondgereden worden. Voor diners met ex-adviseurs van de ex-president (nog altijd sturen zij kerstkaarten); voor koffiedrinken uit een bekertje van plastic piepschuim op de stuivende pier van Santa Monica, Ca. met Christopher Isher-

wood en uitzicht op de Grote of Stille Oceaan; voor het ontmoeten van beeldschone Japanse en Chinese vrouwen, Amerikaanse *drop-outs* en God op de buiteneilanden van Hawaï; voor het eten van koshere sandwiches met de dichteres Robin Morgan in Manhattan; en voor de lichtzinnige belofte, in het vliegtuig tussen Honolulu en de westkust, dat ik voortaan slechts het Pad zou trachten te gaan en het zuipen en hoereren, vunzen en vozen zoveel mogelijk aan anderen zou overlaten, die ik dan ook nog, te zijner tijd, zou kunnen helpen verlossen. Ook zou ik mijn schaarser wordende tijd niet meer verdoen met het bestuderen van de relativiteitstheorie, de quantummechanica, het berekenen van oneigenlijke integralen of Laplacevergelijkingen en Fouriertransformaties, noch zelfs met de kantiaanse kentheorie of de jungiaanse persoonlijkheidsleer, maar mij geheel en al aan de Essentie der dingen wijden.

Sidra's abrupte en uiterst pijnlijke vertrek was natuurlijk de eerste beproeving die bij al deze lichtvaardige beloften hoorde. Juist nu ik dacht met een geheel schoongespoelde lei, op een hoge noot van geel met haar verder te kunnen leven, zonder huwelijksterreur, huwelijkshypocrisie of huwelijksverlamming, was zij weg, ervandoor, met de muziek mee.

Ge hebt u maar te schikken, zoals ze in het Belgisch zeggen, en schikken deed ik mij, al braken het eczeem, de pukkels, de roos en ergere kwalen mij aan alle kanten uit. Gelukkig kregen de goden toen ook weer een beetje spijt. Zij stuurden hun engelen, weliswaar twee aan twee - *to rub it in* dat het nooit meer zo zou worden als vroeger? - om mij te troosten. De Stilte en de Verlatenheid gingen wel door, maar in aangenaam gezelschap en daar is alles voor te zeggen.

In mijn uren alleen, als de engeltjes (‘nou, zegt u maar bengeltjes’) waren vertrokken naar hún oudpotteuze huwelijk, LAT-relatie of meidenkroeg, mediteerde ik, sprak mantrams, wierp de I Ching, legde de tarot, trok mijn horoscoop of berekende mijn bioritme. Ook regresseerde ik wel naar vorige le-

vens of wierp bescheiden blikken in de toekomst onder lichte hypnose.

De eerste keer dat ik Sidra ontmoette, was zij in de gestalte van een achtjarige jongen. Ik bevond mij in een kleine voorzijkamer van het huis waar het knaapje wel eens in de tuin kwam spelen, want hij woonde zelf vierhoog in een luxe hoogbouwbungalow aan zee. Ik zag het Egyptische smoeltje van de kleine jongen en herkende hem, met een schok, meteen. ‘Deze jongen zal wel een heel aardige moeder hebben,’ dacht ik, want de Kreeft kan behoorlijk intuïtief, op het visionaire afzijn. De volgende keer dat hij kwam spelen, zorgde ik ervoor thuis te zijn op het uur dat zijn moeder hem kwam afhalen.

De kleine André was charmant en beeldschoon. Hij droeg elegante, welgekozen kleren waarvan de kleuren harmonieerden, maar die toch geen afbreuk deden aan zijn behoefte tot stoer doen en ravotten. Hij was uitermate vertrouwd, een goede bekende, die, nadat je hem jaren (eeuwen) uit het oog bent verloren, ineens weer langskomt en na korte tijd is het contact hersteld.

Toen zijn moeder, eindelijk, verscheen, ietwat gehaast, in een fraaie sportauto waarvan ik het merk toen nog niet kon benoemen, inderdaad zo elegant, esthetisch, mooi en toch sportief als ik had verwacht dat zij zou zijn, herkende ik haar niet. Zij leek mij nieuw, een vreemde, uit een andere wereld van gescheiden miljardairs, privé-vliegtuigen en zeewaardige jachten of, nog wonderlijker, whiskydrinkende en sigarenrokende mannen. Zelf was ik teruggevallen in mijn rol van morsige student, verlegen en stil en soms, uit angst, wat knorrig en agressief. Alleen als ik mij erg op mijn gemak voelde: in collegezaal of bibliotheek, tijdenseen tentamen of zeergeleerd gesprek, werd ik vriendelijk en ontdooide wat. 's Avonds zat ik schuw in muffe volkscafés waar ik wist de ware vrouw nooit te zullen vinden. Zij zou een hogere synthese van Lucia en de leeuwentemster zijn en ineens, vanzelf, mijn leven delen. Misschien

ontmoet in de tram, in de wachtkamer van arts of tandarts, of op een wandeling langs zee. Maar je mag de goden niet verzoeken. Ik wist ook dat ik door het ritueel moest gaan van de wanhopig kroegen afschuimende damesflikker, wilde ik ooit de van hogerhand reeds toegewezen, voorbestemde dame krijgen, die het vanzelfsprekend nimmer in haar hoofd zou halen zulke etablissementen te bezoeken, ja die misschien niet eens wist dat zij bestonden.

Een enkele keer, om redenen van storm of slecht weer, dan wel om aan 'de kroeg' te laten zien dat ik daar niet alleen kwam om te gluren, en soms uit lage egotripperij ('Mamma, kijk, zonder handen!'), of uit angst voor het huilen van de wind in de eenzame nachten aan de noordwestrand van Europa, passeerde ik ook wel eens de kleine uurtjes in de armelijke optrek van enig meisje of jonge vrouw die ik in het café had opgepikt, respectievelijk die mij had opgepikt, maar zo benoemde ik het nooit in mijn jongensachtige bravoure.

Ik kan mij niets onerotischer voorstellen dan deze vluchtige ontmoetingen. Of er gebeurt helemaal niets, omdat een der partijen bij nader inzien toch maar besluit hoofdpijn te krijgen dan wel 'gevloerd te zijn door de drank', of het wordt een ronde vrij worstelen, die meestal ook nog onbeslist eindigt. Eenmaal bevond ik mij zelfs in de sponde van een jonge Chinese vrouw bij wie, ik zweer het, het de Heer had behaagd de liefdesorganen *overdwars* aan te brengen. Of misschien bestaan er geheime Chinese martelpraktijken waarvan wij, blanke schimmen, niets weten.

Na dit avontuur besloot ik ermee op te houden en hetzij in het klooster te treden, hetzij mij te laten castreren, hetzij mijn eigen op te hangen, hetzij te trouwen (oudpotteus dus). Het werd het laatste, alleen doorzag ik niet meteen dat de drie alternatieve *deals* daarbij waren inbegrepen.

Zodra er sprake is van echte liefde verheft zich, onzichtbaar, mijn geestelijke roede, omdat ik in dit leven geboren ben met

een niet verwijderbare *Tarnkappe* op dit orgaan. Maar die *Tarnkappe* is veiliger, dames, ik zweer het bij alles wat mij heilig is, dan menig driemaal door de NVSH getest condoom. Ook zal ik heel zacht en teder zijn en zorgen dat het geen pijn doet als het voor jullie toevallig de eerste keer is.

Nadat ik Sidra, de moeder van mijn vriend André, eenmaal vluchtig had ontmoet, zorgde ik ervoor voortaan altijd thuis te zijn als zij haar zoontje kwam ophalen. Soms bleef ik staan gluren achter de gordijnen van de kamer waarin ik 's nachts mijn rusteloze jongensdromen droomde. Soms trad ik haar tegemoet en wisselde snel enige gedachten met haar over de kwaliteit van het weer, of over het uitmuntende gedrag, de veelbelovende intelligentie en de onweerstaanbare charme van haar opvallend goed opgevoede alsook goed geklede zoon, of over het tijdstip waarop hij weer in de tuin zou komen spelen.

Ondertussen moest ik, in een haast ondraaglijk wordende staat van semi-permanente geestelijke erectie, mijn studiën blijven voltooien, mijn armzalige studenten-bijverdiensten vergaren door op de nutteloze baby's van nutteloze families te passen, of bijlessen wiskunde te geven aan aspirant-juristen, aspirant-theologen en aspirant-diplomaten, die voorlopig nog ten tweede male in de derde klasse van het gymnasium zaten. Ook trok ik maar weer, af en toe, 's avonds naar de kroeg, omdat ik wist dat ik de god der gevoelsgenoten vooral niet mocht verzoeken en nederig, quasi-zoekend naar treurige flikkertenten diende te gaan, totdat het Sidra zou invallen en behagen mij eens bij haar thuis op de thee te noden.

Eindelijk lukte het een van de engelen haar, in haar goede oor, een dergelijk visiteplan in te blazen. De uitnodiging gold voor 's avonds half elf (zij was een ‘nachtmens’, zoals zij mij toevertrouwde) en ik had die avond toevallig eerst een afspraak bij het kunstenaressenechtpaar Corrie en Sonja. Het bezoek aan het atelier van deze sinds acht jaar vereende minnaressen bleek nu een ondraaglijke kwelling. Steeds weer keek

ik, steels, op mijn horloge. Maar hoewel het de goden behaagde het half acht, kwart over acht, ja zelfs tien voor half negen te laten worden, werd het maar geen tien uur, het moment waarop ik kon en diende te vertrekken voor mijn queeste. Vanaf vijf over negen duurde het zeker drie etmalen voordat de klokwijzers weer verder schoven, doch behalve ik leek niemand dat te merken of er last van te hebben.

Om zeven voor tien stond ik, eindelijk, op straat, nam de bus naar Sidra's huis en liep vervolgens een kwartier aan de voet van haar hoogbouw-bungalow heen en weer voordat ik, fatsoenshalve, kon aanbellen.

Sidra lag uitgestrekt op een elegante, met perzen en perzische kussens bedekte lederen bank in een vrij kleine, overvolle kamer, waarin het antiek, de kostbare glazen en vazen, samowars, ikonen en kandelaars over elkaar leken te buitelen. Voor iemand die als student was opgegroeid met het Valenciameubilair (door de groenteboer afgedankte sinaasappelkistjes) en de ideologie van gebeitste planken vloer en witgekalkte muren waarop één, hooguit twee reproducties of uit een boek geknipte plaatjes, was de aanblik overweldigend, overstelpend en verbijsterend.

Sidra was aan de whisky en schonk ook mij in, met de mededeling dat ik verder maar zelf moest bijvullen. Zij strekte zich weer uit op de bank.

Van de gesprekken van die eerste avond herinner ik mij niet veel, behalve dat zij gingen over Sidra's omstandigheden (het kind sliep nu, dus zij kon vrijuit spreken), haar jeugd, haar plannen en problemen. De whisky, boven op de wijn die ik al bij Corrie en Sonja had genoten, steeg mij snel naar de kop. Toen Sidra tegen half een zei, dat ik beter aan haar zijde op de bank kon komen zitten, had ik daar geen enkel bezwaar tegen. Zij schoof wat op, zodat haar heupen, in de zwart fluwelen broek, half gekanteld naar mij toe lagen. Om kwart over een strekte ik mij in mijn volle lengte over haar uit en kuste haar, wat, na eerst enige aarzeling harerzijds, uitstekend ging. Om

half drie 's nachts liep ik, fluitend, naar huis, eindelijk verlost van al mijn knapenleed en *loneliness* en *very much in love*.

De volgende avond om tien uur belde ik bij Sidra aan, nadat ik 's middags om twee uur (eerder wist je niet of zij al wakker was) belet had gevraagd. Ditmaal lag zij niet lui en decoratief op de bank, maar stond mij boven bij haar voordeur op te wachten. Ik merkte, ondanks mijn extase, 'dat er iets was' en al gauw vertelde zij het mij, met fonkelende ogen. Geenszins behoorde zij tot de vrouwen die het met andere vrouwen doen, respectievelijk het met hen houden. Integendeel, zij was der *gentlemen lady*, misschien niet wild op hun attenties, maar toch ook weer niet afkerig daarvan als het de ware Jacob betrof. Wat er gisteren met mij was gepasseerd, was iets totaal nieuws voor haar, het had haar overrompeld. Zij had nog gedacht 'krijg nou lange haren', toen ik mij op haar stortte, maar daarna hadden de drank, het late uur en misschien ook mijn amoureuze technieken haar weerloos gemaakt.

'Maar je vroeg toch zelf of ik bij je op de bank kwam zitten?' fluisterde ik, op mijn beurt overrompeld, want zo iets had ik nog nooit meegemaakt.

'Ja, maar tussen mij en mijn vriendinnen is dat heel gewoon. Ik wist absoluut niet dat jij...'

Ik moet er buitengewoon verslagen hebben uitgezien, want in een plotselinge opwelling van generositeit, waarbij al haar woede en verontwaardiging van zo even leken weg te smelten, nodigde zij mij dan, vooruit, toch maar even binnen. Wij dronken weer whisky, waarbij Sidra rechtop op haar bank bleefzitten.

Na het vierde glas verhief ik mij van het krukje waarop ik bescheiden had gezeten, ging erbovenop staan en zei: 'Ik herkende je zoontje meteen toen ik hem zag. Ik wist meteen dat zijn moeder een interessante vrouw moest zijn. Expres heb ik je opgewacht als je hem kwam halen en toen ik je eenmaal had gezien, wist ik dat jij mijn geliefde zou zijn.'

Ik stapte van het krukje af, niet te snel, liep op haar toe,

ging naast haar zitten en omhelsde haar weer. Deze keer duurde de aarzeling nog korter dan de dag tevoren. Heel zacht en geleidelijk liet ik haar zich uitstrekken op het perzische kleed van de bank en wederom bedreef ik, *modo missionarorum*, met haar de liefde.

In tegenstelling tot wat de *Libelle*, de *Viva*, de *Margriet* en andere gestudeerde psychologen ons willen wijsmaken over het prachtige van 'verstandshuwelijken' (die tot een laat, rustig geluk kunnen uitbotten), ben ik een groot voorstander van een ietwat dierlijk begin van een relatie. Vijf keer per dag en nooit is het genoeg ('Mijn god, schat, alweer?'), dat is de beste bodem voor intelligente, gezonde, niet-neurotische kinderen, een efficiënt gerunde huishouding, een overvloedig kostwinnerschap en een kalme verstilling op de daartoe geëigende leeftijd. (Graag jong als beest en oud als geest, zo iets.) Al dat beheerste gedoe als het lichaam nog meekan, onzin. Dat leidt maar tot vieze oude mannetjes en bronstige vrouwtjes op krukken. Ik bedoel, zo lang je pas achtenzestig bent, weet je toch niet hoe het is om wat ouder te zijn en kun je beter genieten van je jeugd. Wij zijn maar eens jong, zoals men wel eens zegt.

De eerstvolgende maanden sla ik dus over, met het oog op de censuur van laloerse heterophielen en het oprukkende fascisme van links en rechts. Vooral ook van dat fascisme dat als antifascisme zich presenteert. Het is het einde der tijden. De antichrist verschijnt als verlosser. Het is allemaal voorspeld, maar de mensen kunnen niet lezen.

Wij bevinden ons, lieve lezeres, (als u even uw handje onder het dek vandaan haalt, zal ik verder vertellen) ineens zeven jaar verder in de tijd. De toverlantaarn is plotseling heel veel plaatjes verder, maar ik sta er nog steeds met mijn aanwijsstok en duidelijke explicatiestem. In de schemerig verlichte zaal vol zachte, brede divans zie of vermoed ik de lichte blosjes op uw wangen, die zich verdiepten tot een donkerrood toen die

leuke scène in de slaaptrein, of aan boord van dat elegante cruiseschip en niet te vergeten die op de hotelzolderkamer, toen er steeds werklui langs moesten om iets onduidelijks op het dak te repareren... Maar kom, wij moeten verder. Wij kunnen hier niet tot sint juttemis blijven, de tijden zijn slecht en er zijn veel enge heroïnejunks bij de weg. Ik zou zeggen: óf flink opschieten en doorvertellen en niet te laat over straat naar huis, óf wij moeten hier allemaal vannacht blijven en dat wordt mij, al ben ik nog jong, misschien toch wat te veel.

Op het volgende plaatje dus, ben ik in de dertig en afgestudeerd, werkzaam in een respectabele functie als inspecteur bij het BLO-onderwijs. Geen briljante therapie voor schizofrenie gevonden, geen roem verworven op het toneel van de *Comédie Française*, niet de laatste bohémien geworden, maar veel vergaderen, begeleiden en evalueren.

Ik sta op het vliegveld Schiphol achter de afhaalhekken in de afhaalhokken om Sidra op te vangen die terugkeert van een tiendaagse vacantiereis naar Egypte. Zij had behoefte aan zon en cultuur, een korte onderbreking van de monotonie van het alledaagse bestaan (het was al bijna vier maanden geleden dat wij even naar Zweden waren geweest in het kader van mijn werk; internationaal overleg, zoals men zegt) en, kortom, nieuwe indrukken. De indrukken verschenen, met haar, in de gestalte van Wil, een opgewonden vrouwelijke tandarts en Berrie, een slome nicht doch befaamd photograaph.

Het duurde heel lang voordat het vliegtuig van Egyptair, met uren vertraging, zichtbaar werd. Het duurde heel lang voor ik de dreigende Arabische letters op de romp van het toestel kon lezen, terwijl het zijn rondjes cirkelde boven de overbelaste luchthaven. Het duurde heel lang voordat Sidra (die raar kort wuifde) en Berrie en Wil, maar dat wist ik toen nog niet, hun koffers van Egyptisch leer zagen uitgespuwd door de rubberen slurf en voordat zij door de douane waren gelaten. Het duurde echter uiterst kort dat Sidra mij begroette met een vermoeide, vluchtige omhelzing naast mijn wang, een

snelle introductie van Berrie Slaap, de beroemde photograaph, van Wil Stil, de voortreffelijke vrouwelijke tandarts, en de mededeling dat zij met hen kon meerijden naar het buitenhuisje van Wil, vanwaar zij mij zou opbellen zodra zij was uitgeslapen en ook haar ziel zou zijn gearriveerd.

In een vrijwel lege KLM-bus, bestuurd door Charon, reed ik terug. Maar toen eenmaal de eerste schok en de felle pijn voorbij waren, dacht ik: 'Nu, gezond weer op,' en besloot voortaan niet meer zo afwerend te doen tegen jonge leraresjes bij het BLO, op wie mijn hoge status als inmiddels inspecteur der eerste klasse erotiserend werkte. Dat had ik wel gemerkt, hoe monogaam verliefd op Sidra ik ook was.

Hoewel lust en macht aan separate chakra's toebehoren, plegen zij bij de hedendaagse westerse mens nogal eens verwarrend te zijn vergroeid. Lust geeft macht, dat wisten wij al, maarvooral: macht erotiseert. Ik besloot de vruchten van mijn positie en de zondeval - appels van een tot dan toe verboden en door mij nauwelijks opgemerkte boom - dan maar te gaan plukken. Wij schreven het jaar onzes huwelijks Zeven en het zou nog tien jaar duren.

> Wij delen de zeer geachte cliëntéle mee!
> dat de heren Pofme's, Leenme's en Geefme's
> hier niet meer komen.
> Hotel-café *In de Bloeiende Ramanas*

Olga, Belinda, Sonja, Clara, Simone, Marjolijn, Else, Frieda, Maria, Tine, Monica, Renate, Saskia, Veronie, Yvonne, Adèle, Diane, Corrie, Jeanne, Hubertine, Bea, Thea, Gea, Irene.

Nooit en nergens Sophia. Ik moge er een paar zijn vergeten in mijn drift, maar zo prettig, veilig, vertrouwd, intiem, persoonlijk en opwindend als met Sidra was of werd het nimmer. Sophia, die alles en iedereen overbodig zou maken, kwam ik niet tegen.

Ik ging weer verder studeren, ditmaal voor mijn promotie tot doctor in de BLO-kunde (een specialistisch onderdeel van minderhedenkunde en culturologie), met het oog op een mogelijke bevordering te zijner tijd tot hoofdinspecteur der eerste klasse A.

Ik kan niet zeggen dat het huwelijksbedrog de onderlinge verstandhouding tussen Sidra en mij meteen schaadde. In tegendeel, het was als een superboosaardige ziekte waarvan de patiënt aanvankelijk juist jonger en krachtiger lijkt te worden, door de frisse koortsblos en de euphorie die daarmee gepaard gaan. Het na zeven jaren soms wat verflauwende liefdesvuur werd danig aangewakkerd door de nieuwe spelen die ik buitenshuis leerde.

Welgemoed en eensgezind begaven Sidra en ik ons op de dag mijner promotie tot doctor in de BLO-kunde naar de aula van de oudste en dus ongetwijfeld beste universiteit van Nederland. Vandaar ging het naar het restaurant waar ik mijn promotor, Dzjengis Khan, en diens eega, de boeddhistische monnik die vanwege Gods onbegrijpelijke genade ditmaal de gedaante van een deftige mevrouw had aangenomen, een diner zou aanbieden. Ook mijn paladijnen, de freules Eva en Lilith, zaten met ons aan, evenals Sidra's inmiddels tot een vijftienjarige puber opgeschoten zoon André, en Bobbie, een Grieks jongetje van acht, dat wij vier jaar tevoren hadden geadopteerd.

Van onze zeventien jaren te zamen hebben wij ruim twaalfjaren in mijn hoogbouw-bungalow te Bakkum aan Zee doorgebracht. Vandaar maakten wij onze buitenlandse reizen (met grote frequentie, want Sidra was niet erg kunnende kokende en hield niet van thuiszitten). Uit deze ramen staarden wij naar de altijd grijze, altijd stormachtige, altijd door nevelen omslierde Nederlandse Noordzee, waarachter wij, heel in de verte, Engeland vermoedden. Hier brachten wij onze jongens

groot, hier minden, ziekten en zeurden wij. Hier wachtten wij tot het lente werd, hier bedreven wij het verraad der gehuwden, hier waanden wij ons gelukkig en waren soms gelukkig.

Tijdens het promotiediner werd Sidra voor het eerst in mijn aanwezigheid zeer onaangenaam dronken. In de pauze tussen twee gerechten stond mijn promotor, Dzjengis Khan, op (het waren nog formele tijden) en vroeg het woord.

'Beste Radha, lieve Sidra, beste André en Bobbie, geachte freules, lieve aanwezigen.' (Hij vergat, of verzuimde opzettelijk, zijn vrouw, de boeddhistische monnik, te noemen. Maar die keek, onbewogen, met een lichte glimlach voor zich, haar handen in haar schoot, waar ook haar damasten servet lag.)

'Alles wat je gewoonlijk bij een promotie zegt, over de goede studieprestaties, de aangename samenwerking, de kwaliteit van de dissertatie en de briljante vooruitzichten van de promovendus, heb ik vanmiddag in de aula al gezegd. Ik wil mijn toespraak niet nog eens herhalen, maar omdat ik bij het diner toch iets behoor te zeggen, wil ik jullie een verhaaltje vertellen. Het is allemaal echt gebeurd en speelde zich af in mijn leven toen ik ongeveer zo oud was als Radha nu.'

Op dit moment boog de vijftienjarige André zich naar zijn moeder en fluisterde, net hoorbaar voor iedereen, in haar oor: 'Mag ik even van tafel, mam?'

'Nee, dat kan nu niet,' zei zij korzelig, met een korte hoofdbeweging in de richting van Dzjengis Khan.

'Ik moet ook, mam,' fluisterde Bobbie, nog iets harder.

Ik had het vermoeden dat Sidra hem onder de tafel een schop gaf. De freule Lilith, die dit ook zag, boog zich naar Bobbie en gaf hem haar gouden vestzakhorloge om mee te spelen.

'Het was kort na de tweede wereldoorlog,' hernam Dzjengis Khan onverstoord. Hij had even een teug van zijn wijn genomen en zijn voorhoofd afgewist tijdens het incident, dat hem leek te ontgaan.

'Er waren nog nauwelijks verbindingen en voor ieder reisje

buitenslands moest je vergunningen, visa en vooral deviezen hebben. Alleen via relaties, machinaties en bovenal lichte intimidaties te verkrijgen. De hele oorlog had ik in Nederland opgesloten gezeten. Nu ja, opgesloten, het was rennen voor je hachje en vechten voor je hachje, tegen de moffen. Ik wist maar één ding toen wij eindelijk van dat ploertenvolk waren bevrijd en dat was dat ik naar Engeland wilde. Waarom? Zomaar. Een dag of tien was al genoeg, als ik maar even normale mensen kon zien in een normaal land. Tenslotte staan Nederland en de Nederlanders halverwege de germaanse en de angelsaksische wereld en zijn zij voor de helft zelf met het germanendom besmet.'

Het gouden vestzakhorloge van de freule Lilith, waarmee de achtjarige Griekse adoptiefzoon Bobbie al die tijd zoet had zitten spelen, liep nu tinkelend af. Een nostalgisch geluid uit voorbije eeuwen. Sidra gaf Bobbie een symbolische draai om zijn oren, opdat hij niet zou gaan huilen en alles nog erger maken. Bobbie trok een pruillip. De freule Eva legde haar met aristocratische levervlekken gesierde hand op zijn mollige, blanke knuistje, zowel om hem te troosten als opdat hij stil zou zitten.

De boeddhistische monnik kuchte, terwijl zij een lepel voor het dessert iets meer parallel met haar bord legde. Ik keek Dzjengis Khan verwachtingsvol aan, alsof ik nergens iets van had gemerkt.

'Het lukte mij dus, hoe weet ik niet meer precies, met ongelooflijk grote inspanningen, de vereiste papieren voor een kort reisje naar Engeland bijeen te krijgen. Toen de boot eenmaal in Harwich had aangelegd en ik met volslagen aftands rijmateriaal ten slotte in Londen was aangekomen, was dat een grote teleurstelling. Londen was straatarm geworden in de oorlog, vuil, verwoest. Het was van de ene dag op de andere niet meer het centrum van een wereldimperium, maar een morsige put voor vluchtelingen uit de hele wereld. Kapot, vervallen, chaotisch. Als er één land is dat de oorlog werkelijk heeft ver-

loren... Maar goed. Ik ging dus naar een logeeradres dat ik daar had, maar ik wist meteen: hier moet ik helemaal niet zijn. En toen ik de volgende ochtend wakker werd en alles in het daglicht haast nog troostelozer leek dan in de avondschemer, wist ik ook meteen waar ik wél moest zijn en waarom ik deze reis had ondernomen.'

Dzjengis Khan nam een slok van zijn wijn en wiste nogmaals zijn voorhoofd af met het servet dat naast zijn bord lag. Tijdens het korte intermezzo keek Sidra de jongens om beurten aan alsof zij hen met haar blik wilde biologeren en hun fysiologische begeerten of kinderlijke onrust voor eeuwig fixeren in dit moment.

'Wat ik wilde,' vervolgde mijn promotor, 'was doorreizen naar het eiland Man. Ik had daar nauwelijks ooit van gehoord, ik was er nooit geweest, maar ik wist met onomstotelijke zekerheid dat ik dáár moest zijn en dat ik daarom deze absurde reis had ondernomen.

Omdat er nog overal mijnen lagen in de wateren rond Engeland, kon je ook niet zomaar van Londen naar het eiland Man reizen. Er volgde een tweede ronde bureaukratie, die haast nog moeilijker en kwellender was dan wat ik in Nederland had moeten doorstaan om mijn verplaatsingsvergunning, uitreisvisum, inreisvisum en recht op het aanvragen van een deviezenformulier te krijgen. De grote overwinnaar van de tweede wereldoorlog, dat was toch wel het bureaukratendom.

Ik werd in Londen van het kastje naar de muur gestuurd, moest krankzinnige afstanden lopen, overal wachten en wachten, en ondertussen dreigde mijn visum voor Engeland als zodanig af te lopen. Drie dagen voordat ik terugmoest, had ik tot mijn verbazing toch de vereiste papieren bij elkaar. Er was zelfs een boot die naar het *Isle of Man* voer en waarop ik een dekplaatsje kon krijgen.

Toen ik er aankwam en van boord ging, herkende ik het eiland - waar ik dus nog nooit was geweest - meteen. O, maar

daar is die heuvel, dacht ik, en dat pleintje ginds en die grote boom.

Het was totaal vertrouwd en bekend. Om een bepaalde hoek verwachtte ik ook een bepaalde vrouw te zien aankomen, maar zij verscheen niet. Ik kon twee nachten op het eiland blijven voordat ik problemen zou krijgen met de papieren voor mijn terugreis naar Nederland. Dat deed ik, vol verwachting. Ik sliep in een stokoude herberg, die ik ook al meende te kennen, en ik was er zeker van dat vóor mijn vertrek iets buitengewoon belangrijks zou gebeuren: de ontmoeting waar je je hele leven op wacht, zo iets. Maar er gebeurde helemaal niets, absoluut niets. Ik liep wat in de regen over het eiland en herkende bij wijze van spreken iedere steen. Maar ik kwam niemand tegen, ik had geen interessant gesprek. Er was niemand met wie ik zelfs maar een korte blik van verstandhouding wisselde.

Ik voer weer terug naar Londen en vandaar, nog net op tijd, reed ik terug naar Harwich en haalde daar de boot naar Nederland.'

Het was stil.

'Mag ik nu even weg, mam?' vroeg André.

'Ja, ga maar,' zei Sidra. 'En neem Bobbie mee, die moet geloofik ook.'

De jongens, toch wel goed opgevoed, trokken hun blazertjes recht en verlieten de eetzaal in een gematigde sukkeldraf.

'Waarom vertelde je ons dit?' vroeg Sidra, terwijl zij haar hand op de onderarm van Dzjengis Khan liet rusten.

'Ja, dat weet ik ook niet precies,' zei hij. 'Ik voelde dat ik het nu moest vertellen. Ik ken Radha al zo lang en dit is een grote dag voor haar. Ik denk dat het een soort parabel is voor het leven.'

De zwarte obers, die beschaafd op de achtergrond waren gebleven tijdens Dzjengis Khans speech, traden nu naar voren om af te ruimen en het serveren van het volgende gerecht voor te bereiden. Ik zag dat Sidra zeer dronken begon te wor-

den en dat zij onbeschaamd, meer lichamelijk dan verbaal, flirtte met Dzjengis Khan die het zich graag liet welgevallen en steeds handtastelijker werd. Ik verdeelde mijn aandacht over de overige gasten en de kinderen, vanaf het moment dat zij met fris gewassen hoofden en nat gekamde haren weer binnenkwamen.

Wie reed ons terug naar Bakkum aan Zee? De inmiddels zelf ook zeer dronken Dzjengis Khan, die mij en zijn vrouw, ieder met een slaapzwaar, overjarig kind op onze knieën, achterin liet zitten, terwijl op de knie van Sidra, die voorin naast hem zat, slechts zijn harige hand rustte. André zat verstijfd en onbehaaglijk op het puntje van mijn knieën, maar de achtjarige Bobbie nestelde zich in de schoot van de boeddhistische monnik, stak een jongensduim in zijn mond en viel tegen haar boezem in slaap. Zachtjes, om de kinderen niet te storen, spraken wij over het achtvoudige pad, de stand der sterren en hoe moeilijk het is voor oude, Aziatische zielen zich thuis te voelen in het zo oppervlakkige Westen en er toch iets te herkennen van de spiritualiteit die zelfs daar, soms vermomd als christendom, soms als natuurmystiek, soms als anarchistisch socialisme, soms als schone kunsten, is te vinden. Op de voorbank speelde zich ondertussen iets af wat je wel in Amerikaanse *high school*-romans beschreven vindt. Ik had de indruk dat zij daar beslist niet te ver gingen, maar zich correct beperkten tot *necking* en *petting*, want je moet elkaar bij daglicht weer onder ogen kunnen zien.

Nadat de boeddhistische monnik en ik de jongens in bed hadden gelegd, begaven wij ons weer naar de auto, waarin Dzjengis Khan en Sidra op ons zaten te wachten. Wij namen afscheid met veel zoenen en Sidra en ik gingen samen naar boven. Pas toen wij ons tien minuten in totale stilte hadden uitgekleed, zei Sidra: ‘Is er iets? Bevalt je iets niet?’

‘Helemaal niet, integendeel,’ zei ik. ‘Ik vond het een prachtige avond, echt waar. Een bijzondere afsluiting van mijn pro-

motie tot doctor. En ik had de indruk dat Dzjengis Khan het ook heel geslaagd vond.'

'Ik dacht anders dat jij je in hoofdzaak beperkte tot flirten met zijn vrouw,' zei Sidra.

'Nou, nee, dat moet je niet zeggen,' zei ik. 'Wij hadden het over boeddhisme. Dat interesseert haar ook. Zij vertelde er heel interessant over.'

'Waarom ga je niet met haar op reis naar Azië als je haar zo interessánt vindt,' antwoordde Sidra. 'Met mij wil je daar toch nooit naartoe? Dat vind je toch te duur en te ver en te gevaarlijk?'

'Kom,' zei ik, in een poging de scherven te redden. 'Laten wij nu maar eerst gaan slapen. Wij hebben allemaal veel gedronken en iedereen is moe.'

Ondertussen voelde ik, vanaf mijn kuiten, het vreemde geborrel opstijgen in mijn bloedvaten, waarvan men zegt 'het bloed kookt': het begin van de grote, oncontroleerbare razernij. Niets had ik gezegd over Sidra's gedrag aan tafel tijdens de tweede helft van het diner, niets over de merkwaardige *double date* in de auto, niets over haar wens, nota bene, dat de boeddhistische monnik en ik de kinderen in bed zouden leggen, terwijl zij nog even beneden in de auto 'met Dzjengis Khan bleef praten'. De belachelijke truc om dan net te doen alsof míj iets viel te verwijten, terwijl ik alleen maar als jan lul...

Maar het was Sidra die uitbarstte, niet ik. Zij begon te schreeuwen alsof alle opgekropte woede en verdriet van twaalf huwelijksjaren er nu, naar aanleiding van haar eigen dronken wangedrag, ineens uit moesten. Alle verwijten die gehuwden onder zulke omstandigheden herhalen, werden herhaald, maar op een uitzinnige toon. Op slag werd ik heel kalm. Ik wachtte tot zij wat uitgeput raakte, bracht haar een glas water, sprak nog wat bemoedigende, kalmerende woorden en liet haar naar ons bed gaan terwijl ik mijzelf op de bank in de zitkamer te slapen legde.

Tijdens de reis als gast van de *United States of America* over hun continent ontmoette ik tweemaal God. Beide keren, vlak achter elkaar, op Hawaï. De ontmoeting was voorbereid door Max, de man die met dolfijnen sprak. Hij was in de Koreaanse oorlog, als marinier, gewond geraakt aan zijn oor en nu halfzijdig doof, terwijl het andere oor door het frontlawaai ook sterk was achteruitgegaan. Max was een kenner van Japans, Chinees, Vietnamees en Koreaans. Het doceren van die talen aan Amerikaanse *colleges* leverde hem een bescheiden broodwinning op. Frans of Duits kende hij niet. Hij was nog nooit in Europa geweest, maar de landen rond de *Pacific Ocean* kende hij goed en grondig.

Max verdiende iets bij met het gidsen en begeleiden van gasten van 'Washington' op de Hawaï-eilandengroep. Het recht daartoe was als het ware zijn veteranenpensioen: een mooi staaltje van Amerikaanse sociale zorg.

Het begon ermee dat ik, na vijf uren te hebben gevlogen vanaf Los Angeles, op het vliegveld van Honolulu aankwam en daar mijn ontvangstcomité in de gedaante van dove Max, de oud-marinier, miste.

Je moest er door de douane, want al is Hawaï dan de tweeenvijftigste staat, het hoort er natuurlijk niet echt bij, net zomin als Amerikaans Samoa, Alaska of de *Virgin Islands*. De douanecontrole was in hoofdzaak gericht op pestilentiën die toeristen via fruit, flora of fauna op de eens zo idyllische en in hun uithoeken nog altijd paradijselijke en voorwereldlijke eilanden zouden kunnen invoeren. De avond was gevallen en in het duister beving een grote treurigheid mij. Hier stond ik, precies aan de andere kant van de wereld ten opzichte van Amsterdam (twaalf uur tijdverschil) in een infantiel soort douaneloods, waar vermoeide, geelbruine mensen de manlijke toeristen met bloemslingers omhingen. Ik geloof dat zij daar iets voor moesten betalen, of anders waren de kosten van de ooit sacrale vreemdelingenhulde wel verwerkt in de prijs van de *package tour*.

Ik kreeg niets en nadat ik de douane vermoeid doch plechtig had verklaard dat ik ooft noch huisdieren, reptielen noch kamerplanten wenste in te voeren, stond ik met mijn koffer in een duister soort niets, waar niemand op mij wachtte. Ik nam maar een taxi naar het mij door mijn *program officer*, een efficiente jonge vrouw, vanuit Washington opgegeven hotel. Het moest iets moderns zijn in *Waikiki Beach*, het toeristengetto.

Wij reden lang over kale wegen, met links en rechts schroothopen, uitgebrande loodsen, vervallen hutten en kale vlakten. Maar ineens was er Honolulu, *Waikiki Beach*, een en al neonlicht en lawaai en vol begerig in de vroege nacht rondlopende dansers, kopers, gokkers, drinkers, eters, hoereerders.

De chauffeur reed mij het hotel in, dat beneden bestond uit een half-open winkelgalerij, vanwaar je met snelle liften naar de hoog daarboven gebouwde hotelverdiepingen kon opstijgen. De tussenliggende etages waren voor kantoren. Op mijn kleine, wat stoffige kamer, de eerste niet perfect schone in Amerika, dat zijn taal van Engeland, maar zijn properheid en efficiëntie van Duitsland heeft (bijna was Duits Amerika's landstaal geworden, maar dat weten de meeste mensen niet), las ik de opschriften op de deur. De directie nam geen enkele verantwoordelijkheid. Men gelieve zowel het deurslot als de ketting als de schuifhaak te gebruiken en pas open te doen nadat men zich door het spiedglas in de deur heeft vergewist van de identiteit van degene die belet vraagt. Als het, vanwege de hitte, noodzakelijk was 's nachts de balcondeuren open te laten (ik bevond mij op de tweeëntwintigste verdieping) dan dienden in elk geval de verzwaarde gazen schuifdeuren met hun veiligheidssloten te worden vastgezet.

Ik keek naar buiten vanaf het balkon. Vaag zag ik de contouren van palmen op het strand langs de Grote Oceaan. Stil was het hier niet. Onder de geheimzinnig en liefdevol stralende sterrenlucht van de *Tropic of Capricorn* stegen flarden walgelijke ‘muziek’, autogedreun en mensengedrens op, als demonische offers voor een antigod. Huiverend ging ik weer

naar binnen, pakte mijn koffer uit, probeerde of de aftandse zwart-wit-tv. het deed, hoewel ik niet van plan was daar naar te kijken, liet de douche even lopen en inspecteerde alle laden van alle kasten. Daarna ging ik met de lift weer twintig verdiepingen naar beneden. (De parterre heet eerste verdieping in het Amerikaans en een dertiende verdieping ontbreekt natuurlijk in zo'n gebouw.)

In de winkelgalerij vond ik een soort broodjeswinkel die nog open was. Met het gigantische 'broodje', niets in Amerika is goedkoop, maar ook is niets weinig of klein, en een grove kop slechte Amerikaanse koffie, ging ik zitten aan een groen glazen tafeltje waaronder zich een soort elektronisch spel bevond. Hoewel ik geen geld in de daartoe bestemde gleuf wierp, verschoven er toch steeds lichtjes onder mijn bordje en demonische mannetjes lichtten op. Een groepje jongens, in de dreigende leeftijd tussen twaalf en achttien, hing in het eetwinkeltje rond, maar ik was te moe om mij angstig te voelen, al haalde ik bij het afrekenen niet mijn portefeuille te voorschijn, maar graaide net zo lang klein geld uit mijn broekzak tot ik het bedrag bijeen had. Zouden veel Nederlandse dames van gevorderde middelbare leeftijd, vroeg ik mij af, in hun eentje naar de andere kant van de wereld reizen en daar tegen middernacht te midden van jeugdgangs broodjes eten?

Terug op mijn kamer, nadat ik alle sloten had gesloten en nogmaals gecontroleerd en nogmaals gesloten, nam ik snel een douche en viel uitgeput in bed. Nauwelijks begon ik in slaap te vallen, of de telefoon ging. Met de receptie. Of ik onmiddellijk naar beneden kon komen waar mijn *program assistant*, de dove oud-marinier Max, op mij wachtte. Versuft kleedde ik mij weer aan, nam nogmaals de lift naar beneden en vond op een bankje, onder wat palmen die in het open gedeelte van de hotelgalerij groeiden, eindelijk mijn begeleider. Beiden vermoeid, legden wij elkaar omstandig uit hoezeer wij elkaar op het vliegveld waren misgelopen en hoezeer ons dat speet. Wij maakten een afspraak voor de volgende ochtend.

Hiermee was de verschrikking over, de tocht door de woestijn, het niets, helemaal alleen, die nu eenmaal aan iedere ontmoeting met God vooraf dient te gaan. Max openbaarde mij de verborgen, ongerepte kanten van Hawaï's eilanden, de geheime plekken, de geheime mensen, de ongerepte, prehistorische natuur, van natte sawah's en vogelreservaten tot schemerige, donkergroene, tropische regenwouden. Vurige vulkanen en verborgen rietplantages, paradijselijke baaien en zonsondergangen van God in God.

Hoewel - voordat ik tweemaal God mocht ontmoeten, eerst als het ongemanifesteerde achter de natuur, de tweede keer zoals gekke Kent hem in zichzelf geïncarneerd ervoer, moest ik eerst nog een Droom doorstaan, die drie nachten terugkwam.

Een lange, dunne, wat wonderlijke man, met zeer felle, donker glanzende ogen en schaarse, vlijmscherpe tanden, maakte brand in mijn huis, waardoor mijn kleren en linnengoed vlam vatten. Ik mocht een onkostendeclaratie bij hem indienen en stelde die, na inventarisatie van de aangerichte schade, op vijfhonderd dollar. De man, die zeer wellustig en aanhalig werd, stond er echter op dat hij mij zeshonderd dollar zou betalen. Toen ik de volgende dag om het geld kwam, verscheurde hij zijn schuldbekentenis, verbrandde nog wat, werd weer aanhalig, en manifesteerde zich nog griezeliger, met een waarlijk satanische duistere glans in zijn ogen en een enkele, dunne, puntige tand in het midden van zijn bovenkaak. Wederom zei hij dat hij mij morgen zou betalen.

Vrienden waarschuwden mij voor hem: ‘Dat is de Dood. Hij is een grote moordenaar. Neem niets van hem aan.’ Maar ik moest en zou mijn schadevergoeding hebben.

Samen met Max en zijn Chinese vriendin Patty vloog ik van Oahu, het door de Amerikaanse toeristenindustrie gemolesteerde eiland waarop de hoofdstad Honolulu ligt, naar het tropisch weelderige Kauai en vandaar naar het *big island* Ha-

waï, waar een werkende vulkaan, tropische regenwouden en diep in de rietplantages verborgen levende *drop-outs* zijn te vinden. Onderweg vertelde Max mij dat zijn hobby, afgezien van het geven van colleges Chinees, Japans, Koreaans of Vietnamees en het rondleiden van gasten van 'Washington' (een meestal ondankbare klus), het onderhouden van contacten met dolfijnen was. Net als zijn leermeester, de beroemde Lilly, sprak hij met hen, begreep hun gedrag en motieven en achtte hen hoger dan het mensdom.

Sommige mensen denken dat de hogere wezens die, voor de meesten onzichtbaar, nauwelijks ingrijpend, op de achtergrond de aardse ontwikkeling begeleiden, zich onder andere manifesteren in de gedaante van dolfijnen. De theosofische leidsters van de vorige eeuw en de vroege twintigste eeuw dachten dat de *mahatma's*, de grote meesters, zich in de gestalte van knappe, jonge Hindu-prinsen materialiseerden. Anthroposofen geloven dat zij in het verborgene leven, als kruidenvrouwtjes, als eigenaars van of bedienden in Zwitserse theehuizen, als boeren in de Balkan, als houthakkers in Scandinavië, Alaska of Rusland. Maar waarom zouden zij niet af en toe plaats nemen in het lichaam van dolfijnen, fijne, gladde zwembeesten met een zeer hoog IQ?

Op Kauai reden wij naar een baai, waar Max en Patty in een indringend huwelijksgesprek verzeild raakten. (Zou Max scheiden? Moest Patty haar studie en werk opgeven? Zouden zij Max' kinderen overlaten aan zijn hysterische, onmogelijke eerste vrouw? Of zouden zij hun jong geluk met de verdere opvoeding van reeds geneurotiseerde pubers belasten?) Daarom wandelde ik wat van hen weg en bleef aan de rand van het zandstrand naar de lichtspiegelingen in het oceaanwater en de kleurenformaties in de lucht kijken.

Plotseling voelde ik mij opgenomen in een groot kosmisch licht. De palmen op het strand achter mij, de bergen in mijn rug, de rotsformaties, de enkele mensen en wat spelende honden, alles viel weg. Er was alleen nog het licht, in de lucht en

in het water. Vanuit de toekomst werd ik benaderd en opgenomen in een kosmisch plan waarin ik, op een hoger niveau dan in dit leven, aan de mensheidsontwikkeling van mijzelf en anderen zou bijdragen. Ik voelde een grote, totale veiligheid en zekerheid. Dit licht was wijsheid en liefde tegelijk en ik was daar zelf een onderdeel van. Klein en nietig, maar ook mee uitstralend over de hemelkoepel, mee strelend en flonkerend in het water, mee stralend vanuit de periferie van de baai naar waar mijn lichaam stond: aan de rand van het water, aan de rand van de eeuwigheid. Het was alsof ik hier in de verre voortijd, tienduizenden jaren geleden al had gestaan en alsof ik in een toekomstige, iets bevrijdere incarnatie, minder schuldbeladen, minder gekweld, meer open voor anderen, al hier aanwezig was.

De tranen schoten mij in de ogen omdat ik werd overweldigd door een gigantisch gevoel van dankbaarheid. Dankbaarheid voor het licht waarin ik mij bevond. Dankbaarheid voor de kosmische liefde die naar de aarde en de mensheid werd gestraald. Zelfs dankbaarheid voor al het zware en duistere, waarvan ik had geleerd. Het duistere was uiteindelijk toch ook zelf licht dat zich ‘zwart’ manifesteerde. Maar hier was het zwarte licht getransformeerd en schijnend geworden, hier was alles God en in God. Ik boog en keerde mij om. Even leken het landschap en de mensen en dieren daarin mij een bewegend schilderij. Een niet helemaal echte realiteit, een schaduwwerkelijkheid van de tweede rang. Ik had in het licht gezien wat de ware werkelijkheid was.

Van Kauai vlogen wij naar het grote eiland van Hawaï en daar lieten mijn begeleiders mij hun laatste Pacific-geheimen zien: een vulkaan, een tropisch regenwoud, een natuurreservaat van onvoorstelbaar bonte tropische vogels en ten slotte een diep in de suikerrietplantages verscholen hut van *drop-outs*.

Zodra Max en Patty mij hadden geïntroduceerd bij gekke Kent, die dacht dat hij God was, en zijn Japanse vrouw die,

in haar korte broek en gescheurd T-shirt, eruitzag als een dorpsjongen van dertien, waagde ik het om papier en potlood te vragen. Het bleek dat God dagelijks les kreeg in het Japans van haar die hij '*the wife*' noemde en die hij aansprak met *woman* en *thou*. Van onder de verdacht levendige en beweeglijke matras op de grond van hun paalhut kwam dan ook een stuk behangselpapier te voorschijn, op de achterzijde waarvan Kent zijn eerste onbeholpen penseelstreken in het Japans had gemaakt.

'*The wife teaches me*,' zei hij trots. '*Of course I know everything*, *being God*, *but still she has to teach me Japanese*.'

Hierom moest hij zelf onbedaarlijk lachen. De rook van het vuurtje waarboven een steelpan met water voor de thee werd verhit, maakte dat zijn hinnikende gelach overging in een rochelende hoestbui.

'*Japanese is the most beautiful language in the world*,' ging Kent voort toen het hoesten wat afzakte. '*And the wife is the most beautiful wife*. *So that is why this language is fit for God*.'

Ernstig bood hij mij nu het papier en een viltstift aan. Onder verontschuldigingen scheurde ik een klein hoekje af en schreef daarop, enigszins machteloos, wat ik hoopte dat thuis inspirerende notities zouden blijken te zijn:

> Bloedrode tropenzon
> bleekblauwe lucht
> tropisch regenwoud
> varendelta
> vogelland
> watercultuur
> lavagrotten
> suikerrietplantages.

Kent las over mijn schouder mee. 'Bliekbloewe loetsjt. Troppisj riegenwjoed,' en knikte goedkeurend. '*Nice*. *Very beautiful*. *Shall I read you my Japanese now?*'

Dat kon ik natuurlijk niet weigeren. Evenmin kon Max de langdurige theeceremonie weigeren die Yushi, *the wife*, vervolgens aan hem, mij en Patty aanbood namens haar Heer en God. Aan de manier waarop zij Kent inschonk en aan de manier waarop hij haar eerbetoon aanvaardde, zag ik dat hij, met zijn rosse baard, wilde blauwe ogen, met verf besmeurde khaki broek, inderdaad God was. Zijn enige tekort, zijn schaduwzijde, was dat hij niet zag dat wij het ook waren. Het kleine verschil tussen een bodhisattva en een gek.

Tijdens de vlucht terug van Hawaï naar de westkust, van de westkust naar de oostkust en vandaar naar het oostelijk halfrond, vloog ik steeds de zon tegemoet. Tussen Honolulu en de westkust herinnerde ik mij vooral mijn ervaring aan de baai van Kauai. Spontaan deed ik de innerlijke gelofte dat ik voortaan naar vermogen het Pad zou trachten te gaan. Gedurende de vlucht over het Amerikaanse continent moest ik steeds aan God in de gedaante van gekke Kent denken en grote mensenliefde vervulde mij. Maar het laatste gedeelte van de thuisvlucht, van Amerika's oostkust naar het Europese continent, werd een extatisch hoogtepunt. Ook ditmaal probeerde ik de indrukken vast te houden, nu op het schrijfpapier dat PanAm aan intercontinentale passagiers uitreikt.

Zonsopgang boven de Atlantische Oceaan
To fly into the Sun
Grensvlak donkere hemel vol sterren en lichtere lucht
De einder bleekblauw
Volstrekte reinheid en stilte
Gigantische zonkracht omhult de aarde
Een hemelse stad in de wolken, lichtblauw en lichtgroen
De stad wordt onzichtbaar achter het toenemende rood en geel
Boven Ierland: de Zon zelf, bloedrood, klein,

verblindend centrum van zijn stralingssfeer
De wolken zijn nu zuiver wit
Onder de wolken: de driften van mensen
Daarboven: stilte, een kosmische harmonie
De kosmische regelmaat is allerhoogste moraliteit.

Ik nam mij voor niets hiervan ooit meer te vergeten, vooral niet dat Sidra ook God was en alles in God. Maar toen ik thuiskwam was zij weg, Haar kasten leeg, op een verwassen truitje en een te nauw geworden broek na.

IV *Het ontwaken*

Wie in Nederland heel vroeg opstaat, heeft meestal een paar uur het genoegen van mooi weer. De zon verschijnt, vogels beginnen vol verwachting te fluiten. De aarde, die in de nacht op geheimzinnige wijze is gereinigd, strekt zich jong en krachtig in het ochtendlicht. Maar dan, tegen half negen, negen uur, komen de gebruikelijke grauwe wolkenvelden, nevelslierten, mistbanken, regenbuien. De dag verloedert en verduistert nog voordat hij geheel is opengegaan. Halverwege de middag vertrekt het licht al weer en verder is het altijd maar avond en nacht.

Waarom dit zo is, weet ik niet. Mijn vriendin June, die in Amsterdam vroeg opstaat om naar haar schildersatelier te gaan, heeft mij verteld dat het daar ook zo is. Nederland heeft een ander klimaat dan je zou denken in de eerste, prille uren van elke dag, voordat het volk is ontwaakt en in beweging komt.

Ik ben blij dat ik June, een echte artiest, een *maker*, ken. Maar doorgaans verkeer ik, als hoofdinspecteur bij het BLO, onder ambtenaren, adviseurs en wetenschappelijke onderzoekers, kortom: intellectuelen. Napraters. Nadenkers.

De meeste intellectuelen slapen lang uit. Het zijn nachtmensen met prominente banen waarin zij kunnen gaan en komen wanneer het hun schikt. 's Avonds laat, als het televisiegedrens van de minder begaafde buren wegvalt, het straatlawaai, de telefoon, de mogelijke bezoeker zijn uitgeschakeld, komen zij pas tot zichzelf. De halve nacht lezen en schrijven zij, maken

notities, drinken koffie om wakker te blijven, luisteren naar muziek. Tot diep in de ochtend moeten zij vervolgens uitslapen. Als zij ontwaken, en werkelijk wakker worden zij pas na de lunch, is het interessantste gedeelte van de kosmische dag voorbij. Routinematig verrichten zij hun gewichtige, goedbetaalde taken en pas tegen de late avond zijn zij weer echt actief. Wie zo leeft, wordt op den duur een veelweter, volgelezen met alle cultuurclichés van onze tijd, maar weet over zichzelf en anderen en de belangrijke dingen van dit korte leven werkelijk bijna niets.

Jarenlang heb ik zo, als nachtintellectueel, geleefd. In mijn studententijd begon het al. Tijdens mijn toneelopleiding in Parijs ging het niet veel anders. Toen ik terugkeerde in Nederland, zag ik kans in het gezelschap van de leeuwentemster nog meer te verloederen dan ooit met Lucia, al belette die ook wat ik een waardig bestaan zou hebben gevonden. Maar toen ik Sidra leerde kennen, de vrouw die het langste mijn leven deelde, gleed ik pas goed weg in de Hollandse moerasslaap. Meestal raakten wij tegen één uur 's nachts echt geboeid door de boeken die wij lazen. Ook bracht Sidra vaak omstreeks die tijd een souper op tafel, of zij verzocht mij dan om koffie, of wij begonnen een belangwekkend gesprek dat niet bot kon worden beëindigd. Sidra sliep derhalve tot half elf 's ochtends of later, ontbeet, ging douchen, wandelde wat rond, lunchte en besteedde vervolgens de middag aan een rustje en de noodzakelijke sleurtaken. De vroege avond ging heen met de krant lezen en televisie kijken. De late avond en nacht waren zoals beschreven.

Hoewel ik als onderwijsinspecteur, een rijksambtenaar, Sidra's levensstijl en levensritme niet helemaal kon volgen, pasten die wel goed bij mijn slechtste kant. Had ik, mijns ondanks, vroege verplichtingen (een onontkoombare vergadering; een schoolbezoek) dan verliet ik, zonder ontbijt, dof en ziek van de slaap, op mijn tenen het huis, om Sidra niet wakker te maken. Maar meestal kon ik mijn dagindeling zelf bepalen en dat be-

tekende, in Sidra's kielzog, nachtwaken, uitslapen, sleurdag, avondontwaken.

Het is misschien geen wonder dat na verloop van tijd een grote onvrede, aanvankelijk alleen maar zich uitend als onrust en onlust, te voorschijn kwam. Ik raakte ontevreden over mijn werk, dat mij voordien, sinds ik al mijn artistieke ambities had laten varen, toch wel aantrekkelijk en belangrijk had geleken. Ik raakte geïrriteerd door ik weet niet wat, een gevoel van iets te missen van het echte leven, al had ik met geen mogelijkheid kunnen zeggen waaruit dat zou moeten bestaan.

Vergeefs probeerde ik kleine veranderingen aan te brengen: een ander soort vacantiereizen; iets meer, of juist iets minder, scciale contacten; de wekker op acht uur (een voor ons beiden onaantrekkelijk compromis: voor mij te laat, voor Sidra veel te vroeg). Er lukte niets van wat ik wilde. Ik meende dat Sidra, als een zak nat zand, al mijn pogingen tot verandering weerstond. Wij kregen geen ruzie, maar onze relatie werd ongemerkt gefrustreerder, koeler, kritischer, eenzamer.

De kamer was ‘gezellig’ ingericht, zoals alleen Sidra dat kon. Op de juiste plekken stonden lampen, kaarsen, een bos bloemen, drank en hapjes. De vanzelfsprekende, wrijwel volmaakte relatie tot de materie is wat mijn geliefden, van Lucia tot de leeuwentemster tot Sidra, van mij onderscheidt. De vormeloze, morsige intellectueel en ‘bohémien’, bij wie alles ‘binnenkant’ is, dat ben ik. Sidra is de estheet, trefzeker in haar omgang met dingen en mensen. Ik bewonder haar en bewondering, zeggen ze, is de helft van de ware liefde. De andere helft (staat in het Handboek voor het dameshuwelijk) is dat je het vrijwel onbeperkt verdraagt samen te zijn, desnoods in een kleine ruimte.

Nu heeft alles zijn prijs, in dit dal van licht en schaduw. Sidra's sublieme, semi-goddelijke verstandhouding met dingen wordt gecompenseerd door grote onmacht elders. Maar in dat deel van het psychische heelal komen wij nog wel. Voorlopig

voer ik gehoorzaam Sidra's opdrachten uit en volg haar instructies.

‘Help even met het vloerkleed. Het moet een beetje naar links getrokken. Zet het mandje met het stokbrood maar op het lage tafeltje. Nee, niet dat tafeltje natuurlijk. Dát tafeltje.

Denk eraan dat je Mona straks vraagt naar haar operatie. Zij heeft net drie weken in het ziekenhuis gelegen. En als Max wil roken, zeg hem dan alsjeblieft dat ik daar allergisch voor ben. Dat kan een ander beter voor je zeggen. Als hij per se aan het kankerstickie wil, neem hem dan maar even mee naar het balkon.

Ja, als je nou de lamp weer verschuift terwijl ik hem net daar heb gezet, dan geefik het op. Dan doe je het maar zelf.’

Ik, Radha, de beleefde huisvader, gedomesticeerd van pet tot pantoffels *(‘C'est moi*, *maman*. Ik weet ook niet hoe het zo is gekomen. Het begon met respect en bewondering en het ging heel geleidelijk.’), doe zoals mij is gezegd. Ik verontschuldig mij voor het vergrijp tegen de voorwerpen en maak een *mental note*: Mona operatie, Monoperatie, Moperatie.

Ik bewonder Sidra en ik vrees haar. Als ik straks aan de trekker van de Moperatie trek, wordt het een avondje ziekten en kwalen, dat is duidelijk. Maar ik zal het niet durven laten. En ik zal het niet willen laten, want wie heeft, nog afgezien van haar goede verstandhouding met de materie, zo'n sociale tact als Sidra? Goed, geen psychologische tact, want alles heeft zijn prijs, maar sociale tact, waar ook ik van profiteer. Ik heb dan misschien, op June na, geen persoonlijke vrienden meer, sinds Sidra hen in de afgelopen jaren één voor één heeft verdreven of geannexeerd, maar ik heb wel een ordentelijk *social life*, zoals het mij alleen nooit is gelukt. Diverse passende en nuttige contacten, als mislukte toneelartiest toch nog een mooie rijksbaan met pensioen, een presentabel en zelfs elegant huis, comfort, ontspanning en cultuur.

Het is wel een beetje jammer dat Sidra mij geen externe vriendschappen toestaat, maar waarom zou ik haar dat ver-

wijten? In onze woeste fase hebben wij elkaar genoeg reden tot ergernis en verdriet gegeven. Natuurlijk is zij jaloers op mijn separate contacten en vriendschappen en natuurlijk is het beter zoals het nu is. Het echtpaar Radha x Sidra ontvangt andere echtparen, he of ho, dat hindert niet, en een enkele maal een niet-bedreigende solist.

Zo hoort het. Het geheime contact met June, dat hoort natuurlijk ook.

In een door alle verplaatsingen van het meubilair geheel donkere hoek van de kamer zie ik ineens de schim van mijn trooster zweven. Ik geef hem, verstolen, een veelbetekenende blik (zoals joodse huisvaders wel heimelijk gezichten trekken naar God, als hun *nagging wife* even niet kijkt): 'Zie wat er van mij is geworden. Zie hoe ik mij aanpas en acteer.'

Gelukkig weten wij hoe hij en ik (sinds mijn gymnasiumjaren is mijn geheime trooster Vincent van Gogh: zielebroeder, bondgenoot) overweldigend wilde, roekeloze geesten zijn, eigenlijk. Geweld en chaos, erupties van alles verzengende geestkracht, als volstrekte eenling, minstens vijftig jaar te vroeg, een nieuw, goddelijk stempel op de wereld zetten, dat is ons element.

De bel gaat, precies tien minuten over tijd en ik begeef mij naar de voordeur om onze gasten te ontvangen. Ik geef mensen een hand, Sidra kust hen. Dat is, al wordt het niet uitgesproken (zelfs niet tussen Sidra en mij, zelfs niet als wij vertederd zijn en zelfs niet als wij ruzie hebben), omdat ik de vader ben. Als ik vreemde vrouwen kus, dan is dat heel Erg, dan begeer ik hen, meteen. (Begeerte is al een vorm van ontrouw in dit universum.) Sidra kust gezellig, liefdevol, sociaal, hip, vrouwen zowel als mannen.

Het kussen van mannen vind ik inderdaad zelden aangenaam. Zelfs die vluchtige aanraking, die *effleurage* van wangen die nu zo in de mode is, stoort mij meestal bij mannen boven de twintig. Maar waarom ik vrouwen niet mag kussen en dat

neutraal, naar of prettig vinden, is toch niet geheel duidelijk. Zou Sidra echt denken, zoals zij impliceert, dat elke vrouw tussen de achttien en de achtenzestig mij in principe aantrekt? Is het goed voor haar ego dat zij zich mij als een hitsige zeeman voorstelt? Of speelt zij dat maar en is de werkelijkheid dat zij geen enkel risico wil nemen? Die ene vrouw op de honderd die mij inderdaad zou fascineren, waar ik meer dan één gedachte aan zou kunnen wijden, die ik, o totale afgrond, misschien zelfs achterna zou lopen, moet die worden voorkomen door mij dan maar de vriendschap met álle vrouwen te verbieden? Of is dit veel te egocentrisch gedacht en ben ik alleen maar Sidra's schaduwprojectie, haar lagere zelf, drager van al haar slechtheden? Sidra heeft zoveel meer lagen, is zo'n duizendvoudig betere acteur dan ik, dat ik toch nooit zal kunnen ontdekken wat zij werkelijk voelt en denkt. Na veertien jaar met haar samen weet ik nog steeds niet hoe zij werkelijk in elkaar zit.

Ik geef Mona, heel jong, heel blond, heel bleek (‘Moperatie! Moperatie!’ houd ik mijzelf voor. Meteen! Zodra zij op de bank zitten die wij, ter ere van hun bezoek, onder een speciale hoek hebben neergezet), een hand. Ik geef Max, klein, dik, baardig, vol academische talenten en ambities (hij is pas midden dertig en al professor) een hand.

‘O schatten, wat enig dat jullie er zijn,’ roept Sidra. De onvermijdelijke kussen kletsen in het rond.

Om te laten zien dat wij eigentijds zijn en echt niet zo oudpotteus als je zou denken, breng ik straks de koffie binnen die Sidra heeft gezet en schenk die in. Het blauwe schaaltje met de koekjes daarbij, heeft Sidra gezegd. Of was het toch het Chinese schaaltje? Ik maak een daverende koffievlek op het dure roze kleedje op het zilveren schaaltje dat wij uit Italië hebben meegebracht. Zet daar, schuldige schooljongen (‘Mannen zijn net kinderen. Het blijven kinderen, buurvrouw.’), een verhullend kopje overheen, dat ik er zo meteen weer zal moeten afnemen, maar dat vergeet ik in mijn zenuwen. Als ik eindelijk

binnenkom, is het gesprek over ziekten, ziekenhuizen, kwalen en operaties al in volle gang en bijna afgerond. Hoe moet ik Max en Mona nu laten weten dat ik met hun Moperatie ben begaan? Dat ik het heel tragisch vind voor hen dat zij nu nooit kinderen zullen kunnen krijgen? Een vleesboom, stel je voor. En dat zo jong al. Al die vreselijke vergroeiingen. En adoptie is toch ook niet alles.

Zelfs in mijn koffie is niemand echt geïnteresseerd. Gelukkig ziet Sidra in het schemerdonker de vlek nog niet. Misschien drinkt zij te veel vanavond en kan ik de vlek vannacht een beetje uitwassen zonder dat zij het merkt.

Eindelijk, nadat ik minutenlang, een buitenstaander, vreemdeling, indringer in mijn eigen huis, heb zitten zwijgen, terwijl kwaal na kwaal, hun therapieën en de kwaliteiten van verschillende lokale doktoren zijn doorgenomen, valt er een kwartseconde stilte.

'Hoe is het, Mona...' begin ik, maar nu valt Max mij in de rede (meestal doet Sidra dat) en het onderwerp blijkt te zijn afgesloten. Max is begonnen te vertellen over zijn studiereis naar Amerika.

Oosterse wijzen plachten hun leerlingen voor te houden: '*Tat tvam asi*,' (dat zijt gij), daarbij wezen zij op de kosmos. Ik vind dat indrukwekkend, maar onbegrijpelijk. Wel ken ik het gevoel uit de omgang met andere mensen. Sidra, elegant, zelfverzekerd aan de oppervlakte, in wezen hulpeloos, afhankelijk en onzelfstandig en toch weer, daardoor, geheel *in command* over de situatie en over mij, ben ik dat niet zelf? Verdraag ik haar traagheid, haar *tantrums*, haar futiliteiten, haar listen en lagen niet zo goed omdat ik het ben die ook zo is, die zo voelt? En Max, die urenlang geboeid over zichzelf kan vertellen, zijn successen, zijn glorie, ben ik dat niet ook? Of June, de solitaire, eigenzinnige artieste, haar eigen weg gaand tussen haar schildersatelier in Amsterdam en haar avonturen in Tanger, ben ik ook dat?

In Mona herken ik inderdaad niets. Zij is een ander, een neutraal decor. Maar Sidra, die maandenlange scènes en drama's kan maken over bijna niets; geniale, weerbarstige June; en nu Max, eindeloos gefascineerd door zijn prachtsuccessen in de academische wereld (toch zal geen roem, hoe groot ook, ooit zijn diepste spiegelingsbehoeften kunnen bevredigen; hij bestaat pas in andermans ogen, maar nooit is het genoeg): Hemelse Moeder, dat ben ik allemaal zelf en daarom houd ik deze ellende zo lang vol.

'Het is dus niet zo gebruikelijk in mijn vak, de biologie, dat betrekkelijk jonge mensen zoals ik, ik ben tenslotte pas vijfendertig,' zegt Max, 'zulke stipendia krijgen. Ik was zelfs pas vierendertig toen ik dit aanbod kreeg om een jaar naar Amerika te komen. Jij zou het ook fantastisch hebben gevonden, Radha,' zegt hij genadeloos erachteraan. 'Je krijgt het reisgeld voor de overtocht, een heel ruim maandgeld, een apart bedrag voor boeken en dergelijke en je hebt de beschikking over een uitstekende werkkamer, laboratoria en alle denkbare computerfaciliteiten. De boeken die je wilt lenen, worden voor je gehaald. Secretaresses typen je werk uit. En voortdurend ben je dus in contact met de grootste geleerden uit de hele wereld. Alleen topmensen op hun gebied worden uitgenodigd.'

Nadat wij dit even hebben mogen verwerken, vertelt hij verder over hun reis, want Mona mocht ook mee. Zij hadden een appartement gehuurd in Boston, niet te ver van Harvard, heel goede verbindingen met de *subway*. Daar openbaarden zich overigens voor het eerst de symptomen van wat nu, enkele weken geleden, zou eindigen met Mona's operatie. Toen hoopten zij nog een Amerikaans eerste kind te verwekken.

Mijn preutse alter ego krimpt even ineen. Ik glimlach beleefd en sta op om de wijn te gaan ontkurken.

Wat Max daar deed, in Harvard, was dus een vreselijk belangrijk onderzoek op het gebied van de ethologie, de

modernste, de meest vooruitgeschoven voorpost van zijn belangrijke vak. Hij moest daar diergedrag observeren onder allerlei omstandigheden en daar konden dan heel belangrijke hypotheses uit worden afgeleid over agressief gedrag van mannen, in het kader van de evolutietheorie volgens Darwin.

Het verhaal wordt snel te moeilijk voor onze dames, althans dat denken zij en wij. Max richt zich steeds meer tot mij, hoewel hij, opgevoed in het Wassenaarse villapark, met uitstekend *getimede* regelmaat kleine anecdotes voor en retorische vragen aan de echtgenotetes inlast. Dit voorkomt een half uur lang dat zij erdoorheen gaan praten. Na dat halve uur geeft Max de strijd op twee fronten echter op en richt hij zich nog uitsluitend tot mij. Onze geliefden, enigszins ontremd door de wijn, horen wij op halfluide fluistertoon over kleren, toch weer kwalen en afwezigen beginnen te praten.

Wat Max mij vertelt, imponeert mij, lijkt mij geleerd en nieuw en tevens komt het mij voor als onbedaarlijke onzin. Maar ik zou niet weten hoe en waar ik de vinger op de zwakke stee in zijn betoog zou moeten leggen. Tenslotte ben ik maar een tot ambtenaar opgeklommen, of afgezakte, acteur. Was Sabine maar hier, vroeger mijn, tegenwoordig Sidra's vriendin, juriste en filosofe en docente in de logica. Zij zou Max wel klein krijgen. Maar waarom wil ik hem ‘klein krijgen’? Max is toch een van onze goede vrienden? Ik vind hem toch aardig? Veelbelovend? Herkenbaar?

Ik ben waarschijnlijk bang dat zijn zelfprijzingen en *glamour stories* mijn aanzien in Sidra's ogen zullen doen dalen. Sidra vindt mijn werk imposant, de artikelen die ik soms publiceer of de lezingen die ik houd geleerd, prachtig en indrukwekkend. Maar zal zij niet aan mij gaan twijfelen als zij, zoals nu, hoort over internationale contacten zonder tal, eervolle studiereizen, superieure congressen? Prestaties en contacten van iemand die nota bene nog wat jonger is dan wij. Zal zij

wel begrijpen dat het soort werk dat Max doet en het mijne onvergelijkbaar zijn? Dat er voor mij, hoe ik ook te werk ga, verder geen grote veranderingen of stijgingskansen meer mogelijk zijn? Wat volgt op hoofdinspecteur der eerste klasse A? Juist, het pensioen, de seniliteit en de dood.

Had ik nu met Max maar de gave van het dodelijke, deflaterende woord, de Scorpioprik op het juiste moment. Maar ik heb die gave niet. Sidra is onze huisschorpioen. Trouwens, ik zou dat toch niet tegen Max kunnen aanwenden. Ik ben nu de gastheer. Ik moet Max lang en lekker over zichzelf laten lullen. Zo hoort het.

Ten einde raad, als er maar geen einde komt aan Max' lofredes op zichzelf, besluit ik tot de laatste tactiek: de homeopathische. In plaats van hem aan te vallen, tegen te spreken of aan zijn glorie afbreuk te doen, hemel ik die nog verder op. Hij zegt van zichzelf dat hij erg bekwaam is. Ik bevestig dat, maar voeg eraan toe dat hij een genie is, een tweede Darwin. Hij noemt zijn uitnodiging voor Amerika en zijn verblijf van een jaar aan de beroemdste universiteit daar ‘erg prettig’. Ik zeg dat je zo iets, impliciet, wel kunt vergelijken met een Nobelprijs, de erkenning vanje wereldniveau.

Het duurt enige tijd voordat Max vaag onrustig wordt. Maar dan verandert hij, eindelijk, van onderwerp.

Onze uitermate dure wijn - Sidra is nooit kinderachtig als het om (mijn) geld gaat - valt uitstekend. Inmiddels heeft Vincent van Gogh zich verplaatst. Hij zweeft niet meer in die donkere hoek, maar bevindt zich, met strenge blik, op de grond voor de boekenkast. Mona, Sidra en Max praten.

Het kan mij nu niet meer schelen dat ik in hun *social talk* steeds de bal net mis. Als ik een pasklare toneelrol mag spelen, of als ik vanuit mijn functie als inspecteur bij het BLO-onderwijs opereer, of als mensen mij rechtstreeks aanspreken, mij de tijd geven voor het antwoord en niet in de rede vallen, dan gaat het best. Maar het soort wedstrijd dat zich nu in mijn

huis voltrekt, waarbij je steeds je praatterritorium moet verdedigen, dat geef ik bij voorbaat op, daarvoor heb ik helemaal geen ambitie.

In het algemeen kan ik als ik met Sidra samen ben toch al geen drie woorden uitspreken voordat zij mij in de rede valt. Soms is dat haast en irritatie bij haar. Zij weet al, of denkt te weten, na veertien jaren met mij, wat er komt. Soms, als wij ruzie hebben, is zij bang voor wat ik zou kunnen zeggen. Zij wil het niet horen en werpt barricaden op van altijd vluggere volzinnen.

Vincent laat mij, in snelle beelden, zijn leven in de Provence zien. Hoewel het landschap zonovergoten is, is het tegelijkertijd een beetje donker, als een foto, alsof hij mij erop wil wijzen dat het maar beelden zijn. Ik zie de zon, niet alleen over het landschap, maar ook de nachtzonnen en ook de zon die in hem brandde en die hem verzengde. Er wordt geen woord tussen ons gewisseld, zoals gewoonlijk. Alles voltrekt zich in beelden en in stilte.

Het volgende tableau waar hij mij op wijst, is Polynesië: de tropische, paradijselijke eilanden, de wereld van Gauguin. Met geweld, een soort onzichtbare hand in mijn nek, stuurt hij vervolgens mijn aandacht terug naar mijn directe omgeving. De babbelende visite. Sidra, in de rol van perfecte gastvrouw. Mona die af en toe, eerst nog wat zenuwachtig, maar na verloop van enige flessen wijn steeds onbevangener, meekwekt. Max in de rol van het sympathieke genie.

Het is al ongeniaal te denken dat een genie sympathiek kan zijn. Ja, Einstein. Maar, Hemelse Moeder, die ethologische zeurverhalen. *What else is new?* Hoe dom moet je zijn om dit belangwekkend te vinden? Iemand die werkelijk intelligent is, studeert geen vak dat op -ogie uitgaat, zeiden vroeger de leraren op het gymnasium.

De telefoon rinkelt. Ik sta op en loop mijn eigen wijnglas omver, dat ik aan de voet van mijn stoel heb neergezet.

‘Komt straks,’ zeg ik bezwerend tegen Sidra. ‘Nat lapje ha-

len. Leuke herinnering later aan bezoek van Mona en Max, die wijnvlek.'

Ziezo, die zit.

'Hallo? Met Radha.'

Je achternaam zeggen kan niet meer. Onze jongere gevoelsgenoten zeggen nu: 'Met Laurette, Johanna's dochter.' Maar daar zijn wij te oud voor. Je moet je beperkingen weten. Niets is ridiculer dan iemand die zich niet realiseert hoe oud zij is geworden en die met jeugdige modegrillen blijft meedoen. De jongere generatie vindt het juist leuk als je je profileert. Moeders, dat zoeken zij eigenlijk. Maar al te graag willen zij vrouwen zoals Sidra of mij tot hun oermoeder benoemen. *Big deal*. Een Moeder, dat willen wij allemaal wel. Zij behelpen zich maar met hun therapeuten, praatgroepen, solidariteitsacties, vrouwenhonken.

'Dag Radha, dag lieverd, dag schat.'

Onze moeder die op aarde zijt, het is June. Zij is zeer dronken, dat hoor ik aan haar en aan het achtergrondlawaai van een café.

'Hoi,' zeg ik, zo aardig en tevens zo neutraal mogelijk.

'Wie is het?' sist Sidra.

Ik wuif haar geruststellend toe. Bacchus en Diónysos, bedwelm haar geest met uw goede, roesverwekkende wijn. Verzacht haar ziel. Als ik vannacht, na het vertrek van onze bezoekers, moet gaan uitleggen dat June heeft opgebeld en wat zij zei en waarom en hoe het komt dat zij mij midden in de nacht opbelt als zij dronken is en wat zij zei, dan komt er van slapen niets terecht. En morgenochtend om tien uur heb ik een vergadering, waar Schenker verwacht dat ik hem zal bijstaan in zijn territoriumstrijd.

'Radha, ik heb alles voor mijn tentoonstelling af,' zegt June met dikke tong. 'De laatste lijsten heb ik vanmiddag gemaakt. Mevrouw Wasbeek, van de galerie, zegt dat het perfect is en dat het prima zal gaan. Ik heb een kleinigheidje gedronken om het te vieren en nu wilde ik je even begroeten. Ik stoor

toch niet? Lieverd? Ik verlang zo naar je. Kun je niet hiernaartoe komen, nu?'

Bijzonder aangename lustgevoelens trekken door mijn buik. En bijzonder onaangename paniekgevoelens trekken door mijn hoofd.

'Wat enig voor je,' roep ik met een vreemde stem, die ik zelf niet herken. 'Wel gefeliciteerd. Erg fijn voor je. Misschien moeten wij er volgende week maar eens over praten. Sidra en ik hebben net Mona en Max Ritter op bezoek, je weet wel, de bekende etholoog.'

En tegen het plotseling totale zwijgen aan de andere kant: 'Erg leuk hoor. Ik bel je zo gauw mogelijk terug. Daaag.'

Een stenenregen in mijn maag. 'Dit was een kennis van ons,' zeg ik tegen het gezelschap en bovenal tegen Mona, de onnozelste, de veiligste.

'Een heel jong meisje. Zij is pas eenendertig. Een kind eigenlijk nog. Tja, het zou zo langzamerhand onze dochter kunnen zijn, die generatie. Zij heeft net het voorbereidende werk af voor een tentoonstelling in galerie Wasbeek. Enig voor haar natuurlijk, zo'n kind nog. En dat moest zij mij even vertellen. Jij moet de hartelijke groeten hebben ook, Sidra.'

Ik moet ophouden! Ik praat veel te lang door! Maar gelukkig staat Max ineens op en zegt: 'Het is al bij elven. Wij moeten er helaas vandoor. Ik moet morgenochtend om half tien in Den Haag zijn, voor een bespreking met topambtenaren op het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Ja, ze vragen maar. Ze leggen maar beslag op je kostbare tijd. Kom Mona.'

Gekus, omhelzingen, gekus. Ik geef Mona en Max een hand en begeleid hen naar de voordeur terwijl Sidra, afwezig, de glazen al begint op te ruimen.

Als ik om tien uur precies het vergaderzaaltje betreed, scheel van de slaap, is het vertrek al geheel vol sigarenrook. De verschaalde rookstank van ettelijke voorgaande vergaderingen

in deze grijze ruimte met een gele plastic vergadertafel, verlicht door TL-buizen, hangt er ook nog. Het behang ziet eruit als het behang in zeer goedkope, vooroorlogse Parijse hotelletjes. En de aanwezigen zien eruit als de bezoekers van die hotelletjes, denk ik kwaadaardig, terwijl ik snak naar echte, Franse koffie, niet het bruine vergif dat wij straks begerig zullen opdrinken.

Schenker, de voorzitter, lijkbleek in het onflatteuze licht, zit aan het hoofd van de plastic vergadertafel. Links en rechts ambtenaren van het departement, vertegenwoordigers van de pedagogische centra, afgevaardigden van overkoepelende organisaties en één symbolisch schoolhoofd, de *token negro*. Aan het ondereind van de tafel, stinkend uit een pijp, zit Schenkers collega en aartsvijand, Roombout. Wie hun ambtsverdeling heeft bedacht, moet een zeer venijnige geest hebben. De twee bovenbazen haten elkaars *guts*, zoals blijkbaar iemands bedoeling was.

De vergadering gaat, officieel, over het budget voor leermiddelenonderzoek aan de pedagogische centra. In werkelijkheid gaat de bijeenkomst, voor de zoveelste keer, over de territoriumstrijd tussen de heren, hun *pecking order* en wie uiteindelijk het alphadier zal zijn, de blokoudste. Het laat mij zeer onverschillig, maar ik steun Schenker, want je moet toch wat.

Een van de notulistes vraagt of er een raam open mag. Maar dat vindt Roombout, de pijpstinker, niet goed. Hij is bang voor tocht. Schenker, die een sigaar heeft opgestoken, constateert zonder te tellen dat de meerderheid voor gesloten ramen is.

'De pleuris in jullie hart, tyfuslijders,' denk ik, met tranende ogen en rauwe keel, want ik heb niet voor niets in mijn jeugd in Amsterdam gestudeerd. Daarna draai ik de innerlijke knop om en nok af totdat de 'koffie' zal worden binnengebracht. Vincent is er niet. Ik besluit aan June te denken.

Het duurt even totdat ik June echt voor mij zie. Was het nu: ‘De pleuris in je hart, tyfuslijder,’ of ‘de kanker in je hart, pleurislijder,’ wat ze in Amsterdam zeiden? Ik word oud, het schiet mij niet meteen te binnen.

Was ik maar op June's atelier, met het gigantische dakraam, de ezels, de potten verf, de schilderijen tegen de muur, het brede veldbed in de hoek, de klassieke leren leunstoel van het Waterlooplein, de uit Turkije meegebrachte, ingewikkelde, zo niet rituele koffieapparatuur.

Als ik aan June's atelier denk, zie ik altijd de zon door het dakraam schijnen, of wolken tegen een hardblauwe lucht. Zij heeft ook planten op een stukje plat dak en er komen duiven en meeuwen langs. Waarom is het zo anders daar dan hier? En bij June zo anders dan elders in Amsterdam, dat tenslotte ook maar een vies en verloederd stadje is geworden onder het progressieve slappe-was-bewind.

Ik word niet alleen oud, ik desintegreer ook. Tegelijkertijd hoor ik Schenker zeggen: ‘In het kader van een optimale taakverdeling...’, denk ik vol razernij aan de gangsters van publieke werken en aan corrupte wethouders die Amsterdam aan de bouwmaffia en aan grondspeculanten hebben verkwanseld, en zie ik June, jong, glorierijk en stralend, aan het werk.

Waarom is het met Sidra haast nooit meer mooi? Deze zomer waren wij met vakantie op Sri Lanka, voorheen Ceylon, een traan onder de zuidpunt van India. Wij zaten op het terras van een exclusief hotel; Victoriaanse topluxe in een straatarm land.

‘Je kunt mij maar beter niet vragen wat ik ergens van vind,’ zei ik. ‘Van de meeste dingen vind ik niets, helemaal niets.’

De warmte had mij tevreden en slaperig gemaakt.

Sidra, die over alles een directe, onwrikbare, niet ter discussie staande opinie heeft, keek mij met een zekere verachting aan. ‘Geen mening hebben, dat is nogal gemakkelijk.’

Sri Lanka is voor mij een bolwerk van olifanten en boeddhisten, van verglijdende Britse koloniale glorie, een paradijselijk landschap vol junglevegetatie en opgewekte armoede, denk ik. De obers in ons luxe hotel van rond de eeuwwisseling zijn Engelse heren, maar dan met een donkerbruine huid, die fraai afsteekt tegen hun lange, witte gewaden. Zij spreken onberispelijk Engels en gaan op blote voeten over het ontbijtterras, het zwembadterras, het bar-terras, het zonsondergangterras, het souper-grillterras. Hun zoontjes, en die van hun minder fortuinlijke landgenoten, die geen baan als bediende in een hotel hebben gekregen, spelen cricket op de groenstroken langs de boulevard, in plaats van voetbal in de goot. Zij moeten nog door al onze ellende en lelijkheid heen.

'Ik wil graag weten,' zei Sidra, en de oppervlakkige vriendelijkheid van haar stem had een dreigende ondertoon, 'wat je van Azië en het boeddhisme hier op Ceylon vindt.'

De ondertoon was verschenen als een onschuldig wit wolkje, dat vreemdelingen niet zou opvallen, maar waarvan de inboorlingen weten dat het een naderende vulkaaneruptie aankondigt.

'Ik vind het hier mooi en prettig. Erg Engels,' zei ik voorzichtig.

'Ja, en het boeddhisme?' vroeg mijn inquisiteur.

'Het boeddhisme is hier, in het zuiden van Azië, van een speciale soort,' antwoordde ik didaktisch. Misschien kon ik de donderbui afkopen met een leerzaam verhaal.

'Ik wil iets drinken,' zei Sidra.

Met veel omhaal ging ik op zoek naar een ober die ons twee tropische vruchtensappen, zonder ijs, vanwege de toeristenziekte, zou kunnen brengen.

Toen ik eindelijk weer zat in mijn ligstoel onder de palmbomen, het uitzicht op de Indische Oceaan, ging Sidra zonder dank of respijt meteen onverbiddelijk voort.

'Wat is dan het verschil?'

'Hè?' (Een laffe poging tot tijdwinst.)

‘Nou, tussen de ene soort boeddhisme en de andere soort natuurlijk. Ik wist niet eens dat er soorten waren.’

Dit klonk zeer verwijtend. Sedert ik in Sidra's oog de wereld had geschapen, in stand hield en ten onder liet gaan, was ik ook aansprakelijk geworden voor alle tekortkomingen.

Op dat moment bracht de ober twee hoge, van ijsblokjes en rietjes voorziene glazen, een met papayasap en een met mangosap. Ik liet Sidra kiezen.

‘Je weet toch dat ik geen ijs erin wil.’

Ik stond op, haalde geld uit mijn broekzak. Met de pen die de ober mij aanreikte, ondertekende ik de nota: naam, kamernummer, datum. Aan de prijs waren tax en tip toegevoegd. Ik gaf de ober de contante tip. Deftig gleed hij weg, nadat hij mij in perfect Engels had bedankt. Jeeves in sari.

Ik bukte mij over Sidra's glas en viste de ijsblokjes eruit. De blokjes wierp ik op de tegels, waar zij meteen smolten, even een fantastisch waterpatroon vormden, maar al snel onzichtbaar waren verdampt.

‘Welk sap wil je?’

‘Wat is het?’

‘Papaya en mango.’

‘Ik weet niet. Wat wil jij?’

‘Jij mag kiezen.’

‘Nou, geef dan maar papaya. Ik geloof dat jij meer van mango houdt. Maar vertel nou eindelijk eens van die twee soorten boeddhisme.’

Ik haalde ook de ijsblokjes uit het andere glas. ‘Het zijn er minstens vier,’ zei ik, ‘en dan zijn er nog vele subsecten.’

‘De hoofdzaken graag,’ zei Sidra. ‘Beperk je tot de grote lijnen, als je kunt.’

Zij had een teugje genomen van haar sap en lag met gesloten ogen in haar maximaal naar achteren geklapte leunstoel. De binnenkant van haar armen, minder verbrand dan de bovenzijde, had zij naar de zon gekeerd. Een smal streepje wit toonde waar gewoonlijk haar krokodillederen horlogebandje zat.

‘Het boeddhisme hier in het zuiden heet theravada-boeddhisme,’ zei ik. ‘Het boeddhisme van de Ouden. Tegenstanders ervan noemen het ook wel “het kleine voertuig”: hinayana-boeddhisme, in het Sanskriet. Het knoopt het meest direct aan bij de historische Gautama Boeddha, die ongeveer vijfhonderd jaar voor Christus leefde. De theravada's beroepen zich op de canonieke boeddhistische geschriften, de pali-canon, die overigens pas eeuwen na Boeddha's dood zijn genoteerd. Er is veel geleerdheid en psychologische theorie hier en natuurlijk niet in de laatste plaats een uitgebreide en zeer invloedrijke monnikenorde. Er zijn geen priesters.’

‘Ik vind veel van die monniken hier net christelijke dominees en prelaten,’ zei Sidra. ‘Ze lopen dan wel half bloot in een oranjegele lap, met hun kale koppen, maar verder zien zij er vaak net zo kwaadaardig, vervet, corrupt en zelfgenoegzaam uit als bij ons. Enge jongens.’

‘Het menselijke karakter zal wel niet zo erg veel verschillen in oost en west, of tussen mensen die toevallig in een christelijke of in een boeddhistische traditie een monnikenloopbaan kiezen. Ook hier is dat vaak een uitkomst voor arme mensen, net als vroeger bij ons. Maar er zitten toch ook wel heel spirituele koppen tussen,’ zei ik.

‘Ze zijn hier wel het meest recht-in-de-leer en dogmatisch. Naarmate het boeddhisme noordelijker kwam, heeft het zich meer vermengd met hindoetradities en tantrisme en zelfs met Chinese en Japanse elementen.’

‘Vind jij boeddhisme nu echt anders dan het christendom?’ vroeg Sidra.

Zij opende even haar ogen en keek of haar net gelakte teennagels al dan niet in de zon lagen.

‘Ik denk het niet,’ zei ik. ‘De neiging tot dogmatisme en sectarisme is overal wel ongeveer eender. Alleen heeft het boeddhisme veel minder bloed vergoten. Het is niet zo wreed en bloeddorstig als het christendom. Geen inquisitie en geen pogroms.’

Een zeer jonge ober was in mijn blikveld verschenen. Hij droeg een kort wit jasje, in plaats van een lange rokjas, zoals zijn superieuren. Met een tuinschaar begon hij, tergend langzaam, een heg je op het gazon bij te knippen.

'Vind jij het christendom wreed?' vroeg Sidra.

'Niet het christendom, maar wel opmerkelijk velen van zijn aanhangers,' zei ik. 'Het boeddhisme is een leer van geen geweld tegen medemensen of dieren. Er is ook geen God die het absolute gelijk heeft en waar je je dan zogenaamd op kunt beroepen.'

'O, er is dus geen God in het boeddhisme?'

'Nee, daar liet de Boeddha zich niet over uit. Ik denk dat hij het psychologische gevaar voorzag. In het noordelijke boeddhisme, het grote voertuig of mahayana, en vooral in het Tibetaanse vajrayana-boeddhisme zitten wel religieuze elementen en is er een pantheon. Maar de historische Boeddha was meer wat wij een wijsgeer zouden noemen: een filosoof en psycholoog ineen. Hij hield niet van metafysische vragen, die je toch niet kunt beantwoorden in het alledaagse ervaringsbewustzijn.'

'Interessant,' zei Sidra. 'Maar je moet mij er meer van vertellen. Ik begrijp het toch niet helemaal.'

'Waarom lees je er niet eens iets over?' vroeg ik. 'Ik heb een paar heel goede boeken bij mij.'

'Je weet dat ik niet kan lezen in die hitte,' zei Sidra misprijzend. 'Jij kunt het mij toch veel beter vertellen?'

Pas tijdens de lunch op het lunchterras begon het witte wolkje van die ochtend ook voor de buitenstaander waarneembaar dreigend te worden.

'Alweer een curry,' zei Sidra, nadat zij het menu had bekeken. 'Voor zo'n luxe hotel zou het eten wel eens wat gevarieerder mogen zijn.'

Ik mompelde iets kalmerends.

'Kunnen wij niet eens ergens anders gaan eten, Radha, af en toe?'

‘Het kan wel,’ zei ik, ‘maar je weet dat wij gedwongen werden vol pension te nemen. Het zou dus erg duur worden. Dit is betaald en dan zouden er nog maaltijden in de stad bijkomen.’

‘Het is hier toch niet zo duur?’

‘Nee, niet zo duur als in Europa. Maar het loopt natuurlijk wel op.’

‘Ik heb zin om hen zelf hun curry te laten opvreten,’ zei Sidra. ‘Het is de vijfde in drie dagen, geloof ik. Kom, laten wij lekker oceaankreeft gaan eten aan de haven.’

‘Maar Sidra, daar is de ober al.’

De ober, een toonbeeld van Britse reserve, goede manieren, hoffelijkheid zonder serviliteit, stond op zijn bruine, blote voeten naast ons tafeltje en keek ons verwachtingsvol aan. Over zijn linkerarm hing een servet en in zijn hand hield hij een notitieblokje voor de extra's, de variaties en de dranken die wij zouden willen bestellen.

‘Ik wil niets,’ zei Sidra driftig. ‘Mijn maag kan niet tegen curry en ik heb je gezegd dat ik in de stad wil eten.’

‘Kunt u daarmee instemmen, mevrouw Altman?’ vraagt Roombout met zalvende stem. Verschrikt schiet ik overeind en kijk naar Schenker. Wat wil hij dat ik zeg? Ineens zijn mijn herinneringen aan het reizen met Sidra in onze late, lelijke fase een paradijs, vergeleken met de plastic hel waarin ik mij hier bevind. Misschien heb ik haar wel totaal verkeerd begrepen. Het zou kunnen dat zij oprecht in boeddhisme of hindoeisme of het Oosten is geïnteresseerd en dat zij zich alleen maar anders uit dan ik. Het zou zelfs kunnen dat zij van mij houdt of heeft gehouden en dat het haar alleen maar niet meer lukt uit de *bitchy* rol te komen die zij zich op een onzalig moment heeft aangemeten. Ik besluit heel lief voor haar te zijn als ik vanavond thuiskom, en al mijn wrok te vergeten. Wie is hier de boeddhist? Zelfs van de op deze vergadering aanwezige mannen zou ik moeten kunnen houden, maar ik besluit dat nog

even uit te stellen tot ik een hoger stadium van mensenliefde heb bereikt.

‘Tja,’ begin ik wanhopig en moeizaam en op de gok, ‘het lijkt mij dat een explicatie van de vooronderstellingen...’ Maar gelukkig valt Schonewoerd, een jonge, ambitieuze ambtenaar van Roombouts afdeling, mij in de rede. Mensen vallen mij vaak in de rede en soms is dat heel conveniërend.

Ik zal straks witte rozen kopen, voor ik naar huis ga.

In de moderne, geheel vervuilde trein reed ik vanuit de provincie het vervallende, dreigende Amsterdam binnen. Ik had een vergadering van de inspectie achter de rug in Utrecht en was op weg naar June. Sidra was in Velp bij een oude vriendin op bezoek en zou laat thuiskomen.

Chaos alom. Bij de buitenste haven zag ik het karkas van wat eens een bedrijfshal was geweest. Op de wit gepleisterde muur stond in zwarte letters:

J. LOSEKOOT
ROTERENDE KAARTSYSTEMEN

De trein stopte. Mannen met actentassen drongen mij opzij en stormden naar buiten alsof de komende vergadering vol sigarenstank, sigarettenstank, mannenstank het beloofde paradijs was, waar zij geen minuut langer dan nodig van gescheiden wilden blijven.

Ik zag hen zitten onder hun neonbuizen, achter de dikke, witte koppen fletse koffie en hoorde hen oreren over stukken die zij zo even in de trein haastig hadden doorgenomen. Besluiten zouden vallen op grond van bluf en angst en na verloop van tijd zou de volgende generatie Losekoot failliet zijn, zou weer een buurt in Amsterdam ter wille van onbekwame en corrupte politici en met hen samenzwerende architecten en

aannemers worden afgebroken, zouden nog meer pesticiden over de aarde worden verspreid, zouden een lekkende kerncentrale of een parkeergarage annex oorlogsbunker worden gebouwd, of het tienduizendste bankgebouw aangericht.

Dit zijn apocalyptische tijden. Zie die dreigende schare maar eens boven de stad hangen en hoe zij aan de touwtjes trekken van de lege hulzen, de marionetten die zich met heroïne hebben volgespoten. Of zie de waggelende dronkaards, de koortsige bedelaars en bovenal: de wanhoop van de winkelende welgestelden.

De tram die mij naar de binnenstad brengt, wordt beheerst door luidruchtige jongemannen, de gevreesde roofdieren. Iedereen doet alsof zij er niet zijn, alsof zij niemand terroriseren, maar de demon van de angst loert alom.

De jonge mannen schreeuwen door de tram, spugen op de grond, zitten te braken tussen de bankjes, de ogen dicht, de wrede bek vol roze kots.

Ondertussen is de president van Pakistan opgehangen door een revolterende generaal.

Uranium lekt over Amerika.

Nina Hagen schreeuwt en gilt haar hysterische halve klachten in oorverscheurende popmuziekzalen voor de niet meer zo jonge jeugd.

Arabische sexefascisten breiden hun macht uit. De Iraanse vrouwen worden teruggeslagen in de slavernij waaruit zij door een half despotische, half verlichte sjah waren bevrijd. Een moslemzwijn propt hen weer in sluiers, laat op hen schieten als zij protesteren. De wereld wacht af. De mannen van de westerse regeringen en de mannen van *Amnesty International* zijn niet verontrust. Misschien gaan de olieprijzen verder omhoog, dat zou ernstig zijn. In elk geval zijn de moslems links.

Nadat ik op het Spui was uitgestapt, liep ik naar de Papegaai, een koffiebar waarvan de papegaai al jaren dood is. Half ontklede, slecht gewassen, dromerig dikke meisjes volvoerden traag de bestellingen. Het onthouden daarvan leek hun een

ondraaglijke intellectuele inspanning te zijn. Een zuur wachten, een gefrustreerde zuurte walmde door het café vol jonge academici. Een sfeer van rancuneuze commiezen van eenenvijftig jaar, die weten dat zij nooit meer iets zullen bereiken, beleven, presteren. Maar de meeste bezoekers hier zijn dertig jaar of jonger. Straks gaan zij weer naar de universiteitsbibliotheek, om verder te werken aan een proefschrift dat nooit zal afkomen.

Terwijl ik de bittere, te dure espresso dronk, overwoog ik mijn plannen. Zou ik June eerst opbellen? Of zou ik meteen bij haar langs gaan, op goed geluk? Of was het nog beter om haar niet te bezoeken en zo meteen door te reizen naar huis? Tenslotte was ik gevlucht voor de eenzaamheid, de vreemde leegte en de duistere chaos die in ons huis intreden als Sidra langer dan een paar uur weg is.

Na lange aarzeling besloot ik af te zien van mijn bezoek aan June. Misschien was het meer ouderdom dan deugdzaamheid die mij bewoog, meer resignatie dan trouw. Desondanks voelde ik mij zeer edel toen ik mij vanuit de espressobar wederom naar het station begaf om door te reizen naar Bakkum aan Zee. June had geliefden genoeg, altijd minstens een of twee anderen als emotionele buffer tussen haar en een derde. Zij mooht mij graag, maar of ik haar nu wel of niet bezocht, maakte in haar overvolle universum weinig uit, dacht ik. Het offer dat ik Sidra bracht door als eerste naar huis te gaan, zou zij daarentegen, al was het maar onbewust, waarderen.

Zoals altijd regende en stormde het toen ik het donkere, lege huis in Bakkum aan Zee betrad. Er was een brief van Bobbie, die ons meldde dat de fietstocht door China hem goed beviel. Primitief en vermoeiend, maar erg interessante mensen. Hij overwoog of hij na thuiskomst Chinees zou gaan studeren.

Er lag ook een prentbriefkaartje van André, met ‘hartelijke groeten’ vanuit Rio de Janeiro. Verder wat rekeningen, druk-

werk, niets van belang. Ik zette water op voor koffie en ging in het donker voor het raam zitten, waarachter alleen een watergordijn en stormwolken te zien waren. Wat zou Sidra de laatste tijd toch zoeken bij dat mens in Velp? Zij vond haar saai en stomvervelend, zei zij altijd, maar desondanks ging zij er minstens eenmaal per maand uitgebreid op bezoek.

Ik stond op om koffie te zetten in onze hypermoderne elektronische percolator, draaide wat aan de knoppen van de *tuner*, vergeefs op zoek naar muziek. Op alle zenders gebabbel van mannen. Ik was te lui om een grammofoonplaat uit te zoeken en ging weer bij het raam zitten. Zou ik mijn ouders opbellen? Ieder telefoontje was er één in hun even luxueuze als geïsoleerde en stille verzorgingsflat. Maar ook daar was ik te lui voor.

Hoe laat zou Sidra thuiskomen? Laat, had zij gezegd. Dat kon wel eens middernacht of later worden. In mijn stoel bij het raam viel ik in slaap.

Er was een scherfje van een glasexplosie in mijn long gekomen en dit betekende dat ik onherroepelijk binnen een etmaal moest sterven. Aanvankelijk voelde ik mij nog goed en liep zelfs wat rond, maar geleidelijk verzwakten mijn krachten. Ik voelde mijn energie wegstromen tot de dodelijke vermoeidheid van vlak voor het sterven.

Dit sterven verschoof steeds iets. Uiteindelijk bleek zelfs dat ik nog één dag langer, tot zondag in plaats van zaterdag, zou leven, maar van de dramatiek van de situatie was ik mij zeer bewust. Ik voelde mij erg alleen.

Een vrouw van middelbare leeftijd, ik was ongeveer dertig jaar, zorgde wel goed voor mij, maar *could not be bothered to stay home all day just because I should soon die*. *She had to do her shopping*, *hadn't she?*

Ik schrok wakker van de telefoon.

‘Hallo?’

‘Hallo schat? Met Sidra. Is alles goed met je? Je klinkt zo vaag.’

‘Ik heb net een beetje zitten slapen, liefje. Ik was moe van die vergadering vandaag, in Utrecht.’

‘O ja. Zeg, ik bel je op omdat er wat is met de auto. Ik denk dat ik hem morgenochtend even naar de garage breng en vannacht hier bij Lotte blijfslapen.’

‘Ja? Kun je echt niet naar huis komen? Ik ben speciaal vroeg uit Utrecht weggegaan omdat ik als eerste thuis wilde zijn vanavond, om je te ontvangen.’

‘Goh, wat lief van je. Maar ik kan helaas echt niet weg. Het zou veel te gevaarlijk zijn met dit weer. Je moet de groeten hebben van Lotte. Ze staat hier naast me.’

‘Weet je wat, Sidra, als jij nu de trein neemt naar huis dan haal ik je van het station. Dan neem ik morgen een dag vrij en gaan wij samen de auto ophalen. Wat zeg je daarvan? Dan maken wij er een dagje uit van samen, morgen.’

Ik hoorde even vaag geruis, alsof Sidra haar hand op de microfoon had gelegd. Waarschijnlijk om met Lotte te overleggen.

‘Nee, liefje. Dat is me veel te ingewikkeld, met de trein. Ik moet minstens drie keer overstappen en dan ben ik nog op zijn vroegst om half een vannacht thuis. Ga jij nou maar lekker slapen en dan zie je mij morgenochtend verschijnen, als je vrij neemt. Of anders morgenavond, als je toch naar je werk gaat.’

‘Goh, Sidra ...’

‘Ik moet nu ophangen, schat. Anders wordt het zo duur voor Lotte. Ga lekker slapen. Dag! Kusjes.’

V *Het verzonken Alexandrië*

Op de dag van het (Europese) oudjaar voer het Nijlschip *Isis en Osiris* nog enige mijlen zuidwaarts, totdat het kon meren aan de vlonders van een luxe hotel even buiten Luxor. Aan boord bevond zich een internationaal gezelschap dat, onder leiding van een veeltalige Belgische Egyptoloog, de gruwelen van de christelijke ‘feestdagen’ was ontvlucht. Onder een stortvloed van informatie, voornamelijk van architectonische aard, waren wij op handen en voeten door de prenatale gangen van de piramiden gekropen. Wij hadden geïnteresseerde blikken geworpen in gladmarmeren, leeggeroofde sarcofagen. Over zwiepende hangbruggen en balancerend langs ravijnen hadden wij hooggelegen, ultrageheime en toch weer leeggeroofde koningsgraven bezocht. Wij hadden meer mummies, meer dood, meer graven, meer doodscultus gezien in de afgelopen tien dagen dan in de afgelopen tien jaar. Nu ging het oude jaar sterven en mochten wij, even verschoond van bouwstijlen, doodsoffers, jaartallen, pharaohnische dynastieën en koningsdrama's, ons concentreren op onze eigen plannen voor het komende jaar en de inwijding daarvan.

Ik had drie jaar na mijn reis naar Amerika en na Sidra's vertrek mijn strijd tegen de leegte en de duistere chaos in wat eens ons huis was, opgegeven. De laatste twee jaar woonde ik er al niet meer echt, zwierf van hier naar daar, nu eens te gast bij vrienden, dan weer op reis, dan op een huurkamer. Maar het huis had ik nog behouden, een gedenkteken van ons verleden.

Meestal begon ik met stofzuigen en opruimen als ik na lange

omzwervingen er weer eens terugkwam. Want wist je dat, Sidra, zelfs een huis dat niet wordt bewoond, vervuilt en er kan een lichte chaos in neerdalen. In het bad liggen dode vliegen, op de grond en onder het bed ligt stof, de ramen zijn beslagen, een vreemde wanorde heeft zich genesteld tijdens de afwezigheid van bewoners. Maar ik verweerde mij energiek. Altijd was er wel iets te wassen en af te wassen, dingen moesten worden gerepareerd, de met reclamerommel volgepropte brievenbus moest worden geleegd en vervolgens kon de vuilnisbak worden buitengezet. Ik maakte de gootstenen en wastafels schoon, zette houten tafels in de olie, herarrangeerde kasten en laden, gooide overtollige dingen weg, vulde de verwarmingsbakken met water (er waren natuurlijk geen planten meer). Soms betrapte ik mijzelf erop dat ik neuriede onder deze bedrijvigheid. Het leek even net als vroeger. Jij moest nog thuiskomen en in afwachting van jouw komst ordende ik het huis en heette je welkom met vers ingeslagen lekkernijen. Maar natuurlijk kwam jij niet.

Als ik mij dan, even nog vermoeid en voldaan, in de muziekkamer aan het beluisteren van onze Mozartplaten zette, begon, ineens, de onrust. Zou ik maar meteen weer weggaan? Ook al was het al donker, dan kon ik nog een taxi nemen naar het station, naar vrienden, naar mijn huurkamer in de nabije stad. In het raam spiegelde zich mijn vermoeide, sombere gezicht en daarachter de lege kamers.

In grote rusteloosheid kon ik niet tot een besluit komen en dan volgde de verschrikking van de nacht. Totale stilte, zoals die alleen diep in de provincie voorkomt, omringde het koude, brede bed.

Het instinct tot lijfsbehoud dat ons mensen zelfs op deze gruwelijke planeet is gegeven, maakte dat ik in het vierde jaar het huis verkocht en een nieuw leven begon. Dat wil zeggen, zoals het de Kreeft betaamt: ik keerde terug naar Parijs. Ook het werk dat ik daar vond, leek nog het meeste op hoe ik was begonnen. Ik kreeg opdrachten als vertaler van toneelstukken

uit het Engels in het Frans en in samenwerking met bevriende regisseurs deed ik het werk van een dramaturg.

Een appartement, zeshoog, zonder lift, maar met een goed uitzicht over de daken van Parijs, bleek minder depressie-verwekkend dan de catacombe van onze liefde in Bakkum aan Zee. Misschien wandelde ik op een glasplaatje over de afgrond, maar dank zij vele opdrachten, een al gauw intensief sociaal leven en de verstrooiing van een wereldstad, ging het mij toch wel goed. Alleen de kerst- en nieuwjaarsdagen, als mijn werk stil lag en iedereen weg was of met familie en geliefden thuis zat, waren mij te veel. Vandaar de tocht naar Egypte en, vanwege de moslemcultuur die helaas geen individuen, en zeker geen vrouwelijke, tolereert, noodgedwongen een groepsreis.

Heel lang had ik het uitgesteld naar Egypte te reizen. Hoe vaak Sidra het ook voorstelde, nooit was ik eraan toe, of er leken uiterlijke beletselen te zijn omdat de moslemmannen weer eens last hadden van hun periodieke moordzucht. Maar nu was ik de vijftig gepasseerd, de Arabische razernij was net even in laag tij en het leek mij dat ik precies de goede leeftijd had om vijfduizend jaar terug te reizen in de tijd, graf in, graf uit te gaan en strenge, veeleisende vragen te stellen aan de goden en de gestorvenen.

De priester, de prinses, de priesteres, de schatmeester, de bouwmeester, het kind en ik zagen kans in het puriteins-islamitische Egypte voor de oudejaarsavond aan enkele flessen rode wijn en een zak met pindanootjes te komen. Dit zou ons oudejaarsavondsouper worden. Het alternatief was een luidruchtig, collectief festijn met ballonnen en verjaardagsslingers in de overigens kale feestzaal van het hotel. Wij hadden echter ons oog laten vallen op de Nijlkust en, zo mogelijk, een nachtelijke zeiltocht bij kaarslicht over de heiligste van alle rivieren.

Van de deelnemers aan onze culturele groepsreis waren de zes waarmee ik mij die kille oudejaarsnacht aan de oever van

de Nijl bevond de vertrouwdste. Maar haast nog vertrouwder, schrikbarend bekend, waren de mensen van wie ik die avond plotseling zag dat zij woonden in een serie holen in de hardlemen Nijloever.

Aanvankelijk was mijn blik beperkt tot de kleuren van de ondergaande zon, de avondlucht tussen de palmen aan de overzijde van de rivier, de rookpluimen die daar opstegen naarmate meer mensen, teruggekeerd van hun collectieve werk op het land, hun eten gingen bereiden te midden van boomstronken, ezels en de afdaken van palmbladeren tussen de enkele stokken, die hun huis vormden. Het leek alsof daar aan de overzijde de tijd van de pharaohs was gebleven, alsof er nooit iets zou kunnen veranderen in het golven der seizoenen, het aan- en afzwellen van de Nijl, het komen en gaan der generaties.

Maar mijn blik werd weggetrokken van de weemoedige vrede aan de overzijde en naar mijn eigen Nijlkust. Daar waar ik eerst alleen het roodbruine leem van de rivierkant had gezien, bleken zich gaten te bevinden, een netwerk van holen. Mensen verdwenen daarin, ontstaken een armzalig kaarsstompje of oliepitje. Ik zag hoe door een vormeloze, in lappen gehulde vrouw een stoofpot werd gekookt terwijl de overige familieleden op rafelige matten, die straks tot bed zouden dienen, op de grond zaten te wachten.

Tussen hun vee, tussen de mest, in holen in de wallekant van de Nijl leefden mensen die, vanuit een ander gezichtspunt, mijn tijdgenoten waren. De warme geborgenheid van hun woonhol stak schril af tegen de moeizame oudejaarsavondvreugde van ons gezelschapje op de vlonder. De wijn die rondging in twee plastic bekertjes, de zak pinda's waaruit wij elkaar met veel bravoure presenteerden, maakten dat wij ons even jong konden voelen, als studenten. Maar de kille avondlucht die snel donkerder werd, de stilte en de verre, warme vuren die wij vóor ons aan de overkant vermoedden, het gruwelijke hotelfeest achter onze rug, de koude die ons geleidelijk

overmande, deden in ons zevenen de totale verlatenheid neerdalen. Nooit was ik zo eenzaam als toen.

De bouwmeester vertelde, met iets gedempte stem, omdat de klanken zo ver droegen over het water, van zijn vorige Egyptereizen. Hoeveel het had gekost, waar hij was geweest, wat hij in de loop der tijden - minstens eens in de drie jaar bezocht hij Egypte - zo al had ontdekt over de bouwkundige vaardigheden van het oude bouwvolk. Vernuftige houtverbindingen, geniale steenconstructies, wonderlijk bewerkte zuilen ...

Wij luisterden leergierig tot de priester het overnam die probeerde op inhoudelijker zaken over te gaan. Hij had veel gelezen over de oudste Egyptische rituelen en religieuze gebruiken. Zodra hij het woord nam, ontstond er echter onrust in de groep. Het kind jengelde of het ook wijn mocht; de prinses begon in het wilde weg te flirten; de schatmeester merkte op dat het pharaohnische zeilschip dat ons, misschien, voor een nachtelijke zeiltocht ter beschikking zou staan, wel niet meer zou komen opdagen. De priesteres zei dat Egyptenaren een onbetrouwbaar volk waren en dat dat kwam door de islamitische godsdienst. De bouwmeester meende dat de eigenaar van het schip het niet helemaal kon helpen dat hij ons in de steek liet. 's Avonds op de Nijl varen, was erg gevaarlijk en de politie trad uiterst streng op als iemand daarop werd betrapt. Het was eigenlijk absoluut verboden en de straffen waren hier niet mals.

‘Waarom heeft hij het dan toegezegd?’ klaagde de priesteres.

‘Ik denk dat hij werd verscheurd tussen hebzucht en angst. Het geld dat wij hem boden, kan hij erg goed gebruiken natuurlijk, maar zijn angst te worden betrapt door de waterpolitie zal enorm zijn,’ zei de schatmeester.

Het kind had een paar slokjes wijn gekregen van de prinses, maar vroeg om meer. Ik gaf hem wat nootjes, waarop hij dreigde in de Nijl te vallen toen hij een nootje dat naast zijn

hand terechtkwam van de rand van de vlonder wilde oppakken.

Ondertussen sprak de priester onverstoorbaar voort over de godservaringen in het Oude Rijk en de merkwaardige metamorfosen daarvan in het Midden-Rijk, om van het Nieuwe Rijk en de Ptolemeïsche tijd maar te zwijgen. Dit alles bestreek een periode van minstens vijfduizend jaar.

Ik stelde mij voor dat de vrouw die in het gat in de Nijlkant op een laag vuur aan het koken was, nu wel bijna de maaltijd gereed zou hebben. Het hol hing, ondanks de openingen, vol rook. Ik kon niets meer zien, maar achter het kook- en eetgedeelte stelde ik mij een tweede, iets lager gelegen gat voor. Via een bocht bereikte je de matten die daar op de grond lagen en daar was het dat zij en haar man sliepen. De kinderen brachten de nacht door in het voorste eetvertrek. Van wat zich in dat tweede hol afspeelde, kreeg ik zeer levendige en wellustige voorstellingen, zodat ik mij meer op mijn gezelschap probeerde te concentreren. Maar de wijn begon nu te werken en hun stemmen vervaagden tot een gemurmel dat met het kabbelen en klotsen van de Nijl samensmolt. Het leek mij dat het kind de enige was met wie ik nog een zinnig woord zou kunnen wisselen.

‘Wat vind je van dit oudejaarsavondfeest aan de Nijl?’ vroeg ik hem.

Hij keek mij ernstig aan. ‘Ik mocht van mijn moeder dit fluwelen pak aan met haar witte zijden blouse. Kijk maar, die blouse is van haar. Het is een damesblouse.’

Inderdaad zag ik nu dat hij zich speciaal voor de gelegenheid had gekleed. Het leek wel of hij ook was geschminkt.

‘Thuis heb ik een smoking,’ ging hij voort, blij met mijn belangstelling. ‘Een witte. Mijn vader geeft vaak partijen en dan mag ik in mijn witte smoking de wijn serveren. Hij heeft mij geleerd hoe dat moet. Ik ben een goede wijnkenner, haast even goed als mijn vader, hoewel ik pas tien jaar ben en mijn vader al achtenveertig.’

‘Wat vind je van deze wijn?’ vroeg ik plagerig, om hem op de proef te stellen.

Het kind keek mij verbaasd aan. ‘Dit is geen wijn waar je iets over kunt zeggen. Weet u dat niet? Het is een soort alcohol uit druivensap, misschien, maar met wijn heeft het helemaal niets te maken. Mag ik nog wat nootjes?’

Opnieuw schudde ik enkele pinda's uit de zak, die op zijn rondgang net weer bij mij was beland. Deze keer lette ik goed op dat er niets naast viel.

‘Wat doe je thuis, als je vrij bent?’ vroeg ik, om het gesprek een andere wending te geven.

‘Overdag ga ik naar school. Ik zit nu in de vijfde klas. En als ik vrij ben, heb ik pianoles of rijles. Ik zit ook op tennis. En als mijn vader feesten geeft in onze villa, help ik hem met wijn inschenken.’

‘Lees je wel eens een boek?’ vroeg ik, de villa, waarover hij en zijn moeder, de prinses, al veel hadden verteld, nu maar eens negerend.

‘Nee, haast nooit. Op school moet het wel eens, natuurlijk, maar ik houd niet zo erg van lezen. Mag ik u iets vragen?’

‘Ja, vanzelf. Maar eerst wil ik jou nog iets vragen. Waarom houd je niet van lezen? Toen ik zo oud was als jij, las ik de hele dag.’

‘Dat heeft nu juist te maken met mijn vraag,’ zei het kind, de kanten randen van zijn moeders zijden blouse rechttrekkend. ‘Ik vind het leven zo zinloos. En als ik boeken lees, gaat het altijd over kinderen of grote mensen die net zulke zinloze levens leiden als ik.’

Ik zweeg even, maar kon nog steeds niet verstaan waar de andere volwassenen het over hadden. Het geluid van hun stemmen leek mij nog zachter dan het al haast onhoorbare klotsen van de Nijl, het knisperen van het nu langzaam dovende etensvuur in het hol aan de wallekant, het opstijgen van de rookpluimen tussen de palmbomen aan de overzijde van de brede rivier.

Ik keek het kind aan, mijn blik met enige moeite richtend op de plek boven zijn neuswortel. Achter hem zag ik sterren zichtbaar worden in de steeds meer donkerende avondlucht.

'Wat vind je zinloos?'

De jongen krabde even op zijn met fluweel beklede dij, daarna richtte hij zich weer op.

'Ik vind het zinloos dat mensen heel hard werken en veel geld verdienen om in leven te blijven en om hun kinderen te kunnen opvoeden die ook weer hard gaan werken en veel geld verdienen om hun kinderen groot te brengen. Vindt u nou dat dat ergens goed voor is?'

'Vind je het dan niet leuk om te leven, om naar school te gaan en steeds nieuwe dingen te leren? En pianospelen? En paardrijden? En tennis? En je vader helpen met wijn inschenken als hij gasten heeft? En in mooie kleren van je moeder bij een oudejaarsavondfeest van grote mensen zijn? In Egypte?'

'Ik ben al heel vaak in Egypte geweest,' zei de jongen. Er zat nu iets in zijn ooghoek wat hij er met zijn rechterpink langdurig poogde uit te halen. 'Ik ken het hier allemaal al.'

'Heb je dat hol in de Nijlkant gezien, hier vlakbij? Waarin mensen wonen? Zij moeten eten koken op de grond en hun hol raakt dan vol rook. Daarna gaan zij slapen op matjes op de lemen grond. De kinderen in het voorste eethol, de ouders in het slaaphol dat iets lager, met een bocht, daarachter ligt.'

'Ja,' zei de jongen, 'dat heb ik wel eens gezien. Ik denk dat u niet weet dat de hele mensheid zo is begonnen. Later zal het hun heus wel beter gaan. Dan wonen zij ook in een huis en hebben zij geld en kleren en vieren zij feest, net als wij nu.'

Het leek alsof hij begon te huilen. Ik zag in het steeds diepere duister zijn schouders schokken, althans het wit van zijn moeders zijden blouse bewoog vreemd. Ik strekte mijn hand uit en raakte eerst zijn haar en daarna zijn wang aan. Die was inderdaad vochtig. Van tranen of van de nacht?

'Het is bijna twaalf uur,' zei ik. 'Wat wil je dat ik straks voor je wens voor het nieuwe jaar?'

‘Ik heb gehoord,’ zei de jongen, ‘dat u en mijn moeder en de meneer die vanavond zoveel heeft gepraat over de oude godsdienst van de Egyptenaren, naar Alexandrië willen gaan, met een taxi, als wij terug zijn in Caïro. Mag ik dan mee?’

Op dat moment, het was almaar kouder geworden, klonk het geluid van een scheepshoorn over de Nijl.

‘Ja, het is twaalf uur,’ hoorde ik de prinses roepen.

De priesteres kwam als eerste naar mij, kuste mij op beide wangen en nog een derde maal toe.

‘Een heel gelukkig nieuwjaar, Radha, en alle goeds.’

Nog meer gekus van vreemden. Eén seconde dacht ik, in een felle, pijnlijke flits, aan Sidra, maar de wetenschap dat het in Nederland pas drie uur later middernacht zou zijn, vaagde de pijnflits weer weg.

Ik kuste de priester in zijn baard, de bouwmeester en de schatmeester in hun rookdamp, de prinses op haar wang. Ten slotte zocht ik het kind, om ook hem een gelukkig nieuwjaar te kussen. Maar hij was weggerend naar de eetzaal van het hotel, waar op dit moment met rotjes werd geknald en vanwaar, uit de opengegooide terrasdeuren, luidruchtige muziek klonk.

Tussen de zuilen van Karnak had ik mij even afgezonderd van de groep die op deze Nieuwjaarsdag voor de zoveelste maal werd onderricht over dwarsverbindingen, cementloze voegen, het gewicht, de doorsnee en de omvang van zuilen, de vermoedelijke namen van vermoedelijke pharaohs en nog vermoedelijker bouwheren. Wij leken wel een HTS voor bouwkunde op excursie, in plaats van een gezelschap middelbare, zo niet bejaarde dames en heren op excusesreis voor de kersten nieuwjaarsvreugde in Europa. Dagenlang zouden alle winkels daar gesloten zijn, het openbaar vervoer zou nauwelijks rijden, de restaurants zouden dicht zijn, of ontoegankelijk gemaakt met ‘feestmenu's’. In de totale uitblussing van een toch al uitgeblust openbaar leven zouden de verveling, de leegte, de eenzaamheid totaal toeslaan. Daarbij moest je dan elkaar

‘moole’ of ‘prettige’ dagen toewensen, een ‘gelukkig’ oud en nieuw en elkaar suggereren dat dit een bij de christelijke cultuur passend feesttijdperk was.

Sommige mensen zaten, te lang en te dicht opeen, te veel etend en drinkend, de damp van kankersigaretten in elkaars gezicht blazend, voor zover het al geen feestsigaren waren, in hun muffe, kleine, volgepropte huizen. Anderen zaten wanhopig alleen. En iedereen was ongelukkig. Dan was het beter hier tussen de reuzenzuilen van een hybridisch verleden te dolen; op het eerlijke, gele Egyptische woestijnzand te staan; de magere, halfwilde woestijnhonden die in groepen rondzwierven te trotseren; het geluid te beluisteren van de jakhals en de gier; het gekwek en gebabbel te ondergaan van de onophoudelijk snaterende moslemmannen in hun soepjurken, die van achter iedere struik of stronk bedelend opdoken.

Degene die opdook in mijn sombere reflecties was echter niet een om ‘baksjies’ smekende of ‘baksjies’ eisende moslemman, maar de prinses. Haar plotselinge verschijning verraste mij niet echt. Haar komst was mij in de nacht aangekondigd in een Gezicht ofwel een door mijzelf aanschouwd Visioen.

‘Dag. Mag ik even bij je komen?’

De prinses kwam naast mij staan, bij een van die raadselachtige Egyptische afgronden, op de rand waarvan je, ongevraagd, in het verleden kunt blikken. Zo sta je tussen het zand, sprinkhanen, steenstompen, woestijnhonden en ongewassen, altijd bedelende en zich opdringende islamitische mannen (hun hekel aan vrouwen wordt verklaard door het feit dat zij zelf van die trutten zijn, voor wie iedere vitale, intelligente vrouw uiterst bedreigende concurrentie vormt), maar dan, ineens, kijk je in een afgraving, ettelijke lagen diep en je ziet hoe de besohaving hier in vijfduizend jaar laag op laag heeft gebouwd, letterlijk. Steeds weer kwam het woestijnzand en dekte het voorbije toe. Waar afgravingen zijn verricht, zie je echter, een aantal meters onder je, de resten van, bij voorbeeld, een middeleeuws winkelstraatje. Ver daaronder de bogen van een

Koptische tempel en dáaronder nogmaals een veel oudere, voorchristelijke laag, met tempel- en huizenresten. Egypte is een aanschouwelijke les in de gelaagdheid van onze historie. Maar je ziet ook hoe, normalerwijs, het heden het verleden toedekt, afdekt en onzichtbaar maakt, en het ene verleden het andere.

'Wat een vergankelijkheid, hè,' zei de prinses. Het leek mij dat zij deze zin had gehoord van iemand anders, of misschien hem in de nacht, toen iedereen sliep, had bedacht, gecorrigeerd en gerepeteerd.

'Mag ik je iets vragen?'

Op mijn zwijgende toestemming of ontbrekend verbod, begon zij een lang verhaal, met veel niet ter zake doende details en uitweidingen. Het ging over het kind. Naarmate haar man en zij rijker werden - en zij waren zeer rijk geworden in de internationale postzegelhandel de afgelopen zeven jaren - was het kind verzonken in een steeds opmerkelijker melancholie. Zij deden hun uiterste best om hem een goede opvoeding te geven, ondanks hun drukke werk dat vele, langdurige reizen meebracht en veel sociaal verkeer bij hen thuis.

Zij betrokken het kind, zo jong als hij was, hij was nu pas tien jaar geworden, zoveel mogelijk bij hun werk, hun ontspanning, hun ontvangsten en hun reizen. Maar het enige resultaat van al die opofferingen en inspanningen was, dat het kind steeds meer levensmoe leek te worden. Aan de buitenkant was hij wel kinderlijk en vrolijk gebleven, maar als je hem iets beter leerde kennen dan manifesteerde zich een grote wanhoop. Concreet uitte zijn depressie zich in een onafgebroken reeks ongevallen en bijna-rampen die hem voortdurend overkwamen.

Als het kind sprak met goede bekenden, vertrouwde mensen, dan bleek dat hij nu al in een soort puberteitscrisis zat: hij vond alles zinloos. Maar lichamelijk was hij nog lang geen puber. Eén maal per maand minimaal vroeg hij haar, zijn moeder, ten huwelijk. En verder speelde hij op de schommel

in de tuin achter hun villa, ja zelfs nog wel in de zandbak, hoe raar dat misschien klonk.

Hier in Egypte, voor hem bepaald niet zijn eerste intercontinentale reis, vermaakte het kind zich met autootjes, gesprekken met de andere reizigers of met de bemanning van het Nijlschip en in hun hut met een doos Lego-bouwstenen die zij hadden meegenomen.

Ook gaf zij hem dagelijks vijfentwintig gulden om voor zichzelf of anderen wat te kopen, want dingen kopen vond hij leuk. Niet het bezit ervan, maar het uitkiezen, onderhandelen, afdingen. Er zat in de jongen een handelaar van het formaat van zijn vader, die in luttele jaren multimiljonair was geworden.

Het kind hechtte zich niet aan voorwerpen en trouwens ook niet aan mensen, behalve aan haar, zijn moeder. Maar het spel van kopen en verkopen, het behalen van voordeeltjes, dat vond hij wel leuk.

Ik had inderdaad gemerkt dat de jongen, onberoerd door de armoede der Egyptenaren en hun soms oprechte wanhoop, graag marchandeerde met de verkopers van ‘antiquiteiten’, die bij elke toeristische pleisterplaats in Egypte zijn te vinden. Ook de mannen van de paardenkoetsjes wist hij soms te bewegen hem voor de helft van de vraagprijs of nog minder te vervoeren.

‘Ik vroeg mij af,’ zei de prinses, ‘of jij als vroegere onderwijsdeskundige en misschien ook vanuit je psychologische kennis via het toneel, iets kunt zeggen over ons kind. Hij heeft alles, rijkdom, ouderliefde, aandacht, en toch is hij erg ongelukkig. Wat moeten wij toch met hem?’

Het leek alsof zij begon te huilen. Ik legde een hand op haar fragiele prinsesseschouder en beloofde dat ik eens, hoewel ik natuurlijk geen echte psychologische of pedagogische deskundige was, aandacht aan het kind zou schenken en haar vertellen wat ik ervan vond. Terwijl ik de prinses stond te troosten, miste ik, zeer heftig, Sidra, die in zulke situaties altijd veel be-

ter wist te handelen en te spreken dan ik. Wat moest ik hiermee? Natuurlijk kon ik niets voor de jongen doen, dat had ik al lang gezien. Het was te laat. Maar de prinses zou zich aan mij hechten als ik mij ermee bemoeide, hoe voorzichtig ook, en het zou háar wanhoop zijn die ik zou moeten verlichten. Helaas was ik daarvoor te oud en te moe.

Ik stelde de prinses ten slotte voor, ons gezamenlijke uitstapje naar Alexandrië mét het kind te maken, zodra wij in Caïro zouden zijn teruggekeerd. Daar stemde zij graag mee in.

De priester, de prinses, het kind en ik reden in een taxi van Caïro naar Alexandrië. De weg was stoffig en stil. Langs de kant lagen kadavers van doodgereden woestijnhonden. Ik zat voorin naast de chauffeur, een ontwikkelde, Koptische christen en onderhield mij met hem over Egypte's verleden. De chauffeur vertelde dat het klassieke Alexandrië vrijwel geheel onder water ligt.

Waar nu de havenbochten zich wijd strekken, lagen eens de pleinen van het cultuurcentrum van de late Oudheid. De stad die nu Alexandrië wordt genoemd, vormt slechts wat moderne, armoedige, lelijke, stoffige uitlopers van het geheim onder de zeespiegel.

Exit

Op de wijde pleinen en in de brede straten van de stad verschenen steeds meer agenten, velen gewapend of te paard. Er waren onlusten en demonstraties aangekondigd. Ik hoopte dat de agenten zouden begrijpen dat ik hier om zakelijke redenen was en dat ik niet behoorde tot degenen waar hun agressie op loerde. Ik probeerde zo te lopen dat zij uit mijn houding en blik konden opmaken dat ik eerder een lid van het establishment was dan een rioolrat. Het speet mij bijzonder dat ik nu door de stad moest, want ik houd niet van massa's en geweld. Weliswaar bleven de massa's voorlopig onzichtbaar - zelden was de stad zo verlaten geweest -, maar het geweld dreef al rond.

Net toen mijn angst en beklemming ondraaglijk dreigden te worden, zag ik tot mijn opluchting dat de agenten, bij gebrek aan andere tegenstanders, met elkaar begonnen te vechten. Twee jonge, in het zwart geklede politiemannen mishandelden een grote, blauwe politieman en arresteerden hem. Zijn armen werden naar achteren getrokken, zijn hoofd voorover gedrukt en ondertussen bleven zij met hun gummistokken op hem inslaan. Verderop zag ik knoedels agenten, in heftige strijd, elkaar zo gemeen mogelijk trappen en stompen.

Het geweld had zich ontladen op de best denkbare manier! Zonder angst kon ik nu het grote plein oversteken, vlak langs rijen en groepen geüniformeerde gezagsdragers, die alleen nog oog hadden voor elkaar.

Ik betrad het restaurant, ogenschijnlijk een particulier huis,

waar ik vier trappen besteeg en op de bovenste verdieping dineerde. Net had ik afgerekend, toen ik merkte dat het restaurant begon weg te varen. Het anker was al los, wij waren al een eindje van de kant. Door snel naar beneden te hollen, alle trappen weer af, en vanaf de voordeur een flinke sprong te wagen, kon ik nog de straat bereiken. Maar nu zag ik dat ik de sleutel van het restauranthuis nog in mijn zak had. Met grote moed en zelfopoffering wierp ik de sleutel op het laatste moment terug door de brievenbus van het wegvarende gebouw.

Eindelijk was ik bij het gezelschap waarnaar ik al die tijd op weg was geweest. De vrouwen zaten om een vierkante tafel en bespraken ernstig vele zaken. Een van hen wees mij er plotseling op dat ik een kind had, een jongetje niet veel ouder dan twee jaar, en dat het niet goed was hem zo bloot te laten rondlopen. Het kind had het koud.

Ik verontschuldigde mij ermee dat ik van het bestaan van mijn kind niet had geweten en dat werd ook wel begrepen.

Mijn zoon, de kleine Tycho Michael (niet Tycho Gisbert, zoals ik altijd had gedacht dat hij zou heten), was niet alleen klein en bloot, hij was ook ongelooflijk wijs voor zijn jaren. Zelden heb ik een kind van die leeftijd zulke verstandige en diepzinnige dingen horen zeggen.

In drie auto's die aan elkaar waren gekoppeld, reden wij naar huis. Ik zat, omdat ik niet kan autorijden, in de middelste. In de achterste auto, ik zag het heel duidelijk, zonder dat ik mij behoefde om te draaien, stuurde een etherisch blonde jonge vrouw ons. In de voorste auto zat, alleen, Tycho Michael, geknield op de achterbank, met zijn gezicht naar mij toe. Hij lachte naar mij en zo reden wij voort.

Toen ik enkele dagen later weer in het gezelschap van de vrouwen was, merkte ik dat een van hen, met wie ik een tijdje had gesproken zonder iets bijzonders op te merken, geen twee maar drie blauwe ogen had, alle wijd geopend op één kaarsrechte rij. Ik vond het indrukwekkend en beangstigend, maar

was blij toen wij weer, nu met ons drieën in één auto, op reis gingen. Mijn zoontje was goed aangekleed nu, hij had zelfs een wollen mutsje op, maar wij reden door een gebied van zulke ongelooflijke koude, ver boven de poolcirkel, dat ik hem voortdurend warm moest omhullen en het mutsje strak over zijn oortjes trekken, opdat hij niet ziek zou worden. Vreselijk, zoals die ijzig koude poolwind steeds weer onder zijn muts blies.

Ik begon al te vrezen voor het leven van dit kwetsbare kind, maar plotseling hadden wij het water naar Spitsbergen overgestoken en waren op dat Pooleiland aangekomen: een tropisch paradijs, vol weelderige vegetatie en met een heerlijk zacht klimaat. In talloze schakeringen van groen groeiden er de prachtigste bomen en struiken.

Natuurlijk had ik wel eens gelezen dat hier bij de Noordpool vroeger Hyperborea was geweest, het zonneland van Apollo, maar ik had niet gedacht dat het nog steeds op Spitsbergen bestond. De twee ernstige mannen in hun keurige, donkere pakken, die ons ontvingen, verzekerden mij echter dat het allemaal nog precies zo was als het beschreven is in de boeken. Ik keek nogmaals om mij heen en inderdaad: groen, bloemen, vogels, vruchten, een overdaad aan geluk.

I don't dare look back over what I've written so far; the old occupational fear of turning into a used Royal typewriter ribbon at the stroke of midnight is very *strong tonight*.

J.D. Salinger, *Seymour - An Introduction*